

Anmeldelser 232

Poul Steiner Jensen: Europas fald. De europæiske ideers sammenbrud. Systime 2020. 73 sider.

Peter Frederiksen: Vores Danmarkshistorie. Columbus 2021, 296 sider, 216 kr. kr. + moms

Anette Lassen: Oldtidssagaer. I udvalg ved Anette Lassen. Gyldendal 2021. 592 sider 250 kr.

Anette Lassen: Oldtidssagaernes verden. Gyldendal, 208 sider, 200 kr.

Karen Bek Pedersen: Guder og gudinder i Nordisk Mytologi. Turbine 2021, 700 sider, 350 kr.

Julie Birkedal Riisbro & Niels Erik Rosenfeldt: Agent for Lenin og Stalin. En dansk malers utrolige liv. Kristeligt Dagblads Forlag 2021, 348 sider, 300 kr.

Denise Lindegaard Nielsen & Elisabeth Lindegaard Ørsted: Kampe for ligestilling. Køn og seksualitet i historisk perspektiv. Columbus 2021, 224 sider, 189 kr. + moms

Kåre Johannesen: Mørkets skabninger- middelalderens gruelige gestalter. Turbine 2021, 200 sider, 350 kr.

Anders Otte Stensager: Christian den Grusomme. En biografi om Christian Wirth. Kriminalkommissær og morder i Det Tredje Rige. Gad 2021, 208 sider, 300 kr.

Jakob Buhl Jensen & Rasmus Kjærgaard Petersen: Danmark I Europa. Grundbog til Danmarks historie. Systime 221, 300 sider, 349 + moms

Jens Andersen: Ubådskrig i Kattegat – HMS Seal erobret af tyskerne i 1940. Turbine 2020. 228 sider, 280 kr.

Conny Palmkvist: Sundets røde nelliker. Turbine 2021, 520 sider, 350 kr.

Jens Jørgen Nielsen: Rusland på tværs. Hovedland 2021, 420 sider, 300 kr.

Tore Leifer & Chr. Gorm Tortzen: Antikken omkring os. Gad 2021. 384 sider, 350 kr.

Thomas Kofoed Poulsen: Russertiden. De sidste vidner, Bornholm, 1945/1946. Forlaget Brian Christensen 2021, 208 sider, 250 kr.

Erik Gøbel: Det danske slavehandelsforbud 1792 - Studier og kilder til forhistorien, forordningen og følgerne. Syddansk Universitetsforlag 2020, 335 sider, ill., 275 kr.

Niels Geckler & Morten Friis Jørgensen: Bornholm i krig og fred – Verdenskrig, Kold krig, Nye trusler. Hakon Holm Publishing, 2021, 450 sider, 375 kr.

Michael Harbsmeier, Anne Haslund Hansen, Christian Sune Pedersen, Jesper Kurt-Nielsen, Peter toft, Kristian Hvidtfelt Nielsen (red): Dansk ekspeditionshistorie I-III. Gads Forlag 2021. 1.410 sider. 800 kr.

Erling Bjøl & Niels Bjerre-Poulsen: USA's historie. Gyldendal 2021, 786 sider, 400 kr.

Dorte Hygum Sørensen: Det er kvinder som mig de kalder ofre – om Razan Haugaard. Gyldendal 2020, 150 sider 300 kr.

Birgitte Gottlieb & Palle Veje Rasmussen: Almendannelse i det moderne Gymnasium. Frydenlund 2021. 192 sider, 299 kr.

Kåre Bluitgen: De opdagede verden. Ni store opdagelsesrejsende. Hoff & Poulsen 2020, 544 sider, 350 kr.

Per Klaumann & Jørgen Seif Jespersen: Christian III's krigsbog. Turbine 2021, 544 sider, 350 kr.

Lars Erslev Andersen: Oprør og alliancer. Mellemøsten efter det arabiske forår. Lindhardt og Ringhof 2021, 400 sider, 300 kr.

Claus Friisberg: Et demokratis fødsel. Junigrundloven 1849. Vestjysk Kulturforlag 2021. 401 sider, 299 kr.

Annika Hvithamar & June Dahy: Grænser. Københavns Universitet 2020, 141 sider

Morten Arnika Skydsgaard: Fra pest til corona. Aarhus Universitetsforlag 2021. 100 sider. 100 kr.

Europas Fald

POUL STEINER JENSEN: Europas fald. De europæiske imperiers sammenbrud Systime 2020, 73 sider, 165 kr. (I-bog 105 kr.)



Emnet for denne undervisningsbog ser umiddelbart meget stort ud, men den koncentrerer sig om de europæiske imperiers ekspansion efter 1870 og deres efterfølgende afvikling efter anden verdenskrig. Den begrænser sig fornuftigvis til de engelske og franske imperier, og det er netop dens fortjeneste at tage Frankrig med i næsten samme omfang som England. Det giver gode muligheder for sammenligninger mellem de to imperiemagters struktur og ideologi, og det udnyttes pædagogisk med præsentation af den komparative metode og elevopgaver i den. Andre europæiske imperiemagter som Tyskland og Rusland omtales kun sporadisk eller slet ikke.

Bogen er delt i fire afsnit. Det første "Imperialismens tidsalder" omhandler ganske kort forløbet af imperiernes udvidelse efter 1870 med enkelte tilbageblik og fokuserer så på imperietankegangen i de to centrale lande. Afsnittet afsluttes med to kildetekster, en engelsk, den uomgængelige Cecil Rhodes, og en fransk, Paul Reynauds højstemte tale fra 1931 om foreningen af den franske og indokinesiske kultur – en udmærket tekst, der også kan bruges som optakt til et Vietnam-forløb.

Det andet afsnit "Globale forandringer og pres fra kolonierne" flytter fokus lidt væk fra hovedtemaet, de europæiske imperiemagter, over til selvstændighedsbevægelserne i kolonierne. Brødteksten holder sig til generelle forhold og strukturer, men opgaverne lægger op til, at eleverne selv finder konkrete eksempler, bl.a. ved at se nærmere på personer som Gandhi og Ho Chi Minh.

Det tredje afsnit er bogens tyngdepunkt, "Vinden vender". I modsætning til forrige afsnit er der her ud over den generaliserende fremstilling konkrete begivenhedsforløb, der illustrerer de to magters politik, nemlig Indien og Indokina, Algeriet og det sydlige Afrika. En enkelt kildetekst er fra en selvstændighedsbevægelse, FLN i Algeriet, resten er synspunkter fra kolonimagterne med bl.a. de Gaulle og MacMillan repræsenteret.

Sidste afsnit "Imperietidens spor og diskussionen om de europæiske imperier" rejser spørgsmålet om imperialismen som enten et civilisatorisk projekt eller en destruktiv voldsperiode. Problemstillingen belyses ved to tekster, et uddrag fra Niall Ferguson's imperiepositive "Empire" fra 2003 og et fra Richard Gott's lige så imperiekritiske "Britain's Empire" fra 2011. Diskussionen om imperiernes rolle i forhold til de koloniserede landes udvikling har jo raset voldsomt i de sidste 10 år, og i et enkelt spørgsmål til teksterne om undskyldninger lægger forfatteren op til, at elever og lærer kan forfølge dette aktuelle spor.

Tilgangen til hvert afsnit er problematiserende, rejser spørgsmål frem for at give lineære forløbsfremstillinger og bastante forklaringer. Den lægger således op til, at elever selvstændigt må skaffe sig

mere baggrundsviden, hvis ikke lige engelsk og fransk historie er præsent. Til gengæld får de fin hjælp til at håndtere problemstillinger, både med læsefokus-spørgsmål, spørgsmål til teksterne og oplæg til perspektiverende fordybelse.

Der ligger et grydeklart undervisningsforløb i bogen, men den lægger også op til, at man supplerer med mere materiale, der f.eks. viser de afrikanske og asiatiske folks reaktioner på imperialismen og ser denne som en interaktion mellem kolonimagt og koloni. Det er som nævnt også oplagt at perspektivere til de aktuelle diskussioner om det europæiske ansvar og den globale ulighed. I kraft af de mange problematiserende spørgsmål, den komparative tilgang, oplæggene til fordybelse og de rimeligt kort kildetekster (1-2 sider) er der også glimrende muligheder for konkret eksamensforberedelse. Eleverne vil selv kunne arbejde med at lave eksamenssæt og opstille problemstillinger på baggrund af bogens afsnit.

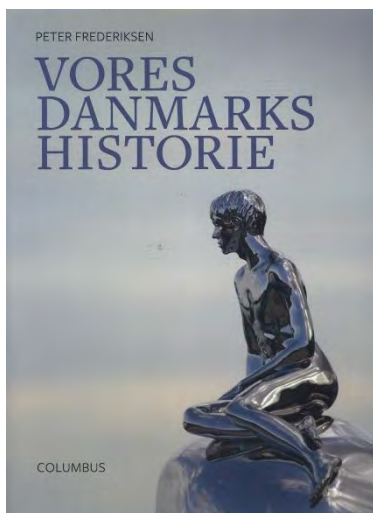
Et par enkelte forbehold over for bogen skal nævnes: Den er trykt på miljøvenligt papir, og det er selvfølgelig godt, men det går ud over kvaliteten af de i øvrigt velvalgte billeder. Desuden er de sidste fem tekster i bogen gengangere fra Helle Folkersens bog om Det britiske Imperium (også Systime), og det er der jo sådan set ikke noget ondt i (og faktisk er flere af dem helt konkret oversat af Poul Steiner Jensen selv). Men en større variation af tekster i lettilgængeligt undervisningsmateriale kan lette historielæreren i forvejen store arbejde med at finde supplerende tekster og ikke mindst lave gode eksamenssæt.

Men det er småting i forhold til, at Poul Steiner Jensens bog behandler et yderst væsentligt og aktuelt historisk emne. Den stimulerer i den grad eleverne til at arbejde videre med stoffet og udbygge deres indsigt i global historie og deres generelle historiefaglige forståelse. Ved åbent at pege på flere forklaringer lægges der op til gode diskussioner.

Mads Pedersen

Danmarkshistorie

PETER FREDERIKSEN: Vores Danmarkshistorie. Forlaget Columbus, 296 sider, illustreret. Pris 216 kr. (ex. moms.)



Så er der endnu en ny danmarkshistorie til gymnasiebrug på markedet. I sin grundfortælling bevæger *Vores Danmarkshistorie* sig ad de velkendte stier gennem det danmarkshistoriske landskab. Men den skiller sig ud

fra så mange andre ved gå i en aktiv dialog med sin læser. Og det er en målrettet dialog. Bogen henvender sig meget præcist til elever, der er på vej gennem det treårige stx-historieforløb.

Dialogen kommer til udtryk på flere måder. De enkelte kapitler, der følger den hævdundne periodisering, indledes med en åben diskussion af forskellige historieopfattelser og den pågældende periodes betydning for en moderne historiebevidsthed. Desuden er der i fremstillingen indbygget en værktøjskasse i form af i alt 16 *fokuspunkter*, der rummer en række metodiske indfaldsvinkler til kildekritik, arbejde med film og tv-serier, periodisering, historiske myter, DHO-arbejdet og meget andet.

Ærgerligt, at der mangler en samlet fortegnelse over disse fokuspunkter. Det havde gjort brugen af dem væsentligt lettere.

Endvidere er der i margin et løbende lille leksikon, der forklarer alle mulige begreber, der dukker op i fremstillingen. Det bidrager på en god måde til at tage noget af højden af det abstraktionsniveau, en oversigtspræget fremstilling let kommer til at bevæge sig på.

Den helt afgørende aktivering af den læsende elev knytter sig imidlertid til de mange indlagte kilder – 83 i alt. Kilderne bliver introduceret i selve fremstillingen og er alle forbundet med arbejdsspørgsmål. Herved bliver læsningen knyttet an til nedslag i den pågældende periode. Det abstrakte bliver konkret og virkelighedsnært, og forskellige opfattelser kan diskuteres.

Peter Frederiksen gør i en af periodeindledningerne (s.109) opmærksom på, at et gennemgående spor i hele bogen er forholdet mellem stat og individ. Det betyder, at politiske strukturer og udviklingslinjer får første prioritet i fremstillingen. Til gengæld bliver den brede befolknings vilkår og livet tæt på jorden i flere af kapitlerne ret nedtonet. Det gælder ikke mindst i kapitlet om enevældens epoke, hvor bonde-almuen først træder ind på scenen, da landboreformerne kommer på dagsordenen.

Helt anderledes bliver det i det kapitel, der dækker tiden efter 1945. Her får opbrud i levekår, hverdagskultur og mentalitet lov at udfolde sig. Der kommer her langt større bredde over fremstillingen, og de enkelte regerings gøren og laden tones ned. Lidt mere af denne bredde kunne man godt have ønsket sig i kapitlerne om den ældre historie.

Din danmarkshistorie er titlen på det afsluttende afsnit, der behandler tiden efter årtusindskiftet. Den direkte appel til bogens læsere, der jo er børn af det nye årtusinde, er et godt pædagogisk greb. Her drøftes centrale temaer som velfærdsstatens krise, indvandrerdebatten og globaliseringen.

Corona-pandemien får det sidste ord. Men den har samtidig sat sit præg på hele den danmarkshistoriske fortælling. De store epidemier op gennem århundrederne efter Den sorte Død og ikke mindst forsøgene på at bekæmpe dem er lagt ind som et centralt tema gennem bogen. I den forstand er *Vores Danmarkshistorie* et spejl af sin tid.

Det er en velredigeret bog med et godt illustrationsmateriale, der i sig selv er centrale kilder, og den er tilrettelagt i et overskuelig layout, som eleverne hurtigt kan blive dus med.

Graden af faglig pålidelighed er ret stor. Enkelte 'smuttere' lader sig dog finde: Vi får (s. 59) oplyst, at Valdemar Sejrs 'falder' i 1227. I alle andre Danmarkshistorier rejser han sig imidlertid op igen og lever til 1241, hvor han i den høje alder af 71 år lige når at 'give' Jyske Lov.

I forbindelse med landboreformerne omtales vornedskabet (s.128). Her burde det præciseres, at dette kun gælder for Sjælland og omliggende øer. Der er en betydelig variation i bøndernes vilkår ud over riget. Det er en ikke uvæsentlig pointe.

Den første socialdemokrat får i denne bog lov at komme i Folketinget i 1882. Men det var altså i 1884 – og de var to!

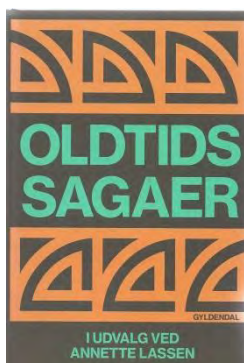
Bogens titel: *Vores Danmarkshistorie* er interessant. Den er selvfølgelig valgt for at matche forlagets *Vores Europahistorie*. Men samtidig er der et meget tidstypisk signal. Det lille 'vores' er blevet en fast politisk kliché: 'Vores (alle sammens) velfærdsstat.' Her er et spændende perspektiv, *Peter Frederiksen* godt kunne have kommenteret. Det kunne endda have udviklet sig til et *fokuspunkt* om fænomenet 'danmarkshistorie,' der jo har været et afgørende led i danskernes kollektive opdragelse gennem de sidste 200 år.

Peter Frederiksen skriver i bogens forord, at hans ambition har været "på en gang at gøre eleverne klogere og lærerens liv lettere." Det lever han ganske godt op til. Det vil næppe give mening at læse bogen i ét stræk. Men den kan med fordel følge den historiestuderende gymnasielev gennem det treårige forløb som en 'taskebog,' der rummer både metodeværktøjskasse, kildesamling og et danmarkshistorisk overblik.

Knud Holch Andersen

Nyt liv i oldtidssagaerne 1

ANNETTE LASSEN (udg.): *Oldtidssagaer i udvalg*, 2021, Gyldendal 2021, 550 sider, 250 kr.



I årene 2016–2019 udkom under Annette Lassens auspicer *Oldtidssagaerne* 1–8. Denne udgave omfattede alle tekster, der henregnes til genren (se "Nyt liv i oldtidssagaerne 2") i dansk oversættelse og illustreret med træsnit af Peter Brandes. Oversættelsen omfattede i alt 38 kortere og længere tekster og omfatter hele korpus. Nærværende udgivelse er et udvalg på 16 tekster af dette vældige korpus.

Det er en utaknemmelig opgave at give et udvalg, for andre vil altid kunne komme og sige, at der mangler denne eller hin tekst, som lige er deres favorit. Det er også muligt her, men det skal dog samtidig siges, at udvalget på godt 550 sider i sig selv ikke giver anledning til længere klagekvad over, hvad der evt. skulle mangle. Tværtimod må man hellere fokusere på alle de litterære godbidder, der faktisk er kommet med, f.eks.:

- De gamle sagaer fra grundudgavens bd. 1: *Vølsungernes saga*, *Ragnar Lodbrogs saga*, *Ragnar Lodbrogs dødssang*, *Totten om Ragnars sønner* og *Sagaen om Hervør og Hejdrek*, *Rolf Krakes saga*.

- Storligt underholdende sagaer som *Sagaen om Bose og Herrød* og *Fridtjof den modiges saga*, eventyrligt i sagaer som bl.a. *Ganger-Rolfs saga*
- En interessant tekst som *Sagaen om Yngvar den vidtberejste* om hovedpersonens rejse mod øst til Gårdrige (Rusland), hvor der sker mange eventyrlige ting. Sagaen er speciel på flere måder; dels foregår den ikke i en fjern oldtid, men efter kristendommens indførsel, dels kender vi dens forfatter, munken Oddr Snorrason på Þingeyrar og så har dele af sagaen baggrund i historiske begivenheder omkring hovedpersonens død i 1041.

I den første gruppe fylder det mytologiske element, især i *Vølsungernes saga*, medens det eventyrlige element i højere grad har taget over i den anden gruppe, og i den sidste gruppe er det eventyrlige smeltet sammen med det historiske. I grunden gælder dette sidste på tværs af grupperne, at man forsøger gennemgående at forbinde det mytologiske eller eventyrlige med det historiske, heltene fra en fjern fortid med "historisk kendte" personer – men i forskelligt blandingsforhold. Forbindelsen til det historiske adresseres på en interessant måde i *Ganger-Rolfs saga* (s. 473):

Man har kompileret mange fortællinger for at underholde folk, nogle sagaer er samlet efter gamle digte eller kyndige folks beretninger, andre efter gamle bøger, som først er skrevet kortfattet, men senere udvidet med flere ord, da det meste er sket senere, end det fortælles. Folk er tit uenige, for den ene har ofte set og hørt noget andet, end den anden har, selvom begge var til stede ved den samme begivenhed. Det falder også naturligt for mange dumme mennesker udelukkende at tro på det, som de kan se med deres egne øjne eller høre med deres egne ører, for de synes, at alt andet ligger fjernt fra deres verden, som for eksempel kloge mænds planer, deres store styrke eller de tidligere mennesker utrolige ubesværelighed, for ikke at nævne deres list, svindel og magi, som når de med deres sejd tildelte nogle mennesker livslang ulykke eller undergang og gav andre verdensomspændende ære, rigdom og fremgang. [...]

Bemærkelsesværdigt er blandt meget andet, at forfatteren fremhæver, at to vidner kan have oplevet noget forskelligt, selvom de begge var til stede ved samme begivenhed. Samtidig er forfatteren til dette forord meget bevidst om sit eget værd og hvilken hermeneutisk grundposition, man må læse tekster ud fra (smst.):

Intet, hverken denne eller andre fortællinger, falder i alles smag. Men ingen behøver tro mere på den slags, end man synes er passende. Det er dog alligevel bedst og klogest at lytte, så længe der fortælles. Man skal hellere mere sig end at irriteres over historien, for man tænker aldrig syndige tanker, mens man glæder sig over underholdningen.

Og han forsøger til sidst at komme eventuel kritik i forkøbet:

Det er også dårlig stil for dem, der er til stede at kritisere sagaen, selvom den er uklogt eller klodset formuleret, for kun få ting er perfekte, selv når det gælder det, der er vigtigere end dette.

Et forord som dette hører til sjældenhederne i sagaerne, men det er interessant at bemærke de overvejelser, der har ligget bag; de giver et helt unikt indblik i de datidige tanker om historie og fiktion (se også "Nyt liv i oldtidssagerne 2").

Annette Lassen har selv stået for de fleste af oversættelserne, men i øvrigt har Erik Skyum-Nielsen og Rolf

Stavnem bidrag med i dette bind.

Oversættelsen er fortaget så tro mod originalteksten, som det har været muligt. Således har arkaiske ord og vendinger i høj grad undgået og fremmedord benyttede, hvor de har passeret ind. Hermed falder oversættelsen helt i tråd med originalteksterne selv, der på ingen måde undviger fremmedord. Oversættelserne er gode og meget læsbare, ja, ikke blot læsbare, men også læsehøjt-bare – en ikke uvæsentlig kvalitet ved litteratur som denne.

Navnene er tilpasset dansk. Således er navneelementer, der findes på dansk, f.eks. -fjörðr > fjord, á > å, oversat. Desuden er navne i høj grad blevet fordansket. Ved at gøre dette, efter nærværende anmelders mening helt nødvendige, bevæger man sig imidlertid ud på gyngende grund. Nogle navne har vedtagne former på dansk, og dem har man holdt ved, medens andre har måttet tilpasses i højere grad. Pudsigt er former som *Hejdrek*, hvor måske formen *Heidrek* er kønnere, eller *Ejsten* for det norrøne *Eysteinn* – måske havde det været mere nærliggende med *Øjsten*, der har en slags parallel i *Øjvind*. Mere påfaldende er *Lejff* for *Leif*, den sidste form er dog langt almindeligst på dansk. Men i det hele taget er dette et område, hvor man ikke kan opnå fuld konsekvens – eller tilfredsstille alle.

Når ses bort fra bindets hæslige indbinding, så er teksterne præsenteret i et godt, handleligt bind. Størrelsen er perfekt, hvis man vil have sagerne med sig på rejsen eller oppe i sengen til aftenlæsningen – noget de oprindelige bind i betydelig grad ikke egnede sig til. Dog forekommer der er at være al for lidt margin, især sidernes yderkanter. Teksten kommer derfor til at overvælde øjet en smule ved læsningen. Men alt i alt må man fremsætte det ønske, at dette bind suppleredes med et bind eller to, så at hele korpus kunne foreligge i handligt format!

Johnny Limdholm

Nyt liv i oldtidssagerne 2

ANNETTE LASSEN: *Oldtidssagaernes verden*. Gyldendal 2020. 208 sider, 200 kr.



I forbindelse med udgivelsen af udvalget af Oldtidssagaer (anmeldt her i Noter) kommer endnu en bog om dette emne fra Gyldendal - og forfatteren er redaktøren og (for størstedelens vedkommende) oversætteren af selve sagateksterne, Annette Lassen. Den lille bog, hvis formål det er at indføre læseren i den litterære verden, der åbner sig med oldtidssagerne, bygger i nogen grad på det store, indledende kapitel i første bind af den udgivelse af samtlige til gruppen "oldtidssagaer" hørende tekster, som Lassen stod bag i årene 2016–2019; men det er vigtigt at gøre opmærksom på, at der er tale om et nyt værk.

Formålet er, som sagt, at indføre læseren i oldtidssagaernes litterære verden. Men man får med den nye udgivelse meget mere, for forud for den litterære boopgørelse, går nemlig en grundig gennemgang af oldtidssagerne *in situ* i virkelighedens verden, fra de blev ført i pennen til i dag.

Det skal vi alt sammen komme nærmere ind på, men det kan måske være på sin plads her kort at gøre rede for, hvad en oldtidssaga i grunden er?

Hvad er en oldtidssaga?

Den genre inden for sagalitteraturen - eller gruppe, for der er i grunden tale om en meget uhomogen samling af tekster - der kaldes for oldtidssagaerne (tidligere kaldt fortidssagaer og fornaldersagaer) defineres ifølge Lassen ud fra et geografisk og et tidsmæssigt kriterium: På den ene side foregår oldtidssagaer i Skandinavien, og på den anden side er handlingen henlagt til tiden før Islands kolonisering. Det er klart, at dette giver vide rammer for det mere konkrete indhold. Og der findes da også forskellige yderligere inddelinger af gruppen, f.eks. kan man skelne mellem tragiske sagaer og komedier. Til den første gruppe hører sagaer som *Vølsungernes saga*, *Sagaen om Hervør og Hejdræk* og *Asmund Kæmpedræbers saga*, hvor heltene i sidste ende møder døden, medens andre må beskrives som komedier, som bl.a. *Rolf Gøtrekssøns saga*, der er struktureret omkring en række (succesfulde) brudetogter.

Man kan også systematisere sagaerne ud fra deres litterære baggrund. Ud fra dette synspunkt kan man tale om de sagaer, hvis indhold kan føres tilbage til germansk oldtidsdigtning (*Vølsungernes saga*, *Asmund Kæmpedræbers saga*), nordisk oldtidsdigtning (*Rolf Krakes saga*), den samtidige historieskrivning og den (franske) høviske litteratur. Som det fremgår heraf, er der ved oldtidssagaerne ikke tale om rent nordiske værker skabt i et vakuum. Det nordiske forbindes med fortiden, samtiden og Europa i videre forstand.

Sagaerne er overleveret i håndskrifter, der kan dateres til 1300–1900, men er formentlig ført i pennen i århundrederne før. For de sagaer, der bygger på gammelt (nordisk eller germansk) sagnstof, er det klart, at dette stof i sig selv er til dels meget ældre, men i den form historierne har nu, kan vi ikke uden videre komme længere bagud i tid.

Inddelingen af sagaerne bliver i sidste ende en smule abstrakte. Lægger vi denne meta-tænkning fra os, og forsøger blot at klare os, hvad begrebet oldtidssaga mere generelt må omfatte, så giver Lassen selv i sin indledning et mere farvestrålende bud. I en oldtidssaga optræder (7):

konger og kammerpiger, dronninger og drager, ja, guder, trolde, jætter, kæmper, skjoldmøer, møkonger, bersærker, vikinger, vølver og en enkelt valkyrie. Sagaerne foregår dengang guderne færdedes blandt mennesker og heltene havde kæmpestørrelse og -kræfter.

Kan man tænke sig at læse om den slags, så er man i oldtidssagaerne kommet til det rette sted! Samtidig må man imidlertid så spørge, hvordan litteratur som denne kan være interessant for en historiker?

Hvem er denne udgivelse (og sagaerne selv) interessante for?

Oldtidssagerne består til dels af meget fantasifulde, litterære værker, er der i det hele taget noget, en historiker kan få ud af det?

Efter nærværende anmelders bedste overbevisning er der i hvert fald tre gode grunde til at give sig i kast med oldtidssagerne i almindelighed og Lassens bog i særdeleshed, som historiker, forstås:

1. For det første er sagaerne i sig selv kulturelle udtryk for deres tid, de afspejler den litterære smag, man i en given (ret lang) periode havde i Norden, og selvfølgelig særlig på Island. Sammen med andre samtidige litteraturgenrer, som f.eks. islændinge sagaerne, kan de være med til at give et vigtigt indblik i, hvordan det var at være nordbo for 7–800 år siden, at se verden, som de så den. Hvis man vil undersøge denne tid historisk, hører denne genre afgjort med.
2. Hvis man mere specifikt er interesseret i sit fag fra en mere idehistorisk vinkel, så er sagaerne også interessante. Dels er der flere interessante udtalelser af sagaforfatterne om, hvorvidt det fortalte er sandhed eller løgn, dels findes flere andre udtalelser om dette i forbindelse med oldtidssagerne. Mht. til det første af disse punkter, nævnes i flere af sagaerne konkrete ting eller artefakter, relikvier, der forbindes til de personer, fortællingen handler om. Et berømt eksempel på dette sidste er krigeren Starkads kæmpetand, der optræder flere steder i kilderne som en slags dokumentation for fortællingen.
3. Endelig er netop oldtidssagaerne af særlig interesse for historikere, der beskæftiger sig med renæssancen, og måske ikke mindst historiesynet på denne tid. Sagaerne blev en slags kastebold for især svenske forskere (danske forskere benyttede naturligvis især Saxo), der benyttede dem som kilder til den ældste, svenske historie. Af denne årsag blev også en oldtidssaga, *Gøtreks saga*, som den første islandske saga udgivet i Sverige i 1664 af Oluf Verelius.

Alle disse tre punkter bliver dygtigt adresseret af Lassen, idet hun som stedkendt guide fører os op ad stræde og ned af gade i et hurtigt, men dog passende tempo. Vil man vide mere om dette eller hint, har man fået rigeligt med viden til selv at kunne komme tilbage til de pågældende steder.

Bogens opbygning

Bogen er delt op i en række kapitler, der groft fordeler sig på to grupper: den eksterne kontekst og den interne sammenhæng.

I de første to kapitler indkredses genren og den litterære baggrund opmales med en sikker hånd. Dernæst beskrives overlevering i håndskrifter. Et kapitel om undergrupper og alder følger her på et nyttigt sted, idet det ligesom arbejder videre på de to strenge, der allerede er slået an: genre og overlevering. Dette delemne rundes selvfølgelig af med en række overvejelser over oldtidssagaernes tilblivelse.

Anden del af afsnittet om den eksterne kontekst tager fat på emner som sagaernes historicitet og grænsen mellem løgn og virkelighed.

Bogens andet hovedafsnit om den interne sammenhæng, indledes med to kapitler om stil og forholdet til eddadigtene -der er sagaer, der direkte bygger på eddadigte, men også sagaer, der bygger på nu tabte digte i stil med eddadigtene. Ikke mindst det første kapitel indeholder mange interessante observationer, der hjælper vejledende, når man endelig kommer over til teksterne selv. Der på følger bogens hoveddel, der på 50 sider gennemgår oldtidssagaernes eventyrlige verden med afsnit som "slægten", "det høviske og det ridderlige", "kærlighed", "møkonger, skjoldmøer og militante mødre", "utøjlet maskulinitet" og "oldtidssagaernes religion". Selvom det er bogens hoveddel er det næppe lade-sig-gørligt at gennemgå kapitlernes indhold i detalje på dette sted; man må nøjes med denne appetitvækker og så i øvrigt gå til bogen selv. Det er velskrevet og en oplagt forfatter, vi møder; man har dårligt lyst til at lægge bogen fra sig.

Som en lille efterskrift følger derpå et lille kapitel om oldtidssagaernes efterliv, en slags receptionshistorisk skitse.

Endelig afsluttes bogen med en oversigt over oldtidssagerne. Hele korpus af sagaerne udkom i den ovenfor omtalte 8-binds udgave, som Lassen redigerede, og det er disse sagaer (dog med den besynderlige undtagelse af *Totten om vølse*, bd. 8, s. 112–121, der dog retfærdigvis her beskrives som "ikke almindeligvis" regnet blandt oldtidssagaerne, s. 121), der beskrives i dette afsnit. (*Ragnar Lodbrogs dødssang* er også medtaget i listen, selvom dette vel i sagens natur næppe kan kaldes en oldtidssaga? Jf. omtalen af udgivelsen af udvalget af oldtidssagaer "Nyt liv i oldtidssagerne 1".) Listen er alfabetisk og giver et fyldigt referat og andre nyttige oplysninger (f.eks. om oversættelser til dansk) om de enkelte tekster. Til sidst står litteraturlisten, der er virkelig nyttig for den, der har fået blod på tanden og vil bevæge sig videre i oldtidssagaernes verden - til den ende er litteraturlisten endda delt ind i mindre afsnit, "originalsprogsudgaver", "håndskrifter", tidligere danske oversættelser" og "faglitteratur", så man kan hurtigt finde det, man nu måtte have brug for.

Et par punkter

I det hele taget skal man have lys og lygte med, hvis man vil finde egentlig fejl og store mangler ved denne bog. Når nu jeg her vil nævne en ting, så er der mere tale om spørgsmål, der har givet anledning til studsen.

- S. 38 omtales Saxos forståelse af begrebet "dansk", og det bemærkes, at Saxo havde samme forståelse af ordet, som ligger i det islandske udtryk "dansk tunge", der er en overordnet betegnelse for "de nordiske sprog". Dette kommer i forlængelse af, at Saxos værk beskrives som én lang hævvelse af det danske riges historie fra oldtid til samtid, "ligeværdigt med det tysk-romerske kejserrige". Et nærliggende spørgsmål er da, om det holder vand? Så Saxo virkelig danske, svenske og nordmænd som et? Det havde været rart med mere uddybning her.
- S. 41 omtales en episode i Saxos *Danmarkshistorie*, hvor en islænding, Arnaldus, fortæller "om gamle dage". Lassen bemærker, at Arnaldus må have underholdt om fortidens konger, men kan der egl. siges mere om, hvilken slags historier om gamle konger, der er tale om?
- S. 41 henvises til, at der for at et værk kan opfattes som fiktion, skal bestå en "kontrakt" mellem forfatter og publikum, der går ud på, "at begge parter foregiver, at hændelserne har fundet sted, selvom begge parter udmærket ved, at dette ikke er tilfældet". Det kan sagtens være, at Saxo hhv. oldtidssagaerne kan tolkes ind i en sådan ramme. Men man må spørge, om en sådan skelnen mellem historie og fiktion er nyttig, eller er den ligefrem mulig i en middelalderlig sammenhæng? At man har

været bevidst om, at nogle ting i en fortælling er sket, andre ikke, har Lassen netop redegjort for i det foregående. Men det betyder ikke, at man havde denne slags klare begreber om det ene og det andet, eller begreber, der vurderedes eller adskiltes på samme sted som i dag. Som et eksempel kan nævnes, at Aristotelses ordnede historien sammen med digtekunsten, men på et lavere trin.

- S. 79 studser man over følgende: "Skiftet fra slægtens kollektivitet til den ensomme helt ses også i 1100-tallets følelsesbetonede cisterciensiske teologiske mystik ...". Der er vel næppe tale om helte (som vi netop har hørt en masse om i det foregående om oldtidssagernes indhold) i den mystiske litteratur. Der er da sikkert også kun tale om en forskrivelse, og tanken må være, at individets fremkomst også spejler sig i mystikkens øgede fokus på samme.

Og endelig en lille beklagelse: Flere steder (t.eks. s. 51, 116 o. fl. steder) hører vi om kæmper, trolde i kæmpeskikkelse, endda helte i overordentlig størrelse (f.eks. ovenfor nævnte Starkad). Det kunne have været interessant her, hvis forfatteren var gået videre med disse dele og set nærmere på det i lyset af, at "den rette skala" tilsyneladende ikke var noget særlig konsistent begreb for det middelalderlige sind. Dette således i europæisk litteratur. Det kunne være interessant at vide mere om, hvordan størrelse mere konkret manifesterer sig. Er den konsistent? Ændrer den sig? Hvorfor? Er det i givet tilfælde omtalt i teksten (som i *Sturløgs saga*, jf. s. 116).

Overordnet om bogen

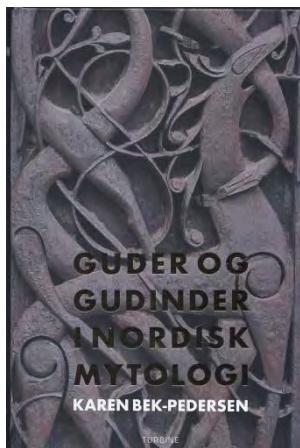
Overordnet set er bogen godt skrevet i et let sprog, der samtidig afslører et solidt kendskab til stoffet. Lassen afslører stor belæsthed, både i den videre islandske litteratur såvel som den klassiske europæiske litteratur, så som Isidors *Etymologier*, Ovids *Metamorfoser*, det norske *Kongespejlet*, Are den lærdes *Islædingebog*, foruden det helt oplagte, som Saxo, *Islædinge sagaer* o. lign., og meget, meget mere. Dette er et heldigt træk ved bogen, og det hjælper - ud over, at det giver en historisk mere velfunderet forståelse af de konkrete træk, der omtales—læseren videre i relevant litteratur, hvis han gerne vil have et fyldigere blik på oldtidssagaerne som kulturforeteelse.

Format og sats er perfekt i forhold til læsning, medbringeren på rejsen og i det hele taget æstetisk (når bortses fra omslagets grotesk skrigende farver). Men bogen kan det, den skal: Annette Lassen kommer i sin lille bog godt rundt om oldtidssagerne som begreb og som kulturel kendsgerning; vi får både en elementær indføring i deres univers, deres form og indhold - en god oversigt - samt hovedtræk af sagaernes receptionshistorie.

Johnny Lindholm

Guder og gudinder i nordisk mytologi

KAREN BEK-PEDERSEN: Guder og gudinder i nordisk mytologi, forlaget turbine 2021, 700 sider vejl. Pris 350 kr.



Karen Bek-Pedersen har udgivet en tiltrængt bog om nordisk mytologi på forlaget Turbine i Århus. Det er en mursten på 700 sider, med relativ få, men relevante illustrationer. Lad det være sagt straks, det er en fortrinlig bog. Karen Bek-Pedersen har ph.d. graden fra University of Edinburgh og har i en lang årrække arbejdet med dette emne. Det kan man godt mærke, når man læser bogen.

Bogen er godt opbygget, efter en indledning der præsenterer bogens sigte der er at vise hvad der står i kilderne og hvad der kan udledes af disse. Herefter følger et kort kapitel om mytologi, religion og tro. Her tegner forfatteren et billede af hvordan mytologi, religion og tro hænger sammen. I dette fastslås, at for den før kristne religion i Norden, var der hverken helligebøger, institutioner eller dogmer. Der var ikke kun én rigtig måde at dyrke religionen på. Med dette som baggrund trækkes de danske juletraditioner frem. Vi fejrer det samme, men både på forskellige former og med forskelligt indhold (side 29). Det er genialt med en sådan sammenstilling der rykker et vanskeligt emne ned på jorden og læseren siger Aha. Det er bare god formidling. Et andet eksempel på god formidling er, da Bek-Pedersen forklarer vor tids problem med at beskæftige sig med den før kristne religion i Norden, at det er som at beskrive musik uden lyd, kun med ord.

Det 3. kapitel er en gennemgang af kilderne til den nordiske mytologi. Det er et utroligt nyttigt kapitel om end noget kort. Læseren præsenteres her for de vigtigste kilder på en både sober og klar måde. Jeg har kun en anke til dette kapitel, det er, at forfatteren udnævner både Absalon og kong Valdemar som de der tildelte Saxo opgaven med at skrive Gesta Danorum – det mener jeg ikke, at der er noget belæg for. Kapitlet afsluttes med en evaluering, hvor Bek-Pedersen advarer mod, at vi som forskere ikke er tomme lærreder, men vores holdninger til kilderne, hvad vi forventer at finde i dem, også er medvirkende til det resultat vi kommer frem til. Hun skriver derfor: "En stor del af kunsten er således at inddrage ikke kun de aspekter, som passer ind i vores forhåndsviden, men også dem, der netop ikke passer ind." Det er netop den indstilling der giver denne bog en meget høj kvalitet.

I det 4. kapitel udfordres læseren på mange af sine fordomme: er guder de gode, er jætter de onde, håbløsheden i at tegne et kort over den mytologiske verden etc. F.eks. tages der fat i meningen med ordet god. Det norrøne ord for gud og god ligger tæt op ad hinanden, men de gamle opfattede næppe ordet god som en moralsk størrelse, det betød nærmere magtfuld. Det giver jo en helt anden forståelse af tingene – guderne er gode, det vil sige de er magtfulde og kan beskytte mennesket.

Herefter følger der en gennemgang af 26 guder og jætter og her møder man både de kendte og de mindre kendte. Forfatteren indleder med Thor, det er grundigt og metodisk. Der aflives myter, der sættes spørgsmål til den viden vi tror vi har, f.eks. er Thor tordenguden? Det er tydeligt, at forfatteren kender sine kilder og det bedste er, at dette høje niveau holder Bek-Pedersen med de resterende 25 guder.

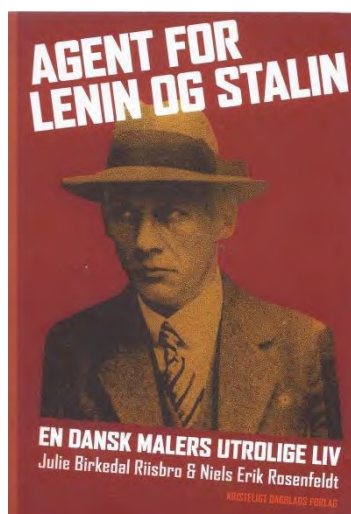
I denne bog får man formidlet den nyeste forskning om et kompliceret emne, men så velskrevet at alle kan følge med. Bogens noteapparat gør det let at kikke forfatteren i kortene og selv tænke/arbejde videre. Men forfatteren har også gjort hvad hun kan for at alle kan få noget ud af bogen. Den er forsynet med udtaleguide, liste over forkortelser og ikke mindst en ordliste.

Med denne bog har både fag- og lægfolk fået et oversigtsværk om den norrøne mytologi og gude/jætteverden der er nyskabende og udfordrende. Det er en bog der bestemt vil sætte sine spor i undervisning fra folkeskolen til universiteterne. Beskæftiger man sig som underviser med vikingetiden så er den en bog man bør anvende, uanset på hvilket niveau man underviser. Bogen er velegnet til elever der vil skrive opgaver indenfor denne emnekreds. Jeg håber, at bogen får en bred udbredelse, det vil være til gavn for vor forståelse af fortidens tankeverden. Jeg anbefaler hermed på det varmeste. Læs den og bliv klogere.

Torben Svendrup ph.d.

Agent for Lenin og Stalin

JULIE BIRKEDAL RIISBRO & NIELS ERIK ROSENFELDT: Agent for Lenin og Stalin - En dansk malers utrolige liv. Kristelig Dagblads Forlag 2021. 348 sider, 300 kr.



Julie Birkedal Riisbro og Niels Erik Rosenfeldt har skrevet bogen AGENT FOR LENIN OG STALIN med undertitlen 'En dansk malers utrolige liv'. Den danske maler er Georg Laurentius Laursen alias Ehrlich alias George Frantsevitj Moltke alias Peter Hansen.

Georg Laurentius Laursen blev født i Svendborg den 18. september 1889 i en familie bestående af far, mor og to større søskende. Faderen, Jørgen, kom oprindeligt fra Horsensegenen. Moderen, Birthe Christine, kom oprindeligt fra Svendborg. De var begge taget til København, og de havde begge job som tyende. Det var i København, de traf hinanden. I 1885 blev Jørgen gift med den højgravide Birthe Christine. To måneder efter brylluppet fik de deres første barn, Ellen. I 1887 kom endnu et barn til, nemlig Laura. Kort tid efter Lauras fødsel valgte familien at forlade København. De flyttede til moderens hjemby, Svendborg. Her fødtes bogens hovedperson i 1889. Familien blev to år senere ramt af en tragedie. Laura og Ellen døde begge af difteri. Herefter vendte familien på tre i 1892 tilbage til København på et fransk visit for i 1893 at bosætte sig i Aarhus. I Aarhus kom flere børn til. De fleste døde. Kun fire af Jørgen og Birthe Christines børn overlevede. Det blev således i Aarhus Georg voksede op. Han kom i skole på Ny Munkegade Skole og blev konfirmeret. Han klarede sig godt i skolen, der var flere ug'er i hans karakterbøger. I 1903 startede han som malerlærling og elev på Aarhus Tekniske Skole. Læretiden afsluttedes i 1908 med et svendebrev. Georg Laursen var nu blevet dekorationsmaler. Parallelt med skolegangen begyndte han at interessere sig for politik – nærmere betegnet socialismen og de socialistiske teoretikere. Han meldte sig ind i socialdemokratiet og malernes fagforening og fik kortvarige jobs som maler i Aarhus. Det var imidlertid ikke nok. Georg ville opleve verden. Derfor drog han i 1909 'på valsen'.

I første omgang tog Georg Laursen til Tyskland, hvor han dels arbejdede, dels engagerede sig i den politiske og faglige liv, der udspandt sig her. Han blev medlem af det tyske socialdemokrati og indtog flere betydningsfulde poster blandt malere og navere i Tyskland. Faktisk var hans politiske engagement så stærkt, at de tyske myndigheder tog ham under observation, og han følte sig tvunget til at rejse fra by til by. Næste stop på hans færd var Schweiz. Her kom han ind i et spændende internationalt miljø, der talte navne som Lenin, Zinovjev, Trotskij og Radek. Forfatterne skriver om tiden i Schweiz: "... Ifølge senere vidnesbyrd har Georg Laursen tæt kontakt til både Lenin, Zinovjev og Trotskij... ". Videre skriver de "... Meget tyder på, at det er indenfor dette netværk, man også får brug for Georg Laursen. Fast står det i hvert fald, at han nu begynder at fungere som hemmelig kurer for Lenin... ". Hermed har Georg Laursen ifølge forfatterne sikret sig kontakter i de øverste lag blandt de senere politiske ledere i Sovjetunionen. Da Lenin forlod Schweiz, blev Georg Laursen tilbage for at fortsætte det politiske arbejde. Dette blev i marts 1919 brat afbrudt, idet de schweiziske myndigheder arresterede Georg Laursen. Efter et kort fængselsophold blev han udvist af landet, hvorefter han vendte tilbage til Aarhus.

I Danmark fandt han arbejde samtidig med, at kastede han sig over politisk arbejde i Malernes Fagforening i Aarhus og i det nystiftede parti Venstresocialistisk Parti. Partiet skiftede senere navn til Danmarks Kommunistiske Parti. I denne periode fik han tilnavnet 'Schweizerosten', fordi han gang på gang fremhævede sine kontakter til blandt andet

Lenin. Georg Laursen fik hurtigt ledende poster i kommunistpartiet. Parallelt med arbejdet i DKP engagerede Georg Laursen sig i illegalt arbejde for Sovjetunionen. Forfatterne mener, at han kom til at arbejde for Komintern. Netop det illegale arbejde betød, at han i 1925 atter forlod Danmark. Denne gang rejste han til Berlin.

I Berlin skulle han spionere til fordel for Sovjetunionen. Han skulle dels finde ud af, hvad der foregik på den politiske scene og dels holde øje med det eksilrussiske miljø i byen. Disse eksilrussere blev nemlig naturligt nok betragtet som kontrarevolutionære og dermed farlige for den unge sovjetiske stat. Han arbejdede her under navnet Ehrlich. Den tyske efterretningstjeneste kom dog hurtigt på sporet af Georg Laursen alias Ehrlich. Han blev i marts 1926 arresteret. Året efter faldt dommen. Georg Laursen blev dømt for forberedelse til højforræderi. Straffen var en bøde på 500 Rigsmark, 2½ års fængsel og udvisning af Tyskland. Han nåede kun at afsone godt et halvt års fængsel, inden han i oktober 1927 blev en del af en fangeudveksling mellem Tyskland og Sovjetunionen. Herefter blev han overført til Sovjetunionen. Med på rejsen til Sovjetunionen havde han den 13 år yngre tyske kvinde, Elfriede Marczinske, som han stormende havde forelsket sig i.

I Moskva blev Georg Laursen optaget i det sovjetiske kommunistparti. Han skiftede navn til George Frantsevitj Moltke og blev gift med sin Elfriede. De fik begge sovjetisk statsborgerskab. I 1929 fik de en datter, som fik navnet Solveig. Forfatterne kalder denne periode i Georg Laursens liv for *"Den dunkle periode"*. Dette refererer til, at hans præcise arbejdsopgaver i perioden er svære at gennemskue. Forfatterne slutter sig til, at han fungerede som spion/efterretningsofficer for den sovjetiske efterretningstjeneste. Herunder befandt han sig i en del af perioden i Kina. 1930ernes Sovjetunionen var ikke mindst præget af de store udrensninger, hvor hundredtusindvis af sovjetborgere og udlændinge blev anklaget og dømt for antisovjetisk virksomhed. Dommene var som oftest enten lange fængselsstraffe eller henrettelse. Georg Laursen blev øjensynligt ikke påvirket. Som forfatterne skriver: *"... Laursens skæbne er vitterlig højst exceptionel. Det stalinistiske diktatur har åbenbart – indtil videre – slet ingen problemer med ham ..."*. En anden dansker – Arne Munch-Petersen - fik en helt anden skæbne (mere om ham senere).

"... I februar 1940 blev jeg fritaget for mit specielle arbejde og udkommanderet til at arbejde i Komintern..." skrev Georg Laursen i 1943 i en selvbiografi, som forfatterne gør brug af. Det nye arbejde i Komintern var radioarbejde. Med base i byen Ufa skulle han arbejde med radiopropaganda dels på 'Folkesenderen Norges Frihed' og dels på 'Radio Moskva'. Hvor den sidstnævnte var en decideret propagandaradio, skulle den førstnævnte foregive at være den norske modstandsbevægelses talerør. Det var i regi af 'Radio Moskva', at Georg Laursen benyttede navnet Peter Hansen.

Med 2. verdenskrigs afslutning var Georg Laursens mission indenfor radioverdenen angiveligt fuldført, og hans arbejdsplads blev nedlagt. Georg Laursen fik imidlertid ikke et nyt job. I stedet blev han i september 1949 arresteret af det hemmelige politi. Forfatterne konstaterer herefter: *"... Den 1. april 1950 dømmes han ved en af det*

hemmelige politis standretter til fem års forvisning fra Moskva. Han er – som det hedder – at betragte som et »socialt farligt element«... ”. Forvisningen afsonede han som lærer i Kazakhstan. Forfatterne har fundet ud af, at Georg Laursen blev løst fra sit eksil allerede i 1951 og flyttede tilbage til Moskva. Nu uden medlemskab af Det kommunistiske Parti, uden et betroet job, uden privilegier og uden pension. Han fik herefter blandt andet et job som arbejdsmand. Han må i den grad have følt sig svigtet af Stalin og det parti, han i en menneskealder havde tjent som tro partisoldat. Efter Stalins død og Khrusjtjovs magtovertagelse blev Georg Laursen tildelt en erstatning og fik sin pension igen. Ligesom han fik en økonomisk håndsrækning fra sin gamle ven, forfatteren Martin Andersen Nexø. I årene frem til sin død var han flere gange i Danmark. Sin familie, som han allerede i 1930 havde afbrudt enhver kontakt til, genoptog han ikke kontakten til. I 1977 døde Georg Laursen 88 år gammel.

Forfatterne tegner et fint portræt af den tro partisoldat Georg Laursen. En mand der vil gøre alt for det parti og den ideologi, som han elskede. Men de drypper også malurt i bægeret. De fremstiller gennem bogen Georg Laursen som en mand, der prioriterer kommunistpartiet og ideologien over alt andet. Elfriede og datteren Solveig er måske undtagelsen. Forfatterne gør det også meget klart, at Georg Laursen må have kendt til Arne Munch-Petersens skæbne. De skriver: *”... Dødsfaldet (Arne Munch-Petersens) noteres selvsagt i den personsag, Laursen forvalter. Efter alt at dømme er kadre referenten således den første danske kommunist, der bliver bekendt med dødsfaldet... ”.* Holder dette, havde Georg Laursen en viden om Arne Munch-Petersens skæbne, som han hverken valgte at dele med andre danske kommunistister eller med Arne Munch-Petersen hustru, Elna Hiort-Lorenzen. Disse måtte vente med at få kendskab til sandheden, indtil Ole Sohn i starten af 1990erne fremlagde bevis for Arne Munch-Petersens død. I sagen om Arne Munch-Petersen står det krystalklart, at forsvaret for ideologien og Sovjetunionen vejere tungere end sandheden.

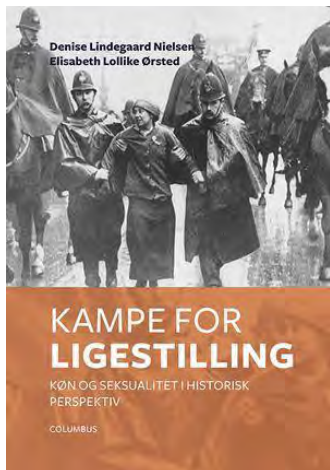
Julie Birkedal Riisbro og Niels Erik Rosenfeldt har skrevet en yderst velskrevet og læseværdig bog. Den er på en gang spændende og oplysende. De to forfattere fremlægger på fin vis det, som kilderne siger. Det gør de samtidig med, at de gør opmærksom på, hvor og hvornår de laver slutninger, der ikke er kildebelæg for. Bogen er forsynet med et meget veludbygget noteapparat. Dog mangler jeg et stikordsregister og ikke mindst en fortegnelse over de mange forkortelser, der anvendes i bogen.

Som undervisningsbog er bogen ikke særlig anvendelig. Den er simpelthen for svær at læse for de fleste af vore elever på de gymnasiale uddannelser. De fleste elever vil hurtigt komme til kort overfor de mange navne, årstal og forkortelser. Dog kan den bestemt anbefales til elever, der vil skrive SRP/SOP om kommunismen 1930erne.

Jens Peter Fage

Kampe for ligestilling

DENISE LINDEGAARD NIELSEN OG ELISABETH LOLLIKE ØRSTED: Kampe for ligestilling. Køn og seksualitet i historisk perspektiv. Columbus 2021, 224 sider, 189 kr. + moms



Denise Lindegaard Nielsen og Elisabeth Lollike Ørsted har valgt at tage udgangspunkt i et begreb fra kønsforskningen: 'feminismens bølger' i lærebogen "Kampe for ligestilling. Køn og seksualitet i historisk perspektiv". Bogen belyser udviklingen fra 1800-tallet frem til nutiden.

I indledningen gør forfatterne rede for kønshistorie som forskningsfelt og for forholdet mellem det biologiske og det kulturelle køn. I skematisk form viser de forskellen på feminisme som ideologi, bevægelse og teori og afrunder således: "Hvis du læser hele bogen, er vores mål, at du lærer at diskutere, hvordan opfattelsen af køn og seksualitet har ændret sig over tid, og hvilke mål om ligestilling, der er blevet kæmpet for hvor, hvornår og hvorfor..."

Bogens hovedkapitler indledes med en gennemgang af kapitlets læringsmål, hvorefter feminismebølgerne sættes i kontekst: De gennemgående overskrifter er: England (eller Danmark/ USA) i verden, den politiske og økonomiske situation, samfundets sociale lag, familieliv og arbejdsmarkedet, oprør og opgør og seksualitet. Dertil kommer en række underafsnit, der ikke fremgår af bogens indholdsfortegnelse. De enkelte kapitler belyser førstebølgefeminismen i henholdsvis England og Danmark, anden bølgefeminismen i USA og Danmark samt tredje- og fjerdebølgefeminismen i Danmark. Bogen afsluttes med et kapitel om Tyrkiet, der er valgt som eksempel på et land, hvor feminismen har haft andre vilkår end i Europa og USA. Bogen behandler samtidig tidens syn på køn, queer historie, intersektionel feminisme og de udfordringer, der er knyttet til racisme, urbanisering og migration.

Den faste struktur muliggør en sammenligning af feminismebølgerne både synkront og diakront, men er samtidig bogens akilleshæl, fordi kapitlerne ikke er lige lange. Mest presset er fremstillingen af førstebølgefeminismen i England, hvor kapitlet: "Kampen for politisk ligestilling i England - 1800-1918 - førstebølgefeminismen" kun er 18 sider langt. Når de første syv sider bruges på en meget generaliseret fremstilling af England i verden og landets politiske og økonomiske udvikling, bliver der kun en enkelt side til kampene for udbredelse af stemmeret til større dele af den britiske befolkning, tre sider til suffragettebevægelsen og knap fire sider til at behandle seksualiteten. Kapitlet kan ikke stå alene i et

tværfagligt forløb med engelsk. Kapitlerne "Kampe for ligestilling i Danmark - 1990 og frem - tredje - og fjerdebølgefeminismen" er bogens stærkeste. Her har forfatterne plads til at komme i dybden med både regnbuefamilier, etniske minoritetsunge og ligestillingens aktuelle status. Kapitlet "Kampe for ligestilling i Tyrkiet" måtte gerne have fået mere plads, men giver alligevel et rids interessante problematikker: Hvad betød det for den historiske udvikling, at kvinders valgret indførtes oppefra, og hvorfor blev den det? Hvilke konsekvenser har det nuværende tyrkiske styres politik for ligestillingen?

Kapitlerne afrundes alle med en enslydende opfordring til at arbejde med bogens kilder og disses hjælpespørgsmål. Her henvises til en værktøjskasse om, hvordan man opstiller problemstillinger bagerst i bogen. Værktøjsskassen har jeg ikke fundet i den trykte udgave, jeg har fået til anmeldelse.

Til hvert kapitel i "Kampe for Ligestilling" er der knyttet mellem seks og ti kilder, hvoraf en kilde ofte er et skønlitterært uddrag og en anden en fiktionsfilm. Hver kilde er forsynet med arbejdsspørgsmål, der oftest spørger til ophavssituation, tendens og kildetype. Mere tekstnære spørgsmål må eleverne selv opstille ud fra egne problemstillinger. Fiktionsfilmernes arbejdsspørgsmål er dog mere specifikke. Bogens kilder er forsynet med oplysninger om, hvem der har oversat dem, f.eks. er Rudyard Kiplings: "White Man's Burden" (1899) oversat af Tom Kristensen i 1942 og "Rødstrømpe-Manifest" bliver bragt i sin originale tunge 1971 oversættelse, hvor andre af teksterne er oversat af forlaget eller forfatterne selv. Det er god forbrugeroplysning. Læreplanen på STX lægger op til, at eleverne også læser materiale på engelsk. Hermed en opfordring til at inddrage nogle af teksterne på originalsproget, f.eks. Harvey Milks: "The Hope Speech" (1978), der sprogligt er en stærkere tekst på amerikansk end i den danske oversættelse.

En del af "Kampe for ligestillings" kilder bliver fortolket i bogens tekst. Om "White Man's Burden" (1899) skriver forfatterne bl.a.: "Ord som "hvid mands byrde", "manddom" og "ligemænd" viser, at det var de engelske mænd, der var idealet". Et andet eksempel er Yahya Hassans digt: "Banke, banke på" (2013), der i bogens tekst kommenteres således: "Uddraget viser, at der i familier og i områder af Danmark holdes fast i en traditionel opfattelse af køn, at der ikke er ligestilling imellem kønnene". Tilbage til klassen er så blot at diskutere, om fortolkningerne holder, og om de valgte kilder er tilstrækkeligt belæg for forfatternes konklusioner.

"Kampe for ligestilling"s valg af illustrationer kan med fordel inddrages og diskuteres i undervisningen. Et eksempel er stikket "The British Beehive" (1840/67). Hvilken politisk kontekst blev illustrationen skabt i? Hvor er der kvinder i fremstillingen af det britiske samfunds hektiske aktivitet? (Billedet ligger zoombart på British Museums hjemmeside). Eller eleverne kan skrive nye billedtekster og vælge andre illustrationer, der kan belyse bogens tema. Hvordan skildres kvinderne i Erik Henningsens maleri: "En agitator på Nørre Fælle", (1899)? Kan stikket af den britiske kronprins på en elefant, fotografierne af den amerikanske sanger Elvis Presley og den tyrkiske præsident Erdogan erstattes af andre illustrationer? Findes der historiske fotografier af kvinder i Tyrkiet til at supplere fotografierne fra den forbudte Pride 2019?

Jeg ville ønske, at "Kampe for ligestilling" havde prioriteret netop "hvordan opfattelsen af køn og seksualitet har ændret sig over tid, og hvilke mål om ligestilling, der er blevet kæmpet for hvor, hvornår og hvorfor..." og ikke brugt plads på den generelle politiske og økonomiske udvikling, der behandles i mange andre lærebøger. Eller også skulle vinklingen af den politiske og økonomiske udvikling have været skarpere i forhold til bogens tema.

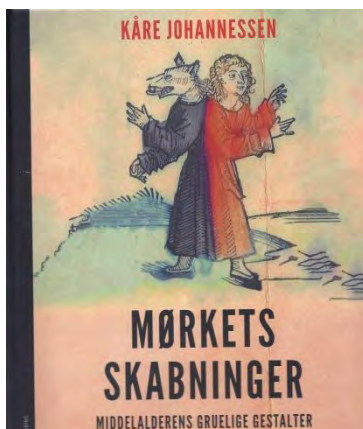
Derimod er det min erfaring, at brugen af feminismebølgerne som struktur fungerer fint som pædagogisk greb i undervisningen i kønshistorie. Det er dejligt at få et undervisningsmateriale i hånden, der fører denne historie frem til i dag.

Med udgangspunkt i "Kampe for ligestilling" kan historieeleverne fordybe sig i kønshistorie og ligestilling synkront og diakront, samt diskutere kønshistorien, kampe for ligestilling og hvad der egentlig er historiens drivkræfter.

Anne Melillo

Mørkets skabninger- middelalderens gruelige gestalter

KÅRE JOHANNESSEN: Mørkets skabninger- middelalderens gruelige gestalter. Turbine 2021, 200 sider, 350 kr.



Historikeren Kåre Johannessen har udgivet *Mørkets Skabninger* på forlaget Turbine i Århus. Forlaget *Turbine* udgiver smukke bøger, det er også tilfældet med denne bog. Illustrationerne i bogen er både fotografisk gode og relevante. På samme forlag og i samme udstyr udgav forfatteren i 2020 *Magt og Mennesker i Danmarks Middelalder* og i 2021 *Lyst og lidenskab i middelalderen* – det er ret imponerende med tre store udgivelser på kun 2 år.

Bogen er opbygget med; indledning, efterskrift og 9 kapitler med emnerne; dværge, underjordiske, nisser, kapitel 2: spøgelser, ånder og hvileløse sjæle, kapitel 3: grumme gengangere, kapitel 4: handler om vampyrer, kapitel 5 om mennesker og dyr, kapitel 6, drager og lindorme, kapitel 7 elverfolk og fæle feer, kapitel 8, væmmelige varslere og fatale følgesvende, kapitel 9 rapport fra overdrevet – sære skabninger i fjerne egne og afsluttes med et efterskrift der stiller det relevante spørgsmål, er vi blevet klogere?

Det er en god bog, men jeg har to overordnede indvendinger mod den måde Kåre Johannessen har grebet opgaven an på. I sin indledning fastslår Kåre Johannessen, "Imidlertid behøver vi ikke nødvendigvis samtidige kilder [middelalderen] for at kaste lidt lys over disse forestillinger" Har vi kilder fra oldtiden og kilder fra

f.eks. 1880, så mener forfatteren, at vi kan antage at et givent væsen også har været en del af middelalderens verden. Det er en præmis en del af bogen bygger på, f.eks. beskrivelsen af vampyrer. Derfor henviser han til oldtids- og vikingemyter og 1800-tallets folkemindesamlinger. Dette finder jeg er en farlig måde at håndtere middelalderhistorien på. Det er jo yderst sandsynligt at man i 1800-tallet har haft kendskab til oldtidens forestillinger og derfra har overtaget dem. Med andre ord er det langt fra givet, at overleveringen af antikkens forestillinger har været ubrudt fra antikken til 1800-talet.

Den anden indvending jeg har er, at der ikke i større omfang citeres direkte fra kilder, men fra kilder brugt i den sekundære litteratur. Dette kommer f.eks. tydeligt frem i forbindelse med Kåre Johnnessens beskrivelse af nisser. Til at beskrive nisser bruger Kåre Olaus Magnus – ja det tror man, men Kåre ”snyder”, han anvender den lille håndbog skrevet af Piø med flere i stedet for at læse hvad Olaus Magnus har skrevet. Det er synd, for i kilden ville han have fået væsentlige flere oplysninger, nemlig en af de helt grundlæggende ting ved middelalderens opfattelse af nisser – at kirken mente nissen var en dæmon. Olaus skriver direkte: *”det faktum at onde ånder vise sig for mennesker og går dem til hånde.”*¹ Nissen er altså det onde selv, men hjælper mennesker. Olaus Magnus så i nisserne det onde, der vil lokke mennesket til sig. Det gøres gennem *”en række vildfarelser og eventyr, alt under anvendelse af en uendelig mængde af uforklarlige midler.”*² Kåre ser slet ikke en forskel i middelalderkirkens syn på nisseren og bondens syn på samme. Det er en generel mangel ved bogen, at der ikke gøres mere ud af middelalderkirkens holdninger til de forskellige væsener.

I kapitlet om drager kommer Kåre slet ikke i dybden med middelalderkirkens forestillinger om, at dragen er Lucifer. Her kunne man med fordel have inddraget både middelalderlige prædikener og kalkmalerier i de danske landsbykirker.

Men er der tale om en dårlig bog, nej bestemt ikke. Bogen virker frisk, skrevet i det sprog som Kåre Johannesen bruger på TV. Nogle steder måske lidt for frisk, så teksten kan virke en kende pjattet. Men det tilgives, for der fortælles en spændende historie på en anderledes og vedkommende måde, vel at mærke, på en sober faghistorisk baggrund. Kåre Johannesen kan kunsten at fange sin læser. Jeg er ret overbevist om, at han kunne gøre oplæsningen af en telefonbog spændende. Og når man så hertil lægger hans store viden om middelalderens kulturhistorie, så kan det kun blive godt.

Bogen behandler emner, som ikke tidligere er blevet skildret i en dansk monografi. Bogens skildring af spøgelser, gengangere, vampyrer, varulve og så videre er væsentlige at beskrive, alene af den grund, at de er gledet ind i glemslens mørke. I den forbindelse skal det også nævnes, at forfatteren i forbindelse med varulve har inkluderet en beskrivelse af bersærkerne. Det er både relevant og godt skrevet, bersærkerne er, i flg. Kåre Johannesen, vikingetidens superkrigere i ført bjørnedragt. Jeg er helt enig med forfatteren – Bersærker har intet at gøre med nøgne mænd, som det ellers er blevet modernet at fremstille dem som.

Der er også god grund til at rose dette værk for, at det ikke ”hænger middelaldermennesket ud” som dumme og uvidende, men i et efterskrift stiller spørgsmålet, er vi blevet klogere? Her trækkes frem at også i dag kan man leve af at være spøgelsesjæger og lave TV på den opskrift, at vi dag har et væld af konspirationsteorier, for at citerer Kåre ”I USA har de bimplende vanvittige QAnon vrangforestillinger i de

¹ Olaus Magnus Historia om de nordiska folken 3.22

² Olaus Magnus 3.22

senere år vundet så meget udbredelse at de nu er en betydningsfuld, indimellem ligefrem afgørende, faktor i amerikansk politik.”

Bogen er uhyre let læst og derfor egnet til selvstudier for elever og vil være egnet til f.eks. arbejdet med hjemmeopgaver. Elever som kun beskæftiger sig med historie som pligt, vil formodentlig blive indfanget af denne bogs sprogtone og humor.

Bogen kan absolut anbefales. Ja, det er bog, der kan læses foran kaminilden en kold vinteraften, men det er også en bog som giver viden til en faghistoriker.

Torben Svendrup historiker ph.d.

I periferien af et menneskeligt ”skadedyr”.

ANDERS OTTE STENSAGER: ”Christian den Grusomme - En biografi om Christian Wirth – kriminalkommissær og morder i Det Tredje Rige”, Gad 2021, 208 sider, 300 kr.



Holocaustarkæologen Anders Otto Stensagers har skrevet biografier om nazi-lægen Otto Mengele og lejrkommandanten Franz Stangl. Nu har han skrevet en udmærket bog om nazisten og en af ”operation Reinhardts” centrale organisatorer, politimanden, lejrkommandanten mv. Christian Wirth. Det er et ubehageligt møde med et af disse skadedyr, menneskeheden desværre har været så rig på gennem sin historie. Bogen følger Chr. Wirths karriere og andre forhold, der relaterer sig til Wirths aktiviteter kronologisk. Der er et større noteapparat, personregister, mv. Bogen er illustreret med sort/hvide fotos og sat med pænt læsbare typer.

Christian Wirth (født 1885) kom af en almindelig familie, der stammede fra landet. Han startede sin karriere i Stuttgart politi afbrudt af krigstjeneste under 1.verdenskrig. Han arbejdede sig i løbet af 1920'erne op i systemet og meldte sig ind i NSDAP og SA i 1933. Gennem organisationsarbejde i politiforeninger opnåede han en central rolle i forhold til at koordinere politiets mindset med NSDAPs politik. Senere meldte han sig til SS og blev optaget, hvilket blev springbrættet til det såkaldte ”T4-projekt”, der gik ud på at aflive psykisk og fysisk handicappede samt visse individer, der på forskellig vis var på kanten af samfundet. Her viste han sine evner som en fremragende organisator af masse mord, hvilket gjorde ham til en naturlig kandidat til at blive involveret i etableringen og driften af udryddelseslejrene Sobibor, Treblinka og Belzec. Her viste han igen, at hans evne til at tilrettelægge og organisere mordfabrikker var i top, samtidig med at hans entusiasme og loyalitet var indiskutabel. Efter at de tre lejre blev nedlagt i 1943, og opgaven overdraget til

folkene omkring lejrene Auschwitz/Birkenau, blev Wirth sammen med andre fra T4-gruppen sendt til Italien, hvor de skulle bekæmpe partisanaktivitet og fange jøder, og her blev Wirth i 1944 dræbt.

Anders Otte Stensager viser i sin bog, at eutanasiprojektet kaldet T4 og "Aktion Reinhardt" dødslejrsprojekt var sammenknyttede. De nærmere detaljer om, hvordan det skete, kommer bogen ikke nærmere ind på, men tilknytning til SS-korpset har været en central faktor. Der var 6 eutanasianstalter, og i dem blev der dannet grupper af nogenlunde almindelige mennesker uden særlige morderiske forkundskaber. De selv og deres erhvervede ekspertise i forhold til hensigtsmæssige rutiner omkring mordprocesser blev overført til de 3 tidligere dødslejre.

Borgens undertitel "En biografi om Chr. Wirth" giver indtryk af, at vi kommer tæt på dette individ. Det gør vi også i den forstand, at mandens aktiviteter beskrives. Derimod får vi ikke noget nærmere indtryk af, hvad det var for nogle psykologiske eller sociale drivkræfter, der lå bag denne mands indsats for "det tredje rige". Bogen gengiver en række vidneerklæringer, der tegner et billede af en person, der gik forrest og viste, hvordan drabene skulle håndteres, hvordan ligene skulle stables, og hvordan afhøringer skulle foregå. Han holdt sig tilsyneladende ikke tilbage med at vandre rundt blandt de døde efter gasningen og sikre, at ofrenes jordiske rester nidkært blev undersøgt for eventuelt skjulte værdigenstande. Han holdt en streng disciplin overfor personalet og havde det med at bryde ud i koleriske reprimander når nogen ikke levede op til reglementet og hans ordre.

Det er ikke lykkedes at få inddraget et bud på Wirths psykologi, og det kan man godt savne lidt, samtidig med at det formentlig er meget begrænset, hvad der kan hentes frem fra hans privatliv. Wirths enke arbejdede indædt for at nedtone hans rolle i Holocaust og T4 projektet, og familien synes at være gået i flyverskjul, så fra den kant er der ikke noget at hente. Han har tilsyneladende ikke efterladt sig dagbøger, breve eller lignende, der kunne være en vej ind i hans sind. På den måde kan man kun gætte på, om det fx var en pervers glæde ved mord og nekrofil, der drev ham, eller om det var et ekstremt tilfælde af Theodor W. Adornos "autoritære personlighedstype". Da han var død før krigsafslutningen, var der en kærvkommen mulighed for andre, der havde haft med mordprojekterne at gøre, og som stod anklagede ved forskellige retssager at udpege Wirth som en fanatisk, morderisk person (i modsætning til dem selv). Det forhold skal selvfølgelig indtænkes i personkarakteristikken af Wirth, hvilket forfatteren også selv er opmærksom på, når han bruger deres vidneberetninger. Biografien kommer på den måde til at tegne billedet af en forbryders handlinger, men ikke hans underliggende motiv og drivkraft.

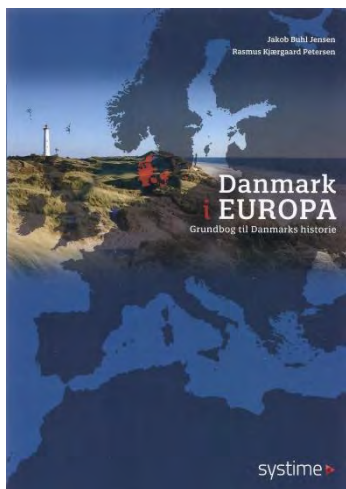
Det tilsyneladende begrænsede kildemateriale angående Chr. Wirth har muligvis (muligvis ikke) fristet forfatteren til at indføre et par kapitler dels om ulykkelige ofre for T4-projektet, der havde en (perifer-) tilknytning til Danmark, og et, hvilket er ret underligt, om K. K. Steinckes bog "Fremtidens forsørgelsesvæsen". Mig bekendt var Steincke aldrig i nærheden af at overveje eutanasi som en mulighed i noget eugenisk projekt. Stensager kunne lige så godt have skrevet om moderne fosterdiagnostik, uden at det havde været mere relevant i sammenhæng med T4 og Chr. Wirth. Mon ikke disse kapitler er skrevet i et forsøg på at leve op til politisk korrekthed og for at få bogen til at fylde lidt mere.

Det er en bog, man hurtigt får læst. Den er godt skrevet, har et spændende (og afskyeligt) indhold og har en overkommelig længde. Den kan i høj grad anbefales til elever, der skal skrive større skriftlige opgaver.

Jørgen Lassen

Danmark i Europa

JACOB BUHL JENSEN OG RASMUS KJÆRGAARD PETERSEN: Danmark i Europa. Grundbog til Danmarks historie. Systime 2021, 300 sider, illustreret. 349 kr. + moms.



En ny danmarkshistorie er altid spændende læsning ikke mindst, fordi den – frivilligt eller ufrivilligt – afspejler den tid den udspringer af. Det er da også tilfældet med *Danmark i Europa*.

Med Bill Clinton og Francis Fukuyama som vidner kan de to forfattere fastslå, at Danmark i den store verden har status som et foregangsland og et forbillede. Deres historiebog skal så undersøge, hvordan Danmark er kommet dertil, og om disse forestillinger stemmer overens med virkeligheden.

Man kan kun ærgre sig over, at forfatterne ikke afslutningsvis vender tilbage til denne problemstilling og vover et svar – eller i det mindste lægger op til en diskussion af denne opfattelse af Danmarks fortræffeligheder. Det er jo i dette 'lykkelige' land at vores elever skal leve deres liv.

Danmark i Europa er en elevvenlig bog med et velfungerende lay-out, gode illustrationer og er meget overskuelig i sin opbygning. Med sin titel lægger bogen op til en nytænkning af sammenhængen mellem det danske og det europæiske. Det bliver der desværre ikke tale om. Det hele udfolder sig som en ganske traditionel danmarkshistorie. Periodiseringen er helt efter den velkendte skabelon. Europæiske perspektiver er godt nok inddraget i fremstillingen – ikke mindst i forbindelse med renæssancen – men ikke på nogen integreret måde. Det er den velkendte nationalstats-historie, der fortælles.

Forfatterne har tilstræbt at ramme en fremstillingsform, der er tæt på eleverne. Det lykkes i et vist omfang. Sproget er letløbende med hyppig brug af nutidens terminologi, som når middelalderlandsbyens by-stævne kaldes "direktionsgang," eller når ærkebispens bliver til "chef for kirken i Skandinavien." De enkelte afsnit er ganske korte med gode overskrifter som blikfang. De mange blokke med problemstillinger giver også eleven en god støtte under arbejdet med bogen. Det kan dog undre, at redaktionen ikke har indlagt en grafik, der fastholder kronologien i de lange periodeforløb.

Men der er nogle alvorlige omkostninger ved den valgte fremstillingsform. Der smutter lidt for mange fejl og uklarheder med i købet. Christian 2.s Mor Sigbrit fremtræder (s.80) som

”norsk købmand,” selv om hendes nederlandske baggrund i sig selv burde være en pointe. I opsummeringen af kapitel 5 (s.143) skaber en overskriftfejl noget forvirring. Det er ikke direkte forkert, at Norge i 1814 bliver ”en del af Sverige” (s.129). Men det er en meget upræcis beskrivelse af den personalunion, der er tale om. Det er også lidt underligt, at kun valgbarhedsalderen på 25 år nævnes i forbindelse med grundloven fra 1849 (s.139). Det havde været nyttigt for eleverne at vide, at valgrets alderen er 30 år. Og hvorfor denne forskel? Det er også noget misinformerende, når Det Tyske Forbund i 1800-tallet bliver udnævnt til en ”Forbundsstat” (s. 136). Adskillige andre eksempler på uklarhed og manglende præcision kunne nævnes.

Der er et andet – mere principielt problem – ved de mange forsøg på at fange eleverne med moderne udtryk. Den enevældige stat omtales f.eks. i flere omgange som et ”militærdiktatur.” Man kunne med samme ret have valgt at tale om enevælden som en fundamentalistisk stat, der hviler på den lutherske ortodoksi. Det er jo rigtigt, at statens fundament er rå magt – og religiøs indoktrinering. Men ved at bruge det moderne udtryk skabes der uvilkårligt nogle associationer, der etablerer en falsk nærhed og står i vejen for tidens egen opfattelse af fænomenet.

Historiefagligt – og pædagogisk – er det problematisk at lægge et moderne tankesæt ned over fjerne fortider.

Danmark i Europa vægter den politiske og nationsdannende historie højt. Her er bogen overraskende traditionel. Kirkens og kongemagtens udvikling og senere hen de politiske partier og skiftende regeringer fylder meget. Det havde åbnet for en anden oplevelse af de gamle samfund og rummet et større forklaringspotentiale, hvis fremstillingen havde lagt mere vægt på de livsnære – og det vil i lange stræk af historien sige de jordnære – udviklingslinjer. Levekår og samfundsstruktur dukker op i fremstillingen, men som korte bemærkninger som f.eks. i forbindelse med nationalismens vækst i første del af 1800-tallet, hvor eleverne får at vide, at ”mange levede et fattigt liv” (s.134). Men en grundlæggende karakteristik af disse kår og hele almuebegrebet og det langtidsholdbare stænder samfund bliver det ikke til. Eleverne må undre sig over, hvorfor man kalder de råd, der indføres i 1830'erne for ’stænderforsamlinger.’

En øget vægt på de basale vilkår og samfundets strukturelle udvikling havde givet eleverne en oplevelse af den meget store distance mellem nutidens og skiftende fortiders menneskeliv. Det er et spørgsmål, om ikke netop denne oplevelse af distance er helt afgørende for udvikling af historisk bevidsthed. Og det kunne have bragt sammenhængen mellem det danske og det europæiske i spil på en helt anden måde.

Danmark i Europa fortæller en traditionel danmarkshistorie, som vi kender den. Fornyelsen ligger i den åbne og elevvenlige fremstillingsform, kombineret med mange gode oplæg til diskussion. Det gør bogen meget nutidsrettet og styrker helt afgjort elevengagementet. Men man skal være opmærksom på de omkostninger, der er ved denne metode. Fortiden kommer let til at fremtræde som et spejl af nutiden. Eleverne møder i bogen mange magthavere og politiske begivenheder. De får derimod ikke meget hjælp til at etablere en forståelse af hverdagslivet og de mentaliteter, der har styret de skiftende epokers tænkemåde og handlinger.

Knud Holch Andersen

Ubådskrig i Kattegat – HMS Seal erobret af tyskerne i 1940

JENS ANDERSEN, Turbine 2020, 228 sider, 280 kr.



Det kræver ikke meget fantasi og forestillingsevne at sætte sig ind i at det må have været en trang, ubehagelig og nervepirrende oplevelse at befinde sig i en ubåd under Anden Verdenskrig. De fleste har formentlig set ubådsdramaet *Das Boot* enten i film eller serieudgaven og ved hvad jeg mener. I denne bog handler det om HMS Seal, en britisk minelægnings ubåd, som med en besætning på 60 mand i alt blev sendt ind i Kattegat i maj 1940 for at lægge miner ud, så man kunne besværliggøre tyskernes sejlads mellem Tyskland og Norge i farvandet langs det neutrale Sverige. Turen blev dramatisk, ubåden angribes bl.a. af en tysk vandflyver og der er flere tyske fartøjer i området, hvor de har fået farten af den britiske ubåd. HMS Seals skæbne besegles, da den rammer en tysk mine og får så kraftige skader, at det er helt umuligt at forestille sig at få den hjem i god behold. Inden det er helt slut ligger den endda på bunden og kan kun med stort besvær løsrive sig. Det er et drama uden lige at læse med, når f.eks. besætningen får besked på at ligge så stille de kan uden at fade i søvn – for man forbruger mere ilt når man sover! Tilbage på overfladen ender det med at HMS Seal bliver opbragt af tyskerne og de slæber den til Frederikshavn sammen med besætningen, der nu kan se frem til tysk fangenskab indtil krigen er slut.

Det er naturligvis en propagandagevinst af de helt store og der er mange flotte billeder i bogen af HMS Seal, taget af de tyske krigsfotografer. Ubåden bringes til Kiel, hvor tyskerne med tættekam og lup gennemgik design, teknik og indretning uden at de dog var imponerede af hvad de så. Tyske ubåde var på en række områder anderledes indrettet både hvad angik materiale og teknik og gennemgangen af HMS Seal fik ikke de tyske ubådsbyggere til at ryste på hånden. Men ikke desto mindre kunne man godt bruge en ekstra ubåd og afprøve de britiske løsninger, så HMS Seal blev indlemmet i den tyske krigsmarine under navne UB hvor selveste Føreren besigtigede den i maj 1941. Det var derudover også lykkedes at bjærge en række dokumenter, kort og andet skriftligt materiale fra HMS Seal, så også efterretningsmæssigt var der noget at komme efter.

Besætningen kom i det store hele til at tilbringe Anden Verdenskrig i tysk fangenskab, kun en enkelt overlevede ikke krigen, hvilket viser os at krigsfangelejrene i Tyskland faktisk virkede efter hensigten og nogenlunde efter de forskellige internationale aftaler – med mindre man var russisk krigsfange, så var opholdet anderledes barskt. Efter krigen fulgte en krigs retssag, for havde HMS Seals kaptajn givet for

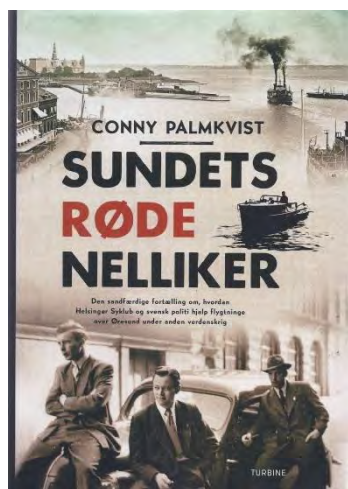
hurtigt op? Burde han havde forhindret at tyskerne kunne overtage båden? Hvordan det endte kan man selv læse sig til i denne virkelig spændende og informative bog om et lille kapitel af krigen, som de færreste af os nok har hørt om.

Som læsere er vi i kompetente hænder hos forfatteren Jens Andersen, der er museumsinspektør i Hanstholm og den mand i verden der ved mest om det tyske kystforsvar af Danmark. At han også kan skrive og formidle så det nærmest er som en spændingsroman er bare en ekstra bonus. Bogen er sat op som en coffee table book og der er f.eks. tekniske tegninger, der kan folies ud, så man bedre kan se hvad de viser. Det er udtryk for kvalitet og hensyn til læseren.

Jakob Sørensen

Flugt til Sverige

CONNY PALMKVIST: "Sundets Røde Nelliker" – Den sandfærdige fortælling om, hvordan Helsingør Syklub og svensk politi hjalp flygtninge over Øresund. Forlaget Turbine, 2020, 520 sider, 350 kr.



Baggrund og Indhold:

Forfatteren bliver i bogen og af forlaget præsenteret som forfatter, redaktør, litteraturkritiker, og ghostwriter, men er altså ikke historiker. Han har skrevet bøger som "Hej då, allihopa" som beskrives som en dokumentarroman, samt andre romaner samt en interviewbog. Desuden har han fået bogpriser i sit hjemland Sverige, og lavet den svenske dokumentarfilm "Flykten över sundet" som det er dog svært at finde detaljer om. Bogen er først udgivet på svensk, og derefter oversat til dansk.

Bogens forfatter fik fokus på den spændende historie om en flugtorganisation i Helsingør under besættelsen igennem et bekendtskab med en datter til en af organisationens hovedpersoner, politimanden Thormod

Larsen. Under besættelsen blev gruppen bl.a. kendt som Helsingør Syklub, en lille gruppe mænd der vågnede op til aktion da jødeaktionen blev sat i gang.

Det er en fantastisk spændende historie, der viser mange ikke så kendte sider af besættelsestidens historie, og noget unikt, også har fokus på den svenske side af sundet. Det er yderst fagligt interessant at der også er specifikt fokus på en gruppe svenske civile og politibetjente der meget aktivt hjalp den danske modstandsbevægelse, de danske flygtninge, og som samarbejdede direkte med Helsingør Syklub. De svenske politibetjente hjalp så meget, at det ofte var på kanten af hvad deres egen regering ønskede, og i hvert fald ud over hvad deres arbejdspligter var. Det er en historie der i høj grad fortjener at komme frem, og det gør den heldigvis også i de gode perioder.

Der er således en række fornuftige beskrivelser af Sveriges forhold til Nazityskland og det besatte Danmark, der gives en god indsigt i både almindelige borgeres holdninger, og hovedpersonerne i Helsingborg, specielt betjentene. Der er f.eks. beretninger om deres modvillige assistance ved tyske troppetransporter, også ved den frygtede tyske leder i Norge, Terbovens. besøg (s.95). Men også det direkte samarbejde med de tyske myndigheder, f.eks. at den i Danmark berygtede Gestapo-Juhl kom på kollega besøg på politistationen i Helsingborg (s. 97-100). Alt sammen relativt ubeskrevne forhold og hændelser i den danske besættelseshistorie.

Syklubbens historie er yderst interessant i sig selv, men den viser også samtidigt en god indsigt i hvor forholdsvis simpelt flygtningehjælperne og modstandsbevægelsen opstod og var organiseret. De var i sagens natur amatører, tog chancer, og lavede fejl, og at tilfældighederne spillede en stor rolle i kampen for at undgå tilfangetagelse af de tyske modstandere. Det er også slående at se hvor selvstændige, modige og stædigt de fortsatte deres arbejde på trods af en konstant trussel af stikkeri, tortur og død.

Hele organiseringen og koblingen til både modstandsbevægelsen i København, herunder både til de kendte modstandsfolk, Citronen og Flammen, og mange andre aktører, viser mange detaljer der på fin vis også påpeger den meget netværksmæssige organisering af samarbejdet. Netværket bestod af både politifolk, toldere, sømænd på færgerne, en kroej, og en række almindelige arbejdende folk.

Der fremvises også en interessant indsigt omkring optrapningen af gruppens kerne, og flygtningehjælpens efterfølgende omorganisering, samt de hårde konsekvenser for flere af medlemmerne. Her følger vi dem igennem både skudkampe, flugt, tortur og deportation til helvede på jorden i tyske KZ lejre.

Vurdering

Metode og formidlings problemer

Forfatterens personlig indgang til bogens emne er fint som indledning i en historie faglig bog, men desværre ynder forfatteren også kontinuerligt at indsætte sig selv og skriveprocessen løbende igennem bogen, nogle gange i lange afsnit med overskrift, men også flere gange helt umotiveret og unødvendigt og uden advarsel, så at det er decideret forvirrende og rimelig uinteressant.

Bogen er nogenlunde kronologisk formidlet, dog med en ellers fornuftig start i nutiden med kapitlet "Helsingborg, 2005-2015", samt et interessant efterspil i "Sverige og Danmark 1961-2001. Alligevel er det

næsten umuligt at få et overblik. Der er ingen indholdsfortegnelse, tidslinje, fortegnelser over forkortelser, sted eller navne register. Det sidstnævnte er specielt forvirrende da det kombineres med en skrivestil hvor man ikke bruger meget tid på at introducerer nye personer, og persongalleriet er stort.

Generelt får man ikke meget hjælp til at få et overblik over empirien og emnet, de mange personer, og kilderne. I forhold til kilderne er det helt skidt, mange kilder, nogle gange meget spændende svenske officielle primær kilder er indsat næsten tilfældigt. Nogle gange tilsyneladende i original form, andre gange skrevet ind, men ofte uden at blive direkte anvendt, eller bare nævnt i teksten, dette er ekstra tydeligt ved billederne, og det hele er næsten konsekvent uden kildereferencer (f.eks. bl.a. s.119 og 138).

Forfatterens forklaring er; *"Men trods et omfattende kildemateriale har jeg oftest valgt ikke at lave fortløbende henvisninger. I stedet har jeg samlet alle kilderne bagerst i bogen."* (s.5). Det sidste er rigtigt, men det er hele værket (s.505-516), og uden sidehenvisninger. Desuden er der listet en række interviews, arkivmaterialer og hele hjemmesider, så det er reelt umuligt at tjekke oplysningerne i bogen. Nogle gange er der dog kildehenvisninger i teksten, men de er ofte ubrugelige, Såsom; *"Et vidne: ..."*(s.256).

Forfatteren ynder også at "gå ind i hovedet" på historiske personer, kendte og ukendte, så læseren har ikke en reel chance for at kontrollere om de påstande og begivenheder der fremstilles her er personens egen subjektive holdning eller ikke har noget med virkeligheden at gøre! For det virker ofte sandsynligt at det bare er forfatterens opfindelse, og vinkling. Specielt når vi tilsyneladende hører Werner Best eller selveste Hitlers tanker (s. 92-93 og s. 378). Forfatteren synes generelt at dreje teksterne og kilderne henimod en mere voldelig opfattelse af besættelsen end hvad der er belæg for (f.eks. s.374)

Missede muligheder:

Det er dog også utroligt skuffende at bogen misser nogle oplagte muligheder for at uddybe spændende og forholdsvis ukendte episoder. F.eks. at en af de svenske hovedpersoner, den svenske politimand Fält opererer tilsyneladende under ordrer og illegalt i det besatte Danmark (bl.a. s. 388). Desuden nævnes det meget kort at Syklubben tilsyneladende transporterer både en fransk flygtning og to *engelske* SOE-agenter over sundet - alt sammen meget mere værd end den korte sidebemærkning de får i bogen.

To markante episoder omkring Syklubben bliver også efterladt lidt i det uvisse, herunder om voldtægter begået af tyske soldater tæt på Syklubbens medlemmer, og at politimanden Thormod Larsen blev hårdt såret af en tysk *dum-dum* kugle. Begge to episoder der nærmest er helt unikke episoder i dansk besættelseshistorie, men passer de? Uden referencer er det svært at kontrollere, og dermed ender man med en tvivl af om fremstillingen er troværdig, ikke mindst i en bog med så mange simple fejl.

Anvendelse i historieundervisningen?

Bogen er nemlig desværre, på trods af den spændende historie og empiri, på mange måder nemlig en problematisk historisk fremstilling af besættelsestiden. Idet at der er mange problemer både historiefagligt, formidlingsmæssigt og sprogligt. Bogen kan derfor på ingen måde leve op til emnets interessante fokus, eller kildernes vigtighed. Hvorfor det er svært at se den anvendt i undervisningen.

Forfatteren har generelt store problemer med fakta, både de små ting, som tal (bl.a. s.81 og 419³), og korrekte tidspunkter (s.113), men også den historiefaglige kontekst omkring både besættelsen og anden verdenskrig overordnet. Behandlingen af selv velkendte begivenheder som den 9. april 1940 (s.16), Operation Safari (s.107, 113+114), Slaget om Stalingrad, KZ-lejr systemet (s.424-425), røde kors pakkerne og de danske fanger (s.428), de hvide busser (s. 436-438) og den tyske kapitulation (s.456-458), producerer undren og faglige spørgsmålstejn. F.eks. får vi også at vide at det er *socialstyrelsen* der opretter et stikkerarkiv (s.266). Det er nok lidt uden for deres fagområde, og mon ikke henholdsvis Frihedsrådet/modstandsbevægelsen og eksilledelsen i Stockholm vil tage æren for henholdsvis centralregisteret og Stockholm listen?

Desuden synes de faglige begreber heller ikke at sidde sikkert i forfatterens sproglige arbejde. F.eks. bliver sikkerhedstjeneste brugt i flæng (s.66, 143, 314 og 336-337), *stikker-landsforræder-spion* bliver næsten brugt som synonyme og forståelsen for det tyske sikkerhedsapparat (specielt forskellen imellem Gestapo, SD, SS) og de danske hjælpekorps/frivillige (Hippo, Schalburg, Frikorps Danmark og danske frivillige i SS) virker han heller ikke sikker i (bl.a. s. 150).

Selv omkring de kendte personligheder Flammen, som kaldes *Likvidatoren!* (s.346) og Citronen kan man komme i tvivl om forfatterens forståelse af det faglige. De to modstandsmænd bliver således også kaldet for *håndlangere* (s. 282) og *"Højremænd med pistoler i bukseligningen"* (s. 282), og i forbindelse med deres likvidering af en kommunistisk modstandsmand hedder det; *"... muligvis uskyldig? Det spiller ingen rolle!"* (s.241)

Et længere typisk eksempel på de mange problemer der ofte er i teksten, er hvor vi hører om nazistiske forsøg på at komme ind i Sverige som flygtninge fra Danmark i oktober 1943:

"Flere gange har betjentene opdaget spioner blandt de ankomne. De er der for at kortlægge flugtruterne til staben i Danmark. De kaldes *stikkere*, en betegnelse, der følger dem gennem hele krigen, gennem resten af livet. Forrædere.

Frikorpsmænd, danskere i tysk tjeneste, 12 styk på to uger...

"De er farlige mænd, disse forræderiske danske tyskere" (s. 150).

Citatet her, som er skrevet ind på samme måde som det står i bogen, med flere korte og opremsende sætninger, er typisk for bogen. Det er flere steder på kanten af at være decideret faktuel forkert, og upræcist. Spioner og stikkere er nu ikke helt det samme, og hvem henviser "Staben" præcist til? Det virker også lidt utroligt at hele 12 Frikorps Danmark mænd skulle være indblandet på kort tid, ikke mindst taget i betragtning at korpset blev opløst 4. måneder før, men fortsatte som en SS-kamp enhed. Det giver heller ikke helt mening sprogligt, for hvad præcist er: *"forræderiske danske tyskere"*.

Der er f.eks. endda også flere decideret ulogiske påstande, f.eks. påstås at politifolkene i Helsingborg via dagbladet (hvilket dagblad nævnes ikke) omkring operation Safari får oplysninger i **realtid**.

³ I de to eksempler gælder det henholdsvis antallet af deporterede norske politifolk og tyske soldater i Danmark ved kapitulationen og antallet af døde tyske flygtninge. "Titusindvis" ifølge bogen. Normalt sat til ca.17,000 døde.

"Gennem dagbladets direkte rapportering får de at vide hvad der sker i realtid. En stikirenddreng må pendle imellem avisens redaktion og politihuset. Konstante opdateringer". (s.114).

Hvordan kan det lade sig gøre at et svensk dagblad i 1943 får nyheder direkte fra Danmark, ikke mindst om begivenheder der skete imellem kl. 04 og kl. 06, og på et tidspunkt hvor tyskerne også har indført undtagelsestilstand og lukket Danmark ned? Vi får også at vide at færgerne er helt **essentielle** for kontakten til det illegale Danmark, samtidigt med at vi hører om hovedpersonen Kjærs nye båd, og hvor mange smugle turer han tager *medbringende* post? (s. 250-251).

Konklusion

Det kan hurtigt komme til at lyde som om jeg er i gang med en fejlfinder mission, og det er jeg måske også endt med, Men det er fordi at summen er de mange faktuelle og sproglige fejl, små og store, samt en del nærmest naiv forståelse, sprog, reelt totalt underminere bogens troværdighed og anvendelighed, og dermed også dens brugbarhed i historiefaget. Jeg mener at problemet er så stort at det er diskvalificerende for bogen, for det betyder at man uundgåeligt kommer til at tvivle på *alle* oplysninger.

De mange konsekvent udokumenterede påstande sammenlagt med de mange andre kritikpointer, gør det i min mening bare helt tydeligt at man desværre ikke kan anvende bogen som kilde, eller som en troværdig beretning i undervisningen, eller blot til læsning, for hvis man ikke i forvejen har meget styr på besættelsen risikerer man reet at drukne i udokumenterede hændelser og påstande, og højst sandsynligvis få et fordrejet billede af besættelsen- også i en – "*sandfærdig historie*."

Allan S. Nielsen

Om Rusland og russofobi

JENS JØRGEN NIELSEN: Rusland på tværs. Forlaget Hovedland 2021. 420 sider + 32 sider billedark. 299,95 kr.



En sag kan ses fra flere sider, og det er oftest lærerigt at forsøge på det. Denne bogs erklærede mål er at få os til at se Rusland i et nyt og bedre lys. Rusland i almindelighed og præsident Putin i særdeleshed har ellers ikke mange venner i Danmark, så bogen udfylder unægtelig et tomrum i den danske diskussion, også og navnlig fordi der er tale om en sammenhængende og generel fremstilling.

Forfatteren har været korrespondent for Politiken i Moskva i en årrække og rådgiver for danske eksportvirksomheder i Rusland, og han er russisk gift. Hans baggrund giver ham en god forståelse af russiske interne forhold, selv om det ikke primært er det bogen handler om (desværre). Den giver ham også en god forståelse for, for ikke at sige identifikation med, almindelige russeres synspunkter og i nogen grad med Putins udenrigspolitik. Han bygger mest på egne iagttagelser og erfaringer, men selvfølgelig også på bøger og artikler. Der er en 4 siders liste over "udvalgt litteratur", heraf knap halvdelen på russisk.

Fremstillingen handler dels om russofobi og dels generelt om Ruslands historie, sideløbende. Russofobiske synspunkter præsenteres, men diskuteres for det meste ikke. Perioden efter 1917 dækkes mere detaljeret, navnlig efter 1985. De kritiske år i 1990'erne og genrejsningen senere skildres indgående og kompetent.

Der hvor det gik galt i forholdet mellem Rusland og Vesten, var selvfølgelig først i den kaotiske og forfejlede anvendelse af vestlige økonomiske opskrifter, men også i Vestens politik overfor Rusland, specielt udvidelse af NATO mod øst. Helt galt blev det med NATO's bombing af Serbien, som man åbenbart fulgte levende med i Rusland. Serbiske krigsforbrydelser har russerne vist aldrig hørt om. Og kronen på værket blev udviklingen i Ukraine efter den orange revolution. Skal man tro forfatteren, har russerne udviklet et alvorligt forfølgelseskompleks.

Putins politik præsenteres som overvejende defensiv og reaktiv og han selv som konservativ, moderat, pragmatisk og patriotisk (s. 403). "Vesten", navnlig USA, er aggressiv og ekspansionistisk. Der findes ikke nogen troldecentral, og der var ikke nogen indblanding i det amerikanske præsidentvalg 2016; demokraterne havde bare brug for en undskyldning for at de havde tabt valget. Nedskydningen af passagerflyet over Østukraine kunne mindst lige så godt have været den ukrainske hærs værk, og diverse attentater på Putin-modstandere behøver ikke at have noget med Putin at gøre.

Lykkes forfatterens projekt – skal vi holde op med at være russofober? Det må enhver læser selvfølgelig gøre op med sig selv. Mit indtryk er at det, trods alle forfatterens anstrengelser, ikke er lykkedes.

Først og fremmest fordi en "konservativ, moderat, pragmatisk og patriotisk" russisk udenrigspolitik kan være mindst lige så farlig for Ruslands naboer som de kommunistiske luftkasteller. Forfatteren skriver flere gange at russerne blot vil have "indflydelse" i nabolandene og at det var forkert af dem at tilslutte sig NATO. Han og, må man formode, den russiske opinion, er øjensynlig tilhænger af doktrinen om begrænset suverænitæt for Ruslands nabolande. (Engang kendt som Brezhnev-doktrinen, men den blev opfundet længe før ham).

Ser man på et historisk kort over Rusland, som f.eks. det lidt ufuldstændige kort mellem s. 32 og 33, må man konstatere en stadig udvidelse af det russiske territorium. I kommunisttiden blev det maskeret som ideologiens sejr, men nu er vi tilbage i sporet igen, blot med russisk nationalisme som ideologi. Forfatteren pointerer ganske vist at Putin ikke er nationalist, men patriot, hvilket givetvis hænger sammen med at nationalisme er en rigtig dårlig ideologi for et multinationalt imperium.

En virkelig gave til bogens læsere, og jeg tror at forfatteren godt kunne have givet os den, er en kortlægning af hvad der er den almindelige russeres forestillinger om Ruslands position i verden. Indlemmelsen af Krim var vældig populær, og en indlemmelse af Østukraine vil sikkert også være det, og af Hviderusland, hvis det prøver at rive sig løs. Og hvad med Letland og Estland og endda Litauen? Kan forfatteren forsikre os om at

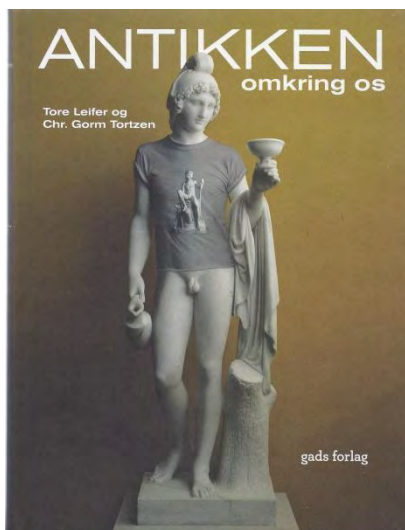
det kunne russerne aldrig finde på? Kan vi bebrejde letterne deres russofobi – sidste gang russerne havde herredømmet over Letland, var det meget nær ved at betyde udslettelsen af den lettiske nation.

Nuvel, hvis man ikke ser ud over Danmarks grænser, kan man selvfølgelig trøste sig med, som den gamle kommunistleder Aksel Larsen gjorde, at russerne (han sagde naturligvis Sovjetunionen) aldrig har gjort Danmark noget. Hvis man ser lidt bredere ud, må man nok gøre sig klart at en vis forsigtighed overfor det genopståede Rusland er på sin plads.

Axel Moos

Antikken

TORLEIFER & CHR. GORM TORTZEN: Antikken omkring os. Gads Forlag 2021, 384 sider. 350 kr. med moms



De to forfattere, programmedarbejder og studievært, cand. mag i musikvidenskab og film- og medievidenskab, Tore Leifer, og lektor (emeritus) i de klassiske fag, Chr. Gorm Tortzen, har skrevet en bog, der vil vise, hvordan antikken har påvirket vores bevidsthed, tænkning, samfund, digtning, kunst- og kulturhistorie frem til i dag. Det er efter min bedste overbevisning lykkedes i høj grad.

Bogen er inddelt i 12 kapitler (6 til hver af forfatterne, der naturligvis har været indover hinandens). Tore Leifer har skrevet om statuerne, renæssancen, arkitekturen, litteraturen, musikken og antikken omkring os (hvordan antikken afspejler sig i f.eks. bøger, film og TV-serier), mens Gorm Tortzen har beskrevet det gode samfund- og det mindre gode (styreformere bl.a.), sporten, levende latin, naturvidenskaben, filosofien og kalenderen. Bogen er velillustreret og har et navneregister på ca. 3½ side og et register over guder, helte og sagnfigurer på lidt over 1½ side. Efter hvert kapitel er der litteraturhenvísninger, hvorfra der er brugt citater.

Det er en meget smuk bog at sidde og læse samtidig med, at man kan glæde sig over de flotte illustrationer.

Det første kapitel om statuerne begynder dramatisk med fortællingen om den stakkels gipsbuste af Frederik V, som - efter min mening – nogle ikke særligt tænksomme aktivister smed i havnen. Problemstillingen med at skænde statuer diskuteres i kapitlet, hvor det påpeges, at det ikke er et nyt fænomen. Her er det nok at

tænke på, hvordan monumenter rejst til ære for kejser Nero blev søgt slettet fra historien umiddelbart efter hans død. De græske og romerske statuer gennemgås grundigt, og der perspektiveres bl.a. til Thorvaldsen og nutiden.

I kapitlet om det gode og mindre gode samfund gennemgås de antikke styreformer, og som det vil være de fleste bekendt, var demokratiet ikke så udbredt i antikken, som ofte antaget i nutiden, og hos Platon (og Sokrates) var det absolut ikke den bedste styreform. I disse tider (ikke mindst efter begivenhederne 6/1-2021) diskuteres, hvordan vi skal stå vagt om demokratiet, og man må give Churchill ret i, at det er den mindst ringe styreform.

Renæssancen var som bekendt en genfødsel af antikken, og bogen gennemgår foruden Dante de store kunstnere som Donatello og Botticelli, men overraskende nok hverken Michelangelo eller da Vinci. Et særligt fokus er rettet på Danmark, hvor såvel Koldinghus som Christian 4. inddrages.

I "Sporten" gennemgås de antikke olympiske lege kort, og der sammenlignes med de moderne. Her er det tankevækkende, at en brydeklub (fra 1926) har fået navnet Heros, ligesom Hermes og Sparta ikke kan tænkes uden at kende til antikken.

Arkitekturen er formentlig den kunstart, hvor antikken mest har påvirket eftertiden. Eksemplerne i kapitlet er talrige, men vi kan fra udlandet blot nævne Capitol og Lincoln Memorial i Washington, men også Vor Frue kirke og Domhuset i København. De danske arkitekter fra den neoklassicistiske periode, brødrene Theophilus og Christian Hansen, C F Harsdorff og C F Hansen har spillet en vigtig rolle både i udlandet og i Danmark. Særligt spændende er det at se på antikke elementer på Serampore College i Indien fra den danske kolonitid.

Latin påstås ofte at være et dødt sprog. Dette dementeres klart i kapitlet om levende latin. Det var faktisk et verdenssprog til langt ind i 1800-tallet og blev gradvist afløst af engelsk som hovedsproget for den vestlige verden. Afsnittet om interlatin viser alle, der ikke har stiftet bekendtskab med dette interessante sprog, hvad det bl.a. kan bruges til.

Den klassiske litteratur er omfattende, og i litteratur-kapitlet sættes de attiske tragedieforfattere, Aischylos Sofokles og Euripides samt komediedigteren, Aristophanes, ind i en moderne sammenhæng, og fra den romerske verden bruges bl.a. filosofen, Seneca, og digteren, Ovid, hvis "Metamorfoser" har spillet en stor rolle for flere end Shakespeare.

Afsnittet om naturvidenskab rummer udover de mere traditionelle naturvidenskaber, fysik, kemi og biologi (herunder medicin) også matematik, hvor såvel Platons Menon og Euklids Elementer forklares. Aristoteles har været en øjenåbner for mange i såvel antikken som senere. I afsnittet om Erastosthenes' jordmåling, hvor han i 3. årh. f.v.t. påviste, at jorden var rund, forenes matematik og naturvidenskab på god måde.

Musikken er nok det, der vides mindst om fra antikken, men det lykkes udmærket i kapitlet at få forklaret det, der kan sluttes ud fra det relativt sparsomme kildemateriale. Udover en gennemgang af "Det store bilager" (Chr. 4s søn, prins Christians bryllup i 1534) med mange antikke elementer, får vi en fornem introduktion til den klassiske opera, hvor det vrimer med antikke temaer. Man behøver blot at nævne Gluck og Offenbach og deres behandling af myten om Orfeus og Eurydike. Kapitlet giver et fortrinligt perspektiv på, hvordan antikken indgår i den klassiske musik.

Platon og Seneca er de vigtige omdrejningspunkter i kapitlet om filosofi. Vi får i kort form den komplicerede historie om overleveringen fra antikken til senere tider, og med omtale af nye opførelser af Symposion (2019) kommer vi op til nutiden.

Kapitlet om kalenderen bør være et must at læse for enhver historielærer, da kronologi jo spiller en stor rolle i faget. Her beskrives i klart sprog udviklingen fra tiden før Cæsars kalenderreform, forskellen på måne- og solår og forskellen på den vestlige kalender og den jødiske og muslimske. I diskussionen om, hvornår Jesus de facto blev født kommer bogen med et klogt citat fra C M Taisbak, formentlig Danmarks største kender af emnet, med udgangspunkt i år 532: "Det er som at måle med en tomme på 2000 mm, hvor de første 532 mm er brækket af: Vi ved ikke helt nøjagtig, hvor den begyndte, men efter 532 passer det hele". Efter år 2000 må tomme forlænges med en ny.

Bogen slutter med en gennemgang af bøger som Harry Potter (der rummer såvel noget korrekt som ukorrekt latin), Robert Graves' "Jeg Claudius" og Marguerite Yourcenars "Hadrians erindringer". Af film omtales "Ben Hur" og "Quo Vadis". Det var nyt for mig, at der var lavet flere film med disse titler i henholdsvis 1901, 1913, 1924 (Quo Vadis) og 1907 og 1925 (Ben Hur), før de klassiske filmatiseringer kom i 1950'erne.

Jeg er fuld af ros over for bogen. Skal der nævnes et par småting, kan det virke irriterende for læseren (af især Tore Leifers kapitler) flere gange at få en masse citater fra Den store Danske. I Gorm Tortzens fremragende kapitel om kalenderen savner jeg en tydeliggørelse af, hvorfor den græske påske falder på et andet tidspunkt end "vores" i et ellers grundigt afsnit om beregningen af påsken. Der savnes litteraturhenvisning til "filmhistorien" i kapitlet, og navneregistret er lidt selektivt. Således kan man finde Bohr, Niels og Yourcenar, Marguerite, men ikke Offenbach, Jacques og Gluck, C W. men vi er i småtingsafdelingen.

Som lærer i oldtidskundskab og latin er bogen nærmest uundværlig og som historielærer er den meget inspirerende. Den kan læses i sammenhæng, men måske får man mest udbytte af den ved at læse et enkelt kapitel, som passer til det undervisningsforløb, man er i gang med.

Kai Verner Nielsen

Bornholm og russerne

THOMAS KOFOED POULSEN: *"Russertiden, De sidste vidner, Bornholm 1945/1946"*.

Udgivet af Forlaget Brian Christensen, 2021. 208 sider, 250 kr.



Forfatteren er journalist på DR Bornholm og vokset op med historierne om russernes tid på Bornholm i forbindelse med anden verdenskrigs afslutning.

Russertiden er en meget betydelig begivenhed i Bornholms historie, med væsentlige tråde helt op til i dag for bornholmerne, men det er også en interessant begivenhed for hele Danmark, da det også omhandler både stormagternes magtspil i slutningen af krigen, samt også overgangen til den kolde krig, og frygten for at Bornholm skulle ende på den sovjetiske side. Alligevel er det ikke almen viden, eller for den sags skyld, et fokus i historiefaget.

Derfor er Thomas Kofoed Poulsens bog et velkomment bidrag til at sætte fokus på netop dette emne, ikke mindst i det at hans fokus er at formidle vidnesbyrd fra de sidste tilbageværende vidner fra 1945-46. I forhold til projektet med en journalistisk og lokal vinkel, kunne man frygte at bogen ikke ville være interessant i resten af landet, og blot have lokalhistorisk interesse, men her lykkedes bogen i høj grad med både at fremstille vidnerne og lokalhistorien, men også at gøre det yderst relevant på et nationalt plan. Desuden lykkedes det samtidigt også at koble de internationale aspekter af begivenhederne på Bornholm på fortællingen.

Den meget velskrevne bog lykkedes også med at bidrage til alle de ovennævnte områder historiefagligt, og dette på en række punkter. Bogen er bygget op på en noget alternativ måde, med både empiribaserede kapitler, f.eks. interviews med de overlevende, beskrivende afsnit af de historiske begivenheder (f.eks. Bombardementerne og russerne ankomst), arkivresearch baseret på gennemgang af mediernes og myndighedernes behandling af russertiden, både på Bornholm og i København. Inddragelser af historikeres ekspertudsagn (Bo Lidegaard og Bornholms Museums inspektør Jakob Seerup, samt interviews af relevante personer i forhold til mindehøjtideligheder og det erindringshistoriske).

I forhold til det erindringshistoriske er forfatteren specielt stærk, og har en række helt generelle pointer, samtidigt med at kombinationen af en omfattende historisk viden på området, og ny lokalviden, sætter ham i stand til på en veldokumenteret baggrund at komme med nogle meget interessante observationer og pointer.

Desuden er det historisk faglige håndværk på plads, og der er både en generel, men også løbende kildekritisk tilgang, der gør forfatteren i stand til at fremsætte et meget nuanceret billede af hvad der

præcist skete, eller mere korrekt formuleret, præcis hvad man kan *bevise* skete. Dette gode faglige arbejde betyder at der opstår et spændende spil imellem egne interviews af øjenvidnerne, ekspertinterviews, eksisterende kilder og beretninger, som forfatteren decideret foretager en grundig analyse af, og på overbevisende vis, kommer frem til interessante pointer og ny viden. Hvormed han får aflivet, eller i hvert fald kastet nyt lys på en række misforståelser og deciderede myter, der lever videre i dag på øen.

Herunder behandler han interessante emner som den "manglende" tyske overgivelse på Bornholm 5. maj 1945, de sovjetiske "mange" overgreb under den røde hærs ophold på øen, bombningen af en flygtningekonvoj i Østersøen, der måske slet ikke skete, og ikke mindst, Danmarks manglende "interesse" for Bornholms skæbne. Idet at man jo festede i resten af Danmark på befrielsesdagene, imens at Bornholm blev bombet. Specielt det sidstnævnte vækker stærke følelser på øen selv i dag, og den stærke følelse af at være ladt i stikken af resten af Danmark, er fornylig blevet aktuel igen, idet at Corona restriktionerne i Sverige kostede den nemmeste forbindelse til Danmark!

Dette i Danmark noget glemte trauma imellem Bornholm og resten af landet er yderst veldokumenteret, og velbelyst i bogen hvor vi virkelig får gennemgået de sejlivede myter, og får viden der sætter os i stand til at forstå hvordan det er opstået, og hvorfor myterne overlever til i dag.

En af bogens stærkeste sider er netop at gøre historien om russertiden relevant og aktuelt i dag, og det lykkes på fornem vis. Forfatteren har et ekstra godt greb omkring det erindringsmæssige, og helt specifikt omkring mindekulturen, f.eks. omkring væsentlige pointer som hvordan skal 5.maj mindes, med eller uden lys i vinduerne? Denne unikke Bornholmske problemstilling, får vi en grundig afdækning af, og kommer til den interessante konklusion at det både er forskelligt fra familie til familie, men også har ændret sig over tid.

Næsten samme forløb ser vi i bearbejdelsen af mindehøjtidelighederne omkring de sovjetiske tropper. For det første er der en diskussion af om de var befriere, eller besættere, eller bare den "venlige fætter" der kom på besøg og blev der lidt for længe! Derefter kommer der en meget interessant udvikling i mindekulturen under den kolde krig, og igen efterfølgende, hvor Putins nye aggressive Rusland sætter Bornholm ind i frontlinjen igen, og Danmark i en diplomatisk og sikkerhedspolitisk svær situation. Hvilket bliver forklaret detaljeret og læringsrigt helt op til i dag, med lidt hjælp fra Bo Lidegaard.

Anvendelse i gymnasiet; hovedværk til "Russertiden" og inspiration til historisk metode?

Bogen er på mange måder glimrende, med høj historiskfaglig værdi, og solidt historisk metode håndværk. Til gymnasiet fungerer den både som empiri med øjenvidneberetninger omkring bombningerne og selve russertiden, men de kildekritiske og analytiske dele af bogen kunne også godt bruges til inspiration til elevernes eget arbejde med de aspekter i forbindelse med deres skriftlige opgaver. De erindringshistoriske dele er dog også fyldt med brugbare erfaringer og pointer, og ligefrem guldgrube, så at de også i høj grad burde kunne inspirere både elever og lærere. Endelig er der emne og tidsmæssigt meget interessante afsnit omkring naturligvis russertiden på Bornholm, hvor den nærmest må være et hovedværk. Men man kan også anbefale den for indblik i de kaotiske dage omkring Nazitysklands sammenbrud og stormagternes magtspil, samt den kolde krigs betydning for Bornholm og Danmark. Hvilket meget interessant bliver ført helt op til i dag, og Danmarks forhold til Østersø stormagten Rusland.

Allan Spangsberg Nielsen

Slavehandel

ERIK GØBEL: "Det danske slavehandelsforbud 1792. Studier og kilder til forhistorien, forordningen og følgerne", 335 sider. Syddansk Universitetsforlag 2008.



Det var et efterhånden lidt bedaget værk, som redaktøren med et lidt spørgende blik stak mig i hånden til anmeldelse. Det drejede sig nemlig om Erik Gøbels værk fra 2008 om det danske slavehandelsforbud af 1792.

Imidlertid viste opdraget sig at være et spændende og anbefalelsesværdigt værk bestående af 140 siders velskrevet fremstillingsstof samt 167 siders kildemateriale. Herudover er der et "English Summary" samt diverse obligatoriske registre. Dog vil de fleste nok læse let hen over afsnittet "**II. Kilder**" s. 145-306 med det dokumenterende kildemateriale, da det, om end i transskriberet form, er bragt både på tysk- og dansk originalsprog.

Slavehandelsforbuddet er behandlet flere gange tidligere, bl.a. af C. A. Trier helt tilbage i 1905, over Louis Bobé til ikke mindst Svend Erik Green-Pedersens forskning efter 1969. Disse samt senere forfattere inddrages i nærværende fremstilling.

I Gøbels værk er det interessanteste afsnit i en anmeldelsessammenhæng imidlertid det første, nemlig "**I. Studier**" på s. 13-142, der afsluttes med en sammenfatning og konklusion.

Studieafsnittet har flere underafsnit og indledes med en halv snes sider om "Optakten før 1792", et afsnit om "Ernst Schimmelmann" med hans livsbane, privatøkonomiske interesser, familie m.m. – alt mundende ud i en generel karakteristik af denne centrale person.

Derefter følger afsnittets – og hele værkets – tyngdepunkt i "Tilblivelsen af slavehandelsforordningen 1791-1792". Det er en systematisk gennemgang på 66 sider af diverse promemorer, kgl. resolutioner,

betænkninger, forestillinger m.m., som Gøbel underkaster kritiske analyser samt kommentarer, og her er især Negerhandelskommissionens betænkning af 28. december 1791 helt central.

Afsnittet "Udviklingen efter 1792" fra s. 108 behandler reaktionerne fra omverdenen på det danske slavehandelsforbud. Vi præsenteres her for reaktioner i Danmark, England (de øvrige europæiske reaktioner er ikke undersøgt) og i Dansk Vestindien. Ja, selv den amerikanske østkystpresse behandles kort, selvom Gøbel her betegner dækningen som beskeden.

Desto mere kunne man have ønsket sig en omtale af reaktionerne i Afrika, der var anderledes tydelige end de østamerikanske og endda tættere relateret til Danmark.

Man skulle måske tro, at efterretningerne om det danske slavehandelsforbud vakte glæde i de områder, hvor man hentede slaverne. Det gjorde de på ingen

måde. Afrikanerne havde i sin tid på egne betingelser budt den europæiske entré på slavemarkedet velkommen og havde siden lukreret godt på den. Det danske slavehandelsforbud blev således i Guldkystens bagland mødt med stærk utilfredshed og vrede, hvilket bl.a. udmøntede sig i en handelsboycot af Danmark, for nu ødelagde danskerne jo en gammel og givtig forretning for dem. Disse

forhold bør ikke overses i den standende diskussion om Danmark – aktuelt med Mette Frederiksens besøg i Ghana – officielt skal give afrikanerne en undskyldning for slavehandelen og dermed påtage sig ansvaret for den med de mulige erstatningskrav, der kunne opstå.

Gøbels værk er meget grundigt, og han skriver som sædvanlig på et flot, varieret og flydende sprog. Og det indeholder ingen af de omskrivninger af emnets begreber, der har vundet indpas i de senere år. Her er en neger en neger, og en slave er en slave (er der i øvrigt noget, der hedder et "slavegjorteoprør"?). Med værkets efterhånden 12-13 år på bagen kan det vel også sige en hel del om den sproglige udvikling inden for emnet, der har fundet sted i den korte mellemliggende tid?

Leif Calundann Larsen

En meget lang historie

NIELS GECKLER OG MORTEN FRIIS JØRGENSEN "BORNHOLM I KRIG OG FRED".

Hakon Holm Publishing

2021 udg.1. 450 sider.



"Bornholm i krig og fred" af Niels Geckler og Morten Friis Jørgensen er inddelt i 3 hovedafsnit. Første del handler om 2. verdenskrig, anden del om den kolde krig og emnet for sidste del er tiden efter 1989. Hver side i bogen rummer tre spalter. Der er en del fotos og anden form for illustration. Bogen er en historisk gennemgang af en hel del af det 20. og 21. århundredes internationale og danske sikkerhedspolitik. Der er som sådan ikke nogen klar rød tråd gennem bogen, men forfatterne har andetsteds forklaret, at bogen er et forsøg på at skildre den bornholmske historie i det internationale sikkerhedspolitiske lys. Det giver for så vidt god mening, Bornholms geografisk fremskudte position i forhold til øst/vest konflikten taget i betragtning.

Meget af indholdet må karakteriseres som et journalistisk produkt, ved det at forfatterne holder et stort fokus på andre udgivelser, som man redegør grundigt for og endda citerer længere passager fra. Bogen bygger altså på den måde på tidligere udgivelser om diverse emner og bidrager ikke selv med ret meget. Bornholm i verdenshistorien eller 'Det hele skal med'. Sådan kunne en sammenfattende karakteristik af en mulig intention bag denne bog lyde.

Men hvad er det egentlig for en bog Geckler og Jørgensen har udgivet? Det spørgsmål melder sig ret hurtigt, når man er kommet lidt ind i den. Bogens titel er på mange måder et mysterium. Titlen "Bornholm i krig og fred" giver en interesseret køber indtryk af, at vedkommende her får en meget grundig gennemgang (444 tætskrevne sider + index) af alle sikkerhedspolitiske og krigsmæssige forhold og begivenheder, der vedrører Bornholm. Måske også noget om hverdagslivet på øen. Det første lever bogen for så vidt op til, men ikke det sidste. Forfatterne insisterer hele tiden på, at store dele af verdenshistorien lige skal inddrages og genfortælles, endda forholdsvis minutiøst. Der er så ufattelig mange ikke-bornholmske emner i bogen, at man må undre sig. Ofte melder tanken sig om det i virkeligheden er et uredigeret manuskript. Hvad er pointen i at fortælle om mange ikke-bornholmske begivenheder i Danmark og i udlandet, når de ikke er direkte forbundet til øens historie fx historien om Nationalbankens hemmelige guldtransport før besættelsen, den russiske revolution, telegramkrisen, kz-lejre og vietnamkrigen, krigen i Afghanistan og meget, meget mere. Disse begivenheder kommer hele tiden ind, og det afsporer en sammenhængende historie om Bornholm.

Hvis en bog skal fange sin læser, skal den fortælle en afgrænset historie og have et logisk og sammenhængende forløb. Det krav lever "Bornholm i krig og fred" altså langt fra op til. Jeg vil tro, at de gæve øboere sikkert vil kunne finde interessante oplysninger om visse militærhistoriske begivenheder, personer de har kendt eller hørt om og visse kuriøse oplysninger, der knytter sig til øen, men de må væbne sig med stor tålmodighed (eller overbærenhed), fordi de skal lige have overstået de evigt tilbagevendende verdens -og danmarkshistoriske begivenheder. De må være forberedte på, at der kan være langt mellem snapsene.

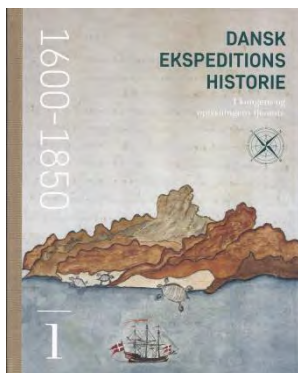
Man må lade forfatterne, at de er rigtig godt hjemme i nyere dansk historielitteratur. Og den nyere sikkerhedspolitiske historie i bred forstand, men det formidles på sådan en lidt docerende gymnasieskolelærerfacon, og det er virkelig trættende. Der er ellers mange gode kræfter og fonde, der har støttet udgivelsen. Man kan godt tænke over, hvorvidt de selv synes, at det har været pengene værd.

Jeg vil fraråde enhver at bruge af skolebibliotekets konto på denne bog, da den vil være umulig for en almindelig gymnasieelev at hitte rede i, og derfor vil den være helt uegnet i forbindelse med en SRP og lignende. For den elevtype, der har svært ved at fastholde et fokus, vil brug af denne bog med garanti føre til et katastrofalt resultat.

Jørgen Lassen

Mod fjerne horisonter

MICHAEL HARBSMEIER, ANNE HASLUND HANSEN, CHRISTIAN SUNE PEDERSEN, JESPER KURT-NIELSEN, PETER TOFT, KRISTIAN HVIDTFELT NIELSEN (red): Dansk ekspeditionshistorie I-III. Gads Forlag 2021. 1.410 sider. 800 kr.



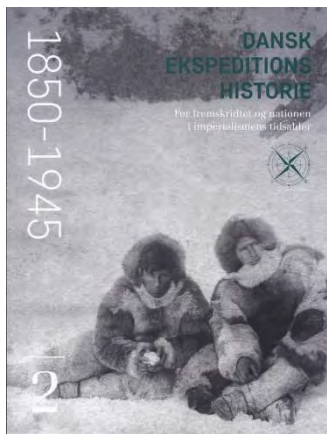
Det er en kreds af museumsfolk, først og fremmest fra Nationalmuseet, suppleret med et par fra universitetsverdenen, der har påtaget sig at udgive dette store værk om danske videnskabelige ekspeditioner gennem tiderne. Bidragyderne kommer overvejende fra samme verden, de fleste af dem med etnografi eller arkæologi som fag. Det bærer værkets indhold naturligvis også præg af, for selv om ekspeditionernes formål ofte også omfattede naturvidenskab, er det ikke dette der lægger beslag på flest sider. Man kan dog på ingen måde sige at det er udeladt, blot er der på dette område ikke redegjort helt så grundigt for ekspeditionernes videnskabelige resultater. I alle kapitler er der lagt stor vægt på de ydre rammer: Initiativ, finansiering, den praktiske gennemførelse, forholdet mellem ekspeditionsdeltagerne o.l.

De tre bind fremtræder i flot udstyr: Stift bind, tykt, glittet papir, velegnet til de mange flotte illustrationer: Fotografier af hjembragte genstande, tegninger, kort og meget andet. Farvede temasider er også med til at gøre bøgerne mindre kompakte og læsningen lettere. Det store værk virker på denne måde let og indbydende. At man også denne gang har valgt lysegrå skrift til billedtekster, må en ældre læser forsøge at bære over med. På refleksfyldt papir er lysegråt ikke det letteste at læse.

De tre bind dækker hver sin periode i dansk ekspeditionshistorie, hhv. 1600-1850, 1850-1945 og 1945-2020. Hver periode har sine karakteristika og hvert bind sin undertitel, indledning og afslutning, der understreger dette. Der er normalt et kapitel pr. ekspedition, og de er normalt anbragt i kronologisk rækkefølge. Middellængden er cirka 30 sider, og i starten af hvert kapitel er anført nogle centrale oplysninger vedr. ekspeditionen. Det virker naturligt og ikke overstyret, selv om nogle kapitler er lidt mere stringente og indholdsrige end andre.

Ved udvalget af ekspeditioner har man valgt at definere "dansk" og "ekspedition" ret bredt, men man medtager dog ikke en ekspedition blot fordi der har været en enkelt dansker med på den, heller ikke selvom han faktisk har været leder af den. Det er mere initiativet og finansieringen der tæller. Rent videnskabeligt skulle man måske synes at det var mere naturligt at samle alle ekspeditioner inden for et bestemt område i en bog, uanset nationalitet, eller måske alle ekspeditioner inden for et bestemt tidsrum, uanset oprindelse. Nå, valget er vel naturligt for museumsfolk, der til daglig lever med de samlinger ekspeditionerne har hjembragt.

Bind I har undertitlen "I kongens og oplysningens tjeneste". Man har her afvejet lidt fra det kronologiske princip ved at placere Carsten Niebuhrs arabiske rejse 1761-67 først, foran nogle arktiske og ostindiske ekspeditioner fra 1600tallet. Niebuhr-kapitlet er klart og godt, ligesom det meget spændende kapitel om Berings ekspeditioner og kap. 6 om opmålingen af Island. Mange af kapitlerne uddyber et bestemt tema, f.eks. vanskeligheder og farer fra naturens side, sømandsskrøner o.l. Bindet afsluttes med korvetten Galatheas jordomsejling 1845-47. I løbet af den 250 års periode som bindet dækker, mærker man de tekniske forbedringer der gør ekspeditionerne lidt mindre farefulde, men også en ændring i holdningen til Orientens folk, fra fascination til overlegenhedsfølelse.

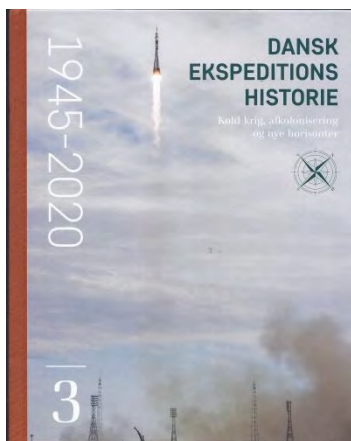


Bind II har titlen "For fremskridt og nation i imperialismens tidsalder", og det dækker det meste af ekspeditionernes klassiske periode: Man afsøger civilisationens yderste grænse for at finde endnu uberørte folkeslag inden også de bliver fordærvede af det fremskridt som ekspeditionens hjemland har nydt godt af længe. Efterhånden kommer man til at tænke på at ekspeditionerne selv bidrager en del til at nedbryde de livsformer som man gerne vil bevare for eftertiden.

De danske ekspeditioner bidrager også til at støtte kolonimagterne i de områder man besøger. Danskerne er normalt velkomne (hos kolonimagterne) fordi de ikke kan opfattes som en trussel.

Den kritiske selvransagelse der i den sidste generation har præget vestlig historieskrivning, slår klart igennem i dette bind. I et rigtig godt afslutningskapitel skildrer man den nye slags "ekspeditioner", af rejsebogsforfattere og storvildtjægere, der opfylder markedets behov for spænding i eksotiske omgivelser. Nu står vi lige overfor masseturismen til verdens "endnu uspolerede områder".

Ekspeditionerne til Grønland kommer dog ud over problemerne: I Nordøstgrønland er der ingen folk at fordærve, og med indførelsen af moderne teknologi har man heller ikke længere brug for grønlændere!



Der har nok været et afgrænsningsproblem mellem bind II og III. Titlen på bind III er "Kold krig, afkolonisering og nye horisonter". Problemet er at de "nye horisonter" først indfinder sig et stykke tid efter 1945, og at de gammelkendte ekspeditioner fortsætter et godt stykke tid efter 1945. I bogen dækker de "klassiske" ekspeditioner kapitlerne 1-6. Kapitel 7 er nærmere deltagerobservation og repræsenterer dermed noget nyt. Kapitel 8 er et spændende kapitel om midter og kontinentaldrift – og om en succesrig (altså hvad videnskabelige resultater angår, ikke karriere) videnskabskvinde. Kapitel 9 kunne med fordel være udeladt, og navnlig kunne den beskrevne ekspedition med fordel være udeladt – den gik til Guldkysten i 1966-67 til minde om danskernes stolte fortid som slavekøbere, og den fik ikke den forventede hjertelige modtagelse i Ghana.

Kapitel 10 handler om iskerneforskning og er virkelig spændende, kapitel 11 drejer sig om "dansk" rumfart, men mest om opsendelsen af en dansk astronaut i en russisk rumraket. Kapitel 13 viser hvordan ekspeditioner stadig kan have deres berettigelse, i denne forbindelse med kortlægning af ålens vandringer. Man føler virkelig med åleforskerne når de endnu ikke har truffet en gydende ål – in flagrante delicto – i Sargassohavet.

Hvordan en ekspedition ikke skal laves, demonstreres med al ønskelig tydelighed i kapitel 12 om Galathea 3 ekspeditionen. Katastrofen bestod først og fremmest i kontrasten mellem to grupper af ekspeditionsdeltagere, journalister og forskere, og to forskellige formål, underholdning og videnskab. Allerede fra start kom en videnskabsmand til at krænke en journals selvværd med at kalde journalisterne for "mediepartnere" (s. 384), og journalisterne kvitterede ved overvejende at skrive om ikke-videnskabelige forhold. En anden videnskabsmand formulerede det således: "Forskere bliver forskere, fordi de har stor tålmodighed. Det har journalister ikke". Den omstændelige rejseform, skib, medførte megen spildtid, hvad de mange forskellige forskningsprojekter også gjorde. Bogens forfattere tager ikke klar stilling i deres vurdering, men efter læsning af kapitlet er man ikke i tvivl: Aldrig mere en Galathea-ekspedition!

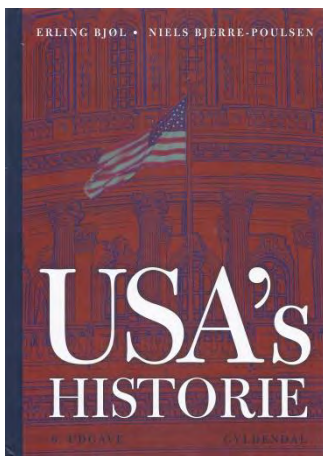
Det afsluttende kapitel drejer sig om genbesøg af nogle af de steder der har været besøgt af tidligere ekspeditioner. Hvad har ekspeditionerne betydet for folk på stedet? Og hvad kan det betyde for dem at se de samlinger man erhvervede sig derfra (eller billeder af dem). Og kan disse møder give det danske publikum noget? Overvejelser der må være væsentlige for museumsfolk.

Bøgerne er velskrevne og ikke svære, og forfatterne ved hvad de skriver om. De dækker en række emner der ofte tages op i undervisningen, såsom kulturmøder, imperialismen o.l. Og for hvert kapitel er der en solid litteraturliste der gør det let at få uddybet fremstillingen hvis der er brug for det.

Axel Moos

USA's historie – endnu en gang

ERLING BJØL OG NIELS BJERRE-POULSEN: USA's historie. 6. udgave. Gyldendal 2021. 786 sider, ingen illustrationer, 400 kr.



Bjøl's bog om USA's historie udkom første gang i 1988, og dette er 6. udgave. Jeg anmeldte selv 5. udgave i 2018, og siden da er der ikke ændret noget i Bjøl's del af bogen, der går til 2008. Bjerre-Poulsen har heller ikke ændret noget på de første mange sider af sit afsnit. Gennemgangen af Obamas tid og af valget 2016 er helt uændret. Faktisk skal man frem til selve Trumps regeringstid før der kommer ændringer og tilføjelser. Disse afsnit er mere eller mindre nyskrevet. De er udvidet fra 50 til 90 sider, og ændringerne bliver større og større jo længere man kommer frem. Ikke overraskende kommer meget af det til at handle om Trumps person. Forholdet til Putin og Rusland fylder således meget. Bogens sidste sider handler om valget i 2020 og dets resultat. Værket slutter med stormen på kongressen 6. 1. 2021 og Bidens indsættelse som præsident 20. 1. 2021. Bjerre-Poulsen fortæller om de dramatiske begivenheder på en nøgtern og overskuelig måde.

670 af bogens 739 tekstsider er et uændret genoptryk af 5. udgave. Faktisk er kun de sidste 30 sider virkelig nye. Hvis man har 5. udgave stående på hylden, må man overveje, om man vil købe den nye udgave på grund af de omtalte ændringer og tilføjelser.

Jørgen Krøigård

Kvindehistorie

DORTE HYGUM SØRENSEN: "Det er kvinder som mig de kalder ofre". Gyldendal 2020, 150 sider 300 kr.



Dorte Hygum Sørensens bog "Det er kvinder som mig, de kalder ofre om Razan Haugaard" er skrevet som en biografi fortalt i tredje person. Razan Haugaard kom til Danmark som kurdisk flygtning fra Irak i 1990. Hun var barnebrud: Hun blev gift i 1986 som 13-årig med en 29-årig mand og havde to børn ved ankomsten til Danmark. I praksis fungerer bogen som en selvbiografi, for Razan Haugaard holder foredrag med udgangspunkt i bogen.

"Det er kvinder som mig..." er fortalt med en næsten filmisk klippeteknik mellem den modne Razan Haugaards liv i Danmark i dag og hendes barndom i Sulaymaniyah, Ægteskabet med den 16 år ældre mand, livet med de kurdiske frihedskæmpere, flugten gennem bjergene til Iran efter Saddam Husseins giftgasangreb og de første årtier af livet i Danmark. Et voksenliv, der trods turbulens var og er præget af et ønske om fortsat uddannelse og udvikling.

Razan Haugaards liv har givet hende en lang række erfaringer og holdninger til integrationsarbejde. Dem bruger hun i dag i arbejdet med at åbne arbejdsmarkedet for kvinder med ikke-vestlig baggrund og som debattør og foredragsholder.

I 1990'erne, dengang Razan Haugaard flygtede til Danmark, havde vi daværende skoleleder i Vollsmose Olav Rabølle Nielsen som gæst på et lærermøde på Odense Katedralskole. Emnet var elever med anden etnisk baggrund. Hvordan gjorde vi det bedst som lærere? Nielsens svar var klart: Giv eleverne en ordentlig uddannelse, så er de rustet til at klare resten selv. Jeg tror, vi var mange, der tog Nielsens ord til os. Det samme budskab lyser ud af "Det er kvinder som mig..."

Uddannelse gør mennesker stærke! Men Razan Haugaard understreger samtidig at viden om de mennesker, du underviser eller ansætter, fremmer deres integration.

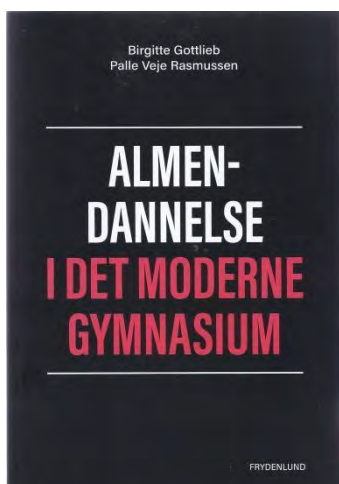
Der er næppe mange historielærere, der inddrager biografier i undervisningen. Men læs selv "Det er kvinder som mig..." og glæd dig over mødet med et menneske med en bevægende historie og et budskab,

der må varme ethvert lærerhjerte: "... at uddannelse bedre end noget andet hjælper kvinderne på vej mod integration og selvforsørgelse..."

Anne Melillo

Almendannelse

BIRGITTE GOTTLIEB OG PALLE VEJE RASMUSSEN: *Almendannelse i det moderne gymnasium* Frydenlund 2021.



Almendannelsen har trange kår i gymnasiet i dag. Det er veldokumenteret bl.a. gennem Gymnasieskolernes Fagforening (GL), at lærerne nok synes, at det er vigtigt med almindendannelse, men samtidig siger et flertal af lærerne, at de ikke har tid og ressourcer til at prioritere netop almindendannelsen.

Nærværende bog stiller skarpt på netop denne pointe, og – lad det være sagt med det samme – bogen begræder udviklingen, og den er sat i verden for i hvert fald at gøre et forsøg på at vende udviklingen. Og man må sige, at som gymnasielærer er det svært at være uenig. Bogens måske største svaghed, som forfatterne også er bevidste om, er, at den kun henvender sig til STX. Det virker lidt gammeldags på den facon primært at forbinde almindendannelsen med den klassiske faglighed på STX, for den er så uendeligt meget mere i hvert fald i en moderne forståelse af begrebet. Almindendannelsen kan nemlig siges at være det kit, der får uddannelserne til at hænge sammen og give mening på vores skoler. Det er i "almindendannelsens rum", at eleverne flytter sig ind i de faglige fællesskaber, det er her, de får blik for den anden, det er her, den demokratiske samtale foregår, og det er her, de rustes sig til fremtiden i forhold til eksempelvis klimakrise og digital misinformation. Det er da værd at slå et slag for – og ikke kun på STX!

Pointen om, at almindendannelsen skal være et værn for de unge i en ofte farlig og usikker verden, står stærkt i bogen. Måske kunne man argumentere for, at vi slet ikke kan overskue, hvad vi går glip af, hvis vi ikke magter at dyrke almindendannelsen. Forfatterne påpeger netop for, at almindendannelsen kan give eleverne "ståsteder" i den kaotiske proces, det er at være ung og forsøge at finde sin identitet. Men almindendannelse er ikke hvad som helst – alt er ikke bare lige godt. Bogen slår her et slag for det "autoritative bud" på retning, fordybelse og besindelse. Det er det, god undervisning kan skabe.

Som jeg slog fast indledningsvist, så har lærerne svært ved at prioritere den almendannende indsats, men med presset mod almendannelsen kommer andre og måske endnu mere vigtige fronter.

For det første påpeger forfatterne, at der med det store søgetal især STX har i disse år, er alt for mange elever, der ikke ønsker at tage favntag med det faglige læsestof, som den almengymnasiale uddannelse kræver.

For det andet – og i forlængelse heraf – har økonomiske incitamenter i skolernes taxameter gjort det attraktivt for skolerne at fastholde elever, som ikke reelt er ”dannelsesparate”.

Og som en tredje og måske vigtigste pointe, så har de seneste års fokus på målstyring, effektivisering og NPM-tankegang gjort det svært at prioritere almendannelsen. Den er kendetegnet ved, at den er umådelig vanskelig at måle – og måle værdien af – i hvert fald på kort sigt. Og derfor kunne det umiddelbart i et målstyringsparadigme se ud som om den er overflødig. Der er en tendens til, at det, der ikke kan måles og vejes, bliver glemt i disse tider.

Overordnet set må man sige, at bogen i 9 kapitler og en epilog giver en glimrende introduktion til begrebet almendannelse og begrebets historiske rødder. Det er positivt, at almendannelsen også sættes ind i en helt moderne kontekst, hvor forfatterne analyserer de seneste gymnasireformer og prøver at forklare, hvor almendannelsen befinder sig i dag og hvorfor.

Til sidst i bogen giver forfatterne deres bud på almendannelsens placering i det moderne gymnasium. Her er konklusionen ret klar: Forfatterne ønsker sig et fremtidens gymnasium opbygget på det i bogen skitserede almendannende grundlag, og som jeg forstår forfatterne, medfører det for dem et stærkere fokus på fagenes kernefaglighed, mere fokus på viden og indlæring og mindre fokus på kompetencer og metode. Der er ingen tvivl om, at det vil være populær snak på mange lærerværelser.

Det indlysende spørgsmål er imidlertid, om det så samtidig vil betyde en eller anden form for tilbagevenden til en privatpraktiserende underviser. Hvis dette er intentionen, vil meget desværre også være tabt. Efter min mening har vi også brug for tværfaglige aktiviteter mellem fag og gymnasieklasser – i min verden er det bestemt også her, almendannelsen ”bor”. Samtidig mener jeg, at det er en farlig manøvre at indramme almendannelsen som noget, der mest af alt hører til på STX. Forfatterne udtrykker desuden (i hvert fald underforstået), at hvis bare vi sendte nogle elever over på andre uddannelser, ville almendannelsen nærmest automatisk blive styrket på STX. I disse tider er lyset ikke for de lærde blot. Almendannelsen hører til på alle ungdomsuddannelserne.

Anders Bærholm Frikke

De gjorde verden større

KÅRE BLUITGEN: *De opdagede verden. Ni store opdagelsesrejsende*. Hoff & Poulsen 2021, 541 sider, illustreret i farver, 350 kr.



I denne bog skriver journalisten Kåre Bluitgen (f.1958) om ni af de europæiske mænd, som bidrog til at kortlægge verden. De opdagelsesrejsende, som bogen tager op er: Marco Polo, Christoffer Columbus, Ferdinand Magellan, Hernan Cortez, Vitus Bering, Mungo Park, Henry Morten Stanley, Fridtjof Nansen og Roald Amundsen. Hver af disse får et kapitel på 50-60 sider, som foruden et indledende kort over den vigtigste opdagelsesrejsende, har et par samtidige billeder af hovedpersonen og de rejser som beskrives i bogen.

Kender man som denne læser kun hovedtrækkene i de fleste af de valgte personers liv fra forskellige grundbøger, får man på grund af de mange sider adskillige nye oplysninger om personerne. Eksempelvis skriver Bluitgen i kapitlet om Columbus et par sider om Columbus besøg på Island og i kapitlet om Fridtjof Nansen bliver der plads til at skrive om Nansens berømte danske forfader, Københavns borgmester Hans Nansen. Det hele bliver fortalt i et levende og kraftfuldt sprog, som skaber liv og drama i de fantastiske og ofte skæbnesvangre rejser som beskriver i værket.

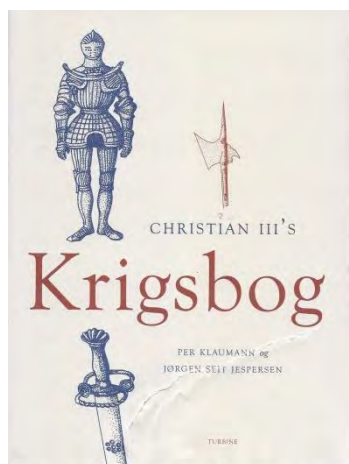
Bogen er som udgangspunkt skrevet med udgangspunkt i eksisterende litteratur og tilføjer ikke ny viden og er klassisk eurocentrisk begivenhedshistorie. Bluitgens levende historiefortælling gør dog alligevel, at man føler sig både oplyst og underholdt undervejs. Samtidig virker det tiltalende at *De opdagede verden* langt hen ad vejen afholder sig fra moralske domme. Til gengæld er der ikke meget plads til metodiske forbehold og det virker som om, at Bluitgen tager alle udsagn fra hovedpersonerne selv for gode varer, hvis de bare rummer en god historie.

Uddrag af bogen kan bruges i undervisning som eksempel på populærvidenskabelig fremstilling i forhold til en almindelig lærebog eller en mere akademisk behandling af samme emne. For den almindeligt interesserede læser er bogen en god indføring i opdagelsesrejser og hvordan formålet med dem har ændret sig over tid.

Rasmus Thestrup Østergaard

Tysk håndskrift om krigsførelse fra 1500-tallet i flot udgivelse

PER KLAUMANN OG JØRGEN SEIT JESPERSEN: Christian III's Krigsbog, 544 sider, 2021, Forlaget Turbine, 350 kr.



Under arbejdet med projektet "*War, Defence and Aristocracy*" opdagede museumsleder og cand. phil. Jørgen Seit Jespersen i 2002 et tysksproget håndskrift på pergament fra renæssancen, som han tog en kopi af. Mange år senere fik han kontakt til sprogøjtnant og cand. ling. merc. Per Klaumann, og sammen har de oversat håndskriftet og skrevet en meget fyldig kommentar.

Håndskriftets oprindelige titel er *Kriegs Memorial*, men udgiverne har valgt at kalde det *Christian d. III's krigsbog*, for håndskriftet har på et tidspunkt tilhørt Christian d. 3. Men faktisk har værket ikke særlig meget med Christian 3. at gøre, for det stammer fra Det Tysk-Romerske Kejserrige, og studier af sproget tyder på, at det nok er fra den sydvestlige del af dette rige. Forfatteren eller forfatterne til håndskriftet er der ingen oplysninger om, men sandsynligvis er det højtstående militærfolk, der har haft indgående kendskab til militære forhold i begyndelsen af 1500-tallet. Dateringen kan man fastlægge til 1520-34.

Håndskriftet gengives på tysk på venstre side og en fin dansk oversættelse på højre side. Krigsbogen indeholder i en række kapitler beskrivelser af de opgaver og pligter, der påhviler forskellige embeder og funktioner i en hær i 1500-tallet. Disse hære var typisk såkaldte landsknægthære, hvor man mod sold (betaling) lejede soldater til at udføre krigstjeneste i en nærmere angivet periode. Vi begynder i toppen af hierarkiet med Krigsherren, dvs. fyrsten eller kongen og lige under ham øverste feltkaptajn og videre ned gennem graderne til de menige landsknægte i bunden. I den sidste del af krigsbogen er der et standardiseret artikelbrev, der indeholder de regler, som landsknægtene skulle følge, når de ved en edsaflægelse indtrådte i landsknægthæren.

Krigsbogen giver et unikt indblik i, hvorledes en krigsmaskine fungerede dengang, og hvorledes de forskellige enheder og funktioner skulle spille sammen. Foruden fodfolket var der rytterne og artilleriet, og det var en meget kompliceret og krævende opgave at få det hele til at fungere, så man kunne vinde på slagmarken. Krigsbogen var altså en slags lærebog eller manual til, hvad de øverste militære ledere skulle

tænke på, når de ville føre krig. Og på det tidspunkt var der mange krige. Dels mellem de forskellige europæiske magter – også inden for Det Tysk-Romerske Kejserrige – og mod tyrkerne (osmannerne).

De to udgivere har gjort en vigtig kilde tilgængelig for den, der gerne vil studere de militære forhold i Europa under renæssancen, reformationen og overgangen til den moderne verden. Der er gengivet et par sider fra det oprindelige håndskrift og et par af de elleve smukt håndkolorerede illustrationer, der også kan bruges i udforskningen af militære forhold på dette tidspunkt. En flot præstation!

På de næste over 200 sider følger forfatterens egne beskrivelser og analyser under overskriften: *”Christian III’s krigsbog i kontekst”*. Her beskrives militære, politiske og religiøse forhold på krigsbogens tid. Der inddrages mange forhold, som hjælper læseren til at forstå den tid, som krigsbogen er opstået i og de militærtekniske forhold, som en moderne læser ikke vil have kendskab til.

Mange af beskrivelserne knytter sig direkte til krigsbogen, som når Jespersen og Klaumann fortæller om fodfolket, rytteriet og artilleriet, og hvordan de fungerede i denne periode. Særlig interessant er det også at læse om, hvordan landsknægtene forventedes at opføre sig, og hvorledes de i nogle tilfælde var berettigede til at plyndre og i andre situationer var underlagt en stram disciplin.

En af de største udfordringer i denne periode var den tyrkiske fremmarch, og Jespersen og Klaumann viser, hvorledes det påvirkede den militære tankegang: *”Krigsbogen viser helt klart, at det tyrkiske militærvæsen aftvang Krigsbogens forfatter så stor respekt, at han måtte videregive oplysningerne om tyrkernes forskellige taktikker på slagmarken. Det er lidt i modsætning til bogens almindelige indhold. Krigsbogens indhold er ellers mest administrativt og bureaukratisk. Derimod – når det drejer sig om tyrkerne – er rådgivningen direkte knyttet til praksis på slagmarken. Der er en kraftig advarsel til alle krigsherrer og øverste feltkaptajner om, hvilke farer der kunne lure. [...] Alt i alt viser Krigsbogen, at Det Osmanniske Rige var en vanskelig, kompetent og farlig fjende, hvor man især skulle give agt på det hurtige rytteri. Derfor vil forfatteren overlevere sin erfaringsverden til andre, både sine samtidige og de efterfølgende generationer.”* (s.421-422)

Generelt bliver den nutidige læser særdeles godt informeret om de militære forhold i 1500-tallet, og der inddrages mange andre forhold, som kunne spille ind på det militære område. Her bliver det nogle gange meget omstændeligt, og jeg ville fortrække, at man ikke hver gang begynder med Antikken for at forstå forholdene mere end tusind år senere. Ligeledes er det ikke strengt nødvendigt, at Reformationen får en fremtrædende plads endda med de 95 teser gengivet i et appendiks.

Bogen er fint sat op med smukke illustrationer, oversigter og kort samt de nødvendige referencer, litteraturliste og indeks.

Alt i alt en fin udgivelse særligt for dem, der er interesseret i militær historie.

Ulrik Grubb

Solid og aktuel bog om Mellemøsten

LARS ERSLEV ANDERSEN: Oprør og alliancer. Mellemøsten efter Det Arabiske Forår. Lindhardt og Ringhof. 2021. 400 sider. 300 kr.



Det er et spændende projekt Mellemøsten-forskeren Lars Erslev Andersen (LEA) har kastet sig ud i med denne bog. Han vil forsøge at undersøge, hvordan det er gået i Mellemøsten, og hvilke udfordringer regionen står overfor i dag – ti år efter Det Arabiske Forår. En enorm opgave der afspejles i bogen omfang.

Er projektet så lykkedes? Ja, langt hen ad vejen er det. Bogen giver en omhyggelig og detaljeret gennemgang af Mellemøstens regioner og de fleste af staterne, af konflikter og migrationer, af de økonomiske og politiske forhold, af kulturelle og religiøse problemstillinger samt ikke mindst af stormagternes interesser og roller i regionen. Man bliver klogere på de historiske årsager til Mellemøstens mange konflikter og får samtidig opdateret sin viden om dem.

Mellemøsten definerer Lars Erslev Andersen som området der i vest afgrænses af Tyrkiet og Egypten, i øst af Iran og i syd af den arabiske halvø. Men bogen kommer vidt omkring fx inddrager LEA også uighurerne, det muslimske mindretal i Kina.

Skal man sammenfatte bogens overordnede narrativ, handler det om, at Det arabiske Forår ikke realiserede det håb om demokrati og uafhængighed, som de unge mennesker der udløste det i 2011 havde håbet på. Demonstrationerne udløste nemlig en modbevægelse, hvor de eliter der havde magten i de autoritære regimer greb hårdt ind over for demonstranterne og – ofte i alliance med militæret og /eller populistisk islamisme – indførte et endnu hårdere styre. Derudover udløste oprøret katastrofale krige i fx Syrien, Libanon og Yemen. Så på bundlinjen har den almindelige befolkning i Mellemøsten i dag både ringere levevilkår og endnu færre politiske rettigheder og muligheder.

Når oprørerne i 2011 led så krank en skæbne, handler det ifølge LEA også om at stormagterne – primært USA – havde svært ved at finde ud af, hvordan de skulle forholde sig til dem. Og rent faktisk støttede USA fx i Egypten op om den på alle måder miskrediterede diktator Hosni Mubarak, som alligevel endte med at blive væltet. Og i dag sidder militæret tungt på magten i landet. Lars Erslev Andersen gør i det hele taget meget ud af at beskrive og analysere stormagternes voldsomt indgribende rolle i Mellemøsten, både historisk og aktuelt. Men han har forståelse for at fx USA's rolle ikke er nem: USA høster kritik uanset om de engagerer sig militært, eller om de afstår fra intervention i en konflikt.

Bogen behandler et enormt stof. Og formidlingen er ikke overalt krystalklar. Bogen falder i tre dele: 1. "Magt, stat og politik", som nærmest er en kaleidoskopisk oversigt over regionens tilstand og problemer (på over 100 sider!). Anden del: "Mennesker, migration og bastardkultur" har fokus på de befolkningsgrupper, som især har problemer, nemlig de syriske flygtninge, kurderne og palæstinenserne, mens tredje del: "Krige, konflikter og stormagtsrivalisering" handler om regionens centrale aktuelle konflikter: Yemen, Irak, Syrien, Libanon og Kinas rolle.

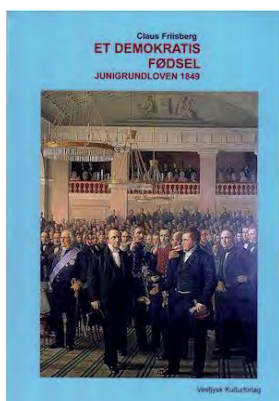
En sådan ikke-kronologisk fremstilling er nok nødvendigt, når man skal skrive om en så stor og forskelligartet region, men det stiller krav til læseren om en ikke helt lille forhåndsviden. Og det betyder at der er lovlig mange gentagelser i bogen.

I det hele taget er det en bog, som bestemt kan anbefales til lærere: man får virkelig en særdeles kvalificeret opdatering på de mange konflikter og problemer i Mellemøsten. Men den er næppe velegnet til elever. Generelt er Oprør og alliancer velskrevet, men Lars Erslev Andersen har en forkærlighed for lange, flerlede sætninger, der undertiden gør læsningen lidt trættende. Endelig er bogens billedside elendig: grynnede sort-hvid billeder, som meget sjældent tilføjer noget til teksten, også fordi billedteksterne som regel er ret intetsigende.

Henrik Bonne Larsen

Junigrundloven

CLAUS FRIISBERG: *Et demokratis fødsel. Junigrundloven 1849*. Vestjysk Kulturforlag 2021, 401 sider, 299 kr.



Denne bog om den første demokratiske forfatning i Danmark skriver sig ind i en række bøger af Claus Friisberg om dansk forfatningsudvikling. Det gælder bøgerne *“Hvem tilhører Danmark?”*, *“Kongemagten udfordret”*, begge om middelalderen, og bogen *“Grænser for magt”* om enevældens indførelse.

Efter en kort kronologisk beskrivelse af tiden efter Christian den 8's. tronovertagelse, fokuserer forfatteren i sin fremstilling på de enkelte dele af forfatningen.

Beskrivelsen af diskussionen om de enkelte forfatningsdele er særdeles grundig, og det kan være svært helt at følge det galleri af navne, som Friisberg elegant jonglerer med. Beskrivelsen får de centrale diskussionsdele som valgret, værnepligt, kongens rolle, rettigheder, friheder og meget mere med. Det fylder forbavsende lidt i beskrivelsen, at Grundloven skrives under en borgerkrig.

Bogens afsnit afbrydes af fyldige fakta bokse om relevante emner som fx *Betegnelsen folket*, *Valgmetoden*, *Lovgivningsmagten*, *Demokrati*, *Valgloven m.fl.*. I disse fakta bokse perspektiveres de enkelte emner helt op til nutiden.

Der er blik for, at grundlovsfædrene i et vist omfang dækkede over kongens stækkede magt med magtfulde formuleringer: *“Kongen har den højeste myndighed over land- og sømagten..”* s. 91

Friisberg beskriver en spændende fortolkningsdiskussion om netop den formulering. Formuleringen blev ændret i de følgende grundlovsrevisioner, men den udbredte brug af ordet “konge” er fastholdt også i den nuværende Grundlov. Dermed får mængden en lærer, som har oplevet, at netop den detalje kan give problemer, når man skal formidle indholdet af Grundloven, en god historisk forklaring!

Magtdelingen er også et centralt element i forhandlingerne og dermed i Friisbergs fremstilling. Interessant er det, at tredelingen af magten i den danske forfatning er mindre omfattende end i mange andre landes.

“I den danske forfatning blev kontrolaspektet overskygget af andre hensyn: Det var vigtigt, at folkerepræsentationen og regeringen kunne komme overens. Med den store magt, Rigsdagen havde fået på bevillings- og skatteområdet, gik det ikke, hvis regering og rigsdag ikke kunne samarbejde” (s. 97)

Diskussionen om, hvorvidt parlamentarisk praksis reelt var indeholdt i Junigrundloven, fylder meget i fremstillingen. Friisberg anfører, at den oprindelige grundlov indeholder et parlamentarisk element, men

den politiske udvikling efter Januar Bekendtgørelsen 1852, Fællesforfatningen og grundlovsrevisioner 1863 og 1866 svækker dette, så vi først med systemskiftet ser det slå igennem.

Grundlovsfædrenes diskussion om valgret er meget omfattende. Det er ikke så overaskende, at den diskussion måtte fylde meget på det tidspunkt på baggrund af politiske og sociale erfaringer i datidens Danmark og Europa. Diskussionerne synes ofte meget moderne, og man kan genkende elementer fra den nutidige demokrati- og forfatningsdiskussion. Der er dog et element fra nutidens diskussion, der er helt fraværende. Det er diskussionen om kvinders valgret. I en debat om valgretten udtaler en af de centrale personer A.F. Krieger:

“Overalt erkender man jo således, at umyndige børn, fruentimmer, forbrydere ikke bør have valgret” (side 227)

Der skulle kun gå nogle årtier, før det kom på dagsordenen. Egentlig er det forbavsende, at det tilsyneladende er helt fraværende i diskussionen i 1840-erne.

Bogen giver et solidt indblik i dannelsen af det danske parlamentariske demokrati. Det er spændende læsning for enhver, der er interesseret i vores demokrati. Den grundige fremstilling kan virke lidt overvældende, men kan helt sikkert være en særdeles god historisk opvarmning til en deltagelse i også nutidens demokratidiskussion.

Friisberg afslutter sin fremstilling med en kort vurdering af Junigrundlovens demokratiske karakter. Hans konklusion er, at loven var langt forud for sin tid. Når der kan være en tendens til ikke helt at se dette, skyldes det de ændringer, der forekom i 1852, 1855, 1863 og 1866. Grundloven har vist sig at være langtidsholdbar:

“Havde man kunnet fortælle grundlovsfædrene, at deres forfatning i hovedtrækkene stadig er gældende i Danmark, ville de nok have kaldt det “næsten et mirakel”. Fødslen var svær, opvæksten præget af benspænd, men Grundloven selv kunne der ikke rokkes ved.” side 331

Johannes Lebech

100 danmarkshistorier belyst ved en sygdomshistorie

MORTEN ARNIKA SKYDSGAARD: *Fra pest til corona*. Aarhus Universitetsforlag 2021. 100 sider. 100 kr.



Bogen er nr. 50 i serien 100 danmarkshistorier. Den handler, som titlen antyder, om sygdomme – især epidemier – gennem historien. Serien er hermed halvvejs, og det er vel en oplagt anledning til se lidt mere generelt på hvordan seriens bøger er udformede og hvilke anvendelsesmuligheder, de har.

Bøgerne har typisk fem kapitler. Det første er en introduktion til bogens emne, gerne formidlet gennem en eller flere konkrete, ofte dramatiske situationer. Det lever dette binds 1. kap. (*Massedød*) fint op til. Det refererer spændende kildebeskrivelser af Den Sorte Døds 'ankomst' til Europa i 1347 og dens hærgen i Danmark i 1600-tallet.

Kapitel to giver så emnets forhistorie. I "Fra pest til Corona" hedder det *Fra jægere til jaget*, og handler om spedalskhed i Middelalderen, koppe epidemier i 1700-tallet og ikke mindst om en fortrængt koldfeber-epidemi, der ramte den fattige landbefolkning i Sydsjælland og på Lolland-Falster i 1831.

Det længste kapitel er ofte det tredje. Her udfoldes det centrale i emnet, og der går i dybden med analyse og diskussion. I dette bind hedder kap. 3 *Uhumske byer* og har fokus på de sygdomme, der opstod i de store byers fattigkvarterer i 1800-tallet: barselsfeber, kolera og tuberkulose. Her udfolder Skydsgaard især de epidemiske sygdommes sociale baggrund og fortæller også om lægevidenskabens opdagelse og bekæmpelse af de sygdomsfremkaldende mikrober.

Kapitel fire har som regel fokus på konsekvenserne af de centrale begivenheder. I dette bind hedder det *Medicinske mirakler*, og det handler om udviklingen af penicillinen og poliovaccinen.

I sidste kapitel trækkes der typisk perspektiver til nutiden. I "Fra pest til corona" hedder det *Staten tager affære*, og det fokuserer på hvordan den danske stat især fra Den Spanske Syge i 1918 har ageret meget

aktivt i bekæmpelsen af epidemiske sygdomme. Det eksemplificeres fint med AIDS pandemien i 1980'erne og helt aktuelt med Covid 19-tiltagene.

På den hjemmeside, forlaget har lanceret til serien, hedder det: *Bogserien er også en ny måde at fortælle historie på. Hver bog tager afsæt i en vigtig begivenhed, et årstal og en særlig tematik, som bliver et vindue til at opleve og forstå Danmarks historie.* Det handler altså om en mere levende og spændende formidling af historien, og i de fleste af de 15 bind undertegnede har læst, er det i høj grad lykkedes. Særlig styrker de fleste bøgers velvalgte billedside med omhyggelige billedtekster denne dimension.

Det gælder også for "Fra pest til corona". Billedsiden virker både dramatisk og relevant. Forsidebilledet til kap. 3: *Uhumske byer* er det berømte fotografi fra 1870 af Peder Madsens Gang, hvor uhumskheden nærmest kan iagttages, mens billedet til kapitel 4 anslår en helt anden stemning: her ser man fem mødre der i 1959 står udenfor Blegdamshospitalet og kigger ind gennem vinduerne til deres polioramte børn, som ligger i isolation. Billedet til kapitlet *Staten tager affære* er umiddelbart mere kedeligt. Her ser vi Sundhedsminister Magnus Heunicke i marts 2020 med en planche over smittekurver; til gengæld spiller netop denne planche og Heunickes fremlæggelse af den en stor rolle i kapitlet.

De fleste af Danmarkshistorierne handler om en ret kort periode eller episode i historien, som fx Cecilie Bønnelyckes bind 14 om Sædelighedsfejden i 1887-1890 eller Kirsten Sinclairs bind 41 om Karikaturkrisen 2005-06. Færre beskriver længere forløb som Louise Nyholm Kallestrups bind 38 om heksejagt fra ca. 1500-1700 eller dette bind om sygdomme, der følger sit emne fra jæger-samler samfundet til i dag

Det er en vanskelig opgave Morten Arnika Skydsgaard har stillet sig med denne bog: at formidle en række sygdommes opståen, karakter, forløb og bekæmpelse over stort set hele historien. Som både læge og historiker har Skydsgaard gode forudsætninger for at løfte opgaven Og han gør det fremragende. Læsning af bogen er en ren fornøjelse, man føler sig i høj grad klogere på emnet. "Fra pest til corona" er eksemplarisk pædagogisk historieformidling, også fordi fremstillingen er krydret med mange konkrete og levende eksempler.

Under læsningen slog det mig, at bogen snildt kunne anvendes til kronologi-forløbet i slutningen af 3g. Ved hjælp af bogens beskrivelse og diskussion af sygdomme og sygdomsbekæmpelse gennem tiden får den i kort form sammenfattet mange helt overordnede dimensioner i historiefaget: videnskabs-, kultur-, social- og statshistorie. Og så er emnet jo hyperaktuelt!

Anbefales på det varmeste

Henrik Bonne Larsen

MATHIAS STRAND: *På sporet af DEN NYE VERDEN*. Forlaget Praxis 2021. 168 s. 255 kr., eBog+ 75 kr.

DORTHE CHAKRAVARTY & HANNE MORTENSEN: *De danske kvinders historie, 2. udgave*. Systime 2021. 210 s. 300 kr.

JOHNNY THIEDECKE: *De sorte svaner: Epidemiernes Danmarkshistorie*. Pantheon 2021. 191 s. 230 kr.

TORBEN SVENDRUP: *Kongelige mord i middelalderen*. Kristeligt Dagblads Forlag 2022. 219 s. 249,95 kr.

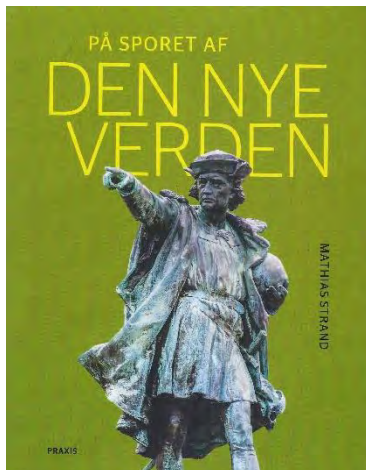
SUSSANNE ØRNSTRØM & MORTEN HILLIGSØ MUNK: *Vestens dominans og imperialism*. Systime 2022. 163 s. 198 kr.

HENRIK SKOV KRISTENSEN: *Gestapos fangelejre i Danmark: Horserød 1943-44, Frøslev 1944-45*. Gyldendal 2021. 744 s. 359,95 kr.

JESPER LANGBALLE: *Lov og ansvar*. Tidehvervs Forlag 2017. 663 s. 299 kr.

Glimrende lærebog!

Mathias Strand: På sporet af DEN NYE VERDEN, 168 sider, 2021, Forlaget Praxis, 255 kr. som papirbog, eBog+ 75 kr.



Det er en fornøjelse at skulle anmelde en ny lærebog om opdagelserne, der på alle måder opfylder nutidens krav til et godt materiale til undervisningen.

Bogen er udgivet af Egmont-forlaget Praxis og består af i alt ti korte kapitler om den nye verden, der opstod, da Columbus i 1492 sejlede over Atlanterhavet. Der er gennem tiderne skrevet mange lærebøger om den verdenshistoriske begivenhed, men denne lærebog er virkelig en bog, der vil tale til nutidens lærere og elever. Særligt eleverne i 1. og 2.g samt 1. HF.

I ti kapitler gennemgås mange sider af dette møde. Det starter med de forestillinger, som europæerne havde om den øvrige verden i Middelalderen før opdagelserne. I de næste kapitler lærer vi om den portugisiske ekspansion, de oprindelige amerikanere og (selvfølgelig) Columbus' rejse.

Kapitlerne er korte med meget flotte illustrationer og helt igennem pædagogisk tænkt: Teksten er kort og klar, så også de ikke så stærke læsere kan være med. Opsætningen er indbydende med store sider og flotte illustrationer. Der er meget tydelige arbejdsspørgsmål i en gul cirkel i begyndelsen af hvert kapitel, så eleven let kan tjekke, om han eller hun har fået fat på det væsentlige. Til hvert kapitel er der også et lille antal kilder, der også er pædagogisk tænkt: De er skrevet i et helt forståeligt sprog, men de vil også kræve noget af eleverne.

Sådan fortsætter lærebogen med de efterfølgende kapitler, der fortæller om det spanske koloniimperium og slaveriet i 'Den nye verden'. Kilderne i kapitlet om slaveriet er virkelig spændende for nutidens elever, for her støder de på de forskellige holdninger til slaveriet fra en pavelig bulle i 1537 og helt op til 'The Mudsill Theory' og en bortløben slaves beretning fra USA i 1800-tallet.

Kapitel 7 er nok det sværeste af bogens kapitler, for her er vi tilbage i Europa, hvor magtforholdet ændrer sig med merkantilisme og det nederlandske handelseventyr, der betyder en kraftig tilbagegang for de to lande på den iberiske halvø.

Kapitel 8 omhandler Danmarks rolle i Den Nye Verden med de tre små øer i Vestindien. Igen bliver det spændende for eleverne at følge med i diskussionen om, hvordan vi i dag skal forholde os til denne del af vores fortid: Skal vi sige undskyld? Lars Løkke Rasmussen mente ikke, at det gav nogen mening, da han holdt sin tale i anledning af 100-året for salget af Dansk Vestindien i 2017. Er du enig?

De to sidste kapitler lægger igen godt op til elevernes engagement og nutid. I kapitel 9 får kvinderne deres plads i historien, som de ikke har haft i mange, mange år. Og en af kilder er på engelsk! God idé, som vil være en fin udfordring for eleverne.

I det sidste og tiende kapitel oprulles det store spørgsmål om ARVEN efter Columbus. Skal han fordømmes og puttes i skammekrogen, eller skal vi vedkende os den omvæltning, som han var med til at skabe – og som også kom til at forandre Europa? Her kommer den kontroversielle Niall Ferguson på banen med sin opfattelse af det positive ved den vestlige fremfærd og dominans.

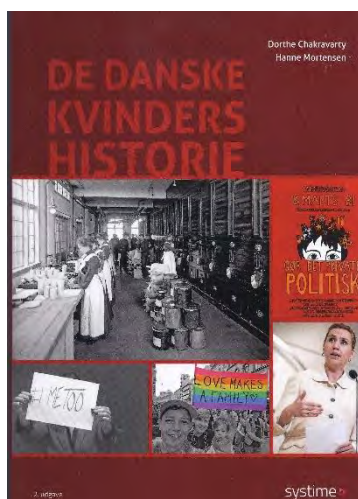
Bogens sidste tyve sider indeholder opgaver og arbejdsforslag til hvert af kapitlerne. Der bruges forskellige metoder og redskaber som kryds-og tværser, tidslinjer, Kahoot og mange flere. Og det hele kan findes ved at bruge QR-koden i begyndelsen. Det vil især være en god håndsækning til den lærer, der skal prøve bogen og materialet for første gang. Og der er mere hjælp at hente, for forfatteren slutter med en forløbsplan, som helt grydeklart viser, hvorledes man kan – men ikke skal – bruge bogen.

Som sagt en meget fin lærebog – især til undervisningen i 1. og 2.g og 1. HF.

Ulrik Grubb

Kvindernes Danmarkshistorie

Dorthe Chakravarty & Hanne Mortensen: De danske kvinders historie, 2. udgave. Forlaget Systime 2021. 210 sider, rigt illustreret, 300 kr.



Første udgave af denne bog udkom i 2014, og i den nye udgave er de første 5 kapitler blevet rettet og suppleret, og det sidste kapitel er skrevet helt om. Bogens hovedtekst er skrevet med ret lille skrift, og den

bliver hele tiden afbrudt af små og store billeder, citater, faktabokse, statistikker og grafer. Noget af dette står på hvid baggrund, noget på rød baggrund. Alt i alt et noget flimrende layout, men hovedteksten og de mange indskud hænger indholdsmæssigt godt sammen. Bogen vil nok især appellere til de kvindelige elever.

Bogen begynder i 1770, og første kapitel har titlen "Den tidlige kvindesag". Andet kapitel går fra 1850 til 1915 og hedder "Fra grundlov til stemmeret". Tredje kapitel handler om seksualitet og børnebegrænsning med fokus på debatten i 1930'erne. Fjerde kapitel hedder "Kvinder i krigstid og fredstid" og belyser anden verdenskrigs betydning for kvinderne. I kapitel 5 "Velstandsboom og kvinder i protest" kommer kvinderne for alvor ud på arbejdsmarkedet og der er afsnit om rødstrømper, ligeløn og abort. Kapitel 6 hedder "Den danske kvinde i et nyt årtusinde" og går helt op til dagens debat. Denne gennemgang af tiden 1770-2020 fylder halvdelen af bogen.

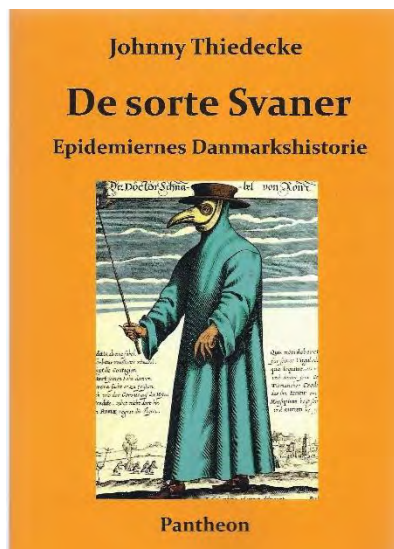
Anden halvdel indeholder kilder til 6 forskellige temaer. Også her er der kommet tilføjelser til den første udgave. Første tema er ligestilling og uddannelse. Dernæst stemmeretten. Det tredje handler om familieforhold. Det fjerde tema er rødstrømpebevægelsen og det femte er abort. Det sidste tema er kvinders beklædning og mode. Hvert af disse temaer er forsynet med en indledning og arbejdsspørgsmål. Kilderne er både tekster, billeder og statistikker/grafter.

I bogens første halvdel går forfatterne lynhurtigt gennem danmarkshistorien med de nævnte emner, og der er udblik til udviklingen i Europa og USA. Der står ikke meget om den politiske udvikling. Fremstillingens centrum er naturligt nok den erhvervsmæssige og økonomiske udvikling i Danmark og dens betydning for kvindernes forhold. Nogle steder drages der paralleller til litteratur og musik. Kapitlerne i første del kan bruges til undervisningsforløb, enten alene eller sammen med andet materiale. Materialet i anden del kan være grundlag for mange skriftlige opgaver. Alt i alt en bog med stor brugsværdi for ungdomsuddannelserne.

Jørgen Krøigård

Johnny Thiedecke

De sorte svaner. Epidemiernes Danmarkshistorie. Pantheon 2021. 191 sider, 230 kr. med moms.



Johnny Thiedecke har skrevet en bog, der med baggrundstekst og kilder (tekster og billeder) gennemgår epidemiernes historie i Danmark og set i et verdenshistorisk lys. Det drejer sig om syfilis (pokker), kopper, pest, kolera, tuberkulose (den hvide død), den spanske syge, polio og coronaepidemien. Til hvert kapitel har forfatteren skrevet en tekst, der sætter sygdommen ind i såvel en verdenshistorisk som danmarkshistorisk kontekst, og i alt består kilderne af 44 tekster og 54 billeder. Thiedeckes egen tekst optræder flere gange imellem kilderne. Bogens titel hentyder til, at man kan betegne en uventet og uforudsigelig begivenhed med vidtrækkende konsekvenser for samfund og individ som en sort svane. Og her er coronaepidemien et godt eksempel for såvel ung som ældre.

Som eksempel på bogens formåen vil jeg bruge kapitlet om pesten, der fylder 46 sider. I baggrundsteksten får vi et par sider om den sorte død i middelalderen og dens følger i både Europa og Danmark. Teksterne er fra indledningen til Boccaccios "Dekameron", der vil være kendt af mange historielærere, og et uddrag fra J. P. Jacobsens "Pesten i Bergamo". Billederne viser flagellanter, dødedsbilledet fra Mariakirken i Lübeck, billeder fra Heidelberger-blokken og et træsnit, der viser massebrænding af jøder i Köln. De to sidstnævnte er fra 1400-tallet, de to førstnævnte fra nyere tid. Derpå følger et uddrag af Lise Gerda Knudsens speciale fra 2005 om pesten i Danmark i 1650'erne.

Herefter behandles pesten i Helsingør og København 1710-1711 udover baggrundstekst med øjenvindeskildringer og sammenlignende tekster fra F.V. Mansas bog om emnet fra 1854 og K.H. Frandsens fra 2008. Der er et uddrag af Blichers "Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog" og et uddrag af Klaus Hertels "Tre store københavnske epidemier" fra 1979 om dødstal. Billederne er et kort over pestens udbredelse i Østersøområdet 1709-1713, et par moderne vægmalerier fra Helsingør og fotos af de smalle gader sammesteds. Desuden er der en gengivelse af den loppe, der er pestens smitekilde, et maleri fra 1898 af den schweiziske maler, Arnold Böcklin ("Pesten"), et tysk stik fra 1704 af pestlæger (med de karakteristiske næbmasker), et xylografi, der viser fjernelsen af lig i Københavns gader, en apotekerkrug med "vidundermidlet", theriak, en satirisk tegning fra et apotek og en tegning (uden angivelse af proveniens) af åreladning. Alt i alt en fin samling af både tekst og billeder til belysning af emnet.

Ikke alle kapitler er selvsagt belyst med samme mængde kilder. Således er der til kapitlet om syfilis kun 2 tekster, men til gengæld 10 billeder. Bogen er færdigredigeret september 2021, og således er omikronvarianten af corona ikke kommet med, men da de tidligere varianter er grundigt belyst, skulle det være en smal sag for elever og lærer at finde nyt materiale fra diverse medier. Registret fylder lidt over 4 sider, og her kan bl.a. slås ord op som "pestlæger", "inokulation (af kopper)" og "natmænd" og navne som "Palladius Peder", "Poe, Edgar Allan" og "Frederiksen, Mette".

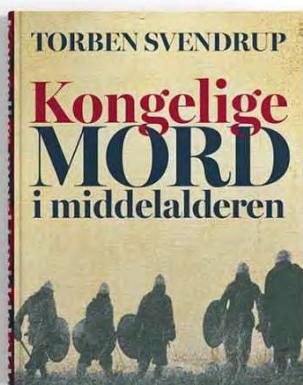
Litteraturlisten, der fylder lidt over 2 sider, rummer kun det materiale, der er anvendt. Her kan man savne en lille oversigt med f.eks. Henrik Jensen: "Den sorte død og livet i senmiddelalderen" (1987), Hanne Guldberg og Ingelise Kahl: "Pest over Danmark" (2006) og Lone Leegaard: "Pesten. Europa i katastrofens tegn" (2007) og de bredere, Jeanette Varberg og Poul Duedahl: "Den fjerde rytter" (2020) og Søren Hein: "Dødens store billedbog" (2020) samt Jakob Eberhardt: Verdenshistoriens største epidemier (2016), beregnet for dem, der ønsker at arbejde videre med emnet.

Det er formentlig ikke alle, der vil lave et bredt forløb i Danmarkshistorie om sygdomme og epidemier, men Johnny Thiedecke har vist vejen til et sådant med "De sorte svaner", og i et tværfagligt samarbejde med f.eks. biologi og dansk er bogen fortrinlig. Det er lige før, man savner det gamle AT med en sådan bog til rådighed.

Kai Verner Nielsen

Ae wil waaldh sijn wiliæ haffwæ

TORBEN SVENDRUP: Kongelige mord i middelalderen. Kristeligt Dagblads Forlag 2022. 219 s. Illustreret. 249,95 kr. inkl. moms.



Forfatterens afsæt er middelaldersamfundets fremherskende voldsparathed, som også Danmarks konger demonstrerede i rigt mål så vel som konfronteredes med i deres stedsevarende magtspil med landets stormænd. Efter Harald Blåtands og Svend Tveskægs tid og i højmiddelalderen indgik også kirken i spillet. Voldsparatheden optrådte overalt, selv bag klostres mure. Som kuriosum inddrages et pavebrev fra midten af 1200-tallet, ud fra hvilket det er åbenbart, at udbrud af vold blandt Skt. Clara Klosters nonner i Roskilde havde været af en sådan beskaffenhed, at pavelig indgriben var påkrævet, dog kun gennem en tilskikket skriftefader. Han opregner i alt tolv kongelige mord, som han inddrager i sin fremstilling. I vikingetiden var Svend Tveskægs drab på Harald Blåtand, som formentlig skete i 987, en funktion af Haralds ambitioner om en samling af hele Danmark og at gøre danerne kristne - og af stormændenes uvilje mod projektet. Det er mordlistens eneste fadermord. I 1026 eller 1027 dræbte Knud den Store sin svoger Ulf Jarl. Han var gift med Estrid, kongens søster, og tillægges kongelig status. Drabet var begrundet i forræderi og var en påmindelse til alle stormænd: Hvor mægtig en stormand end måtte være, og Ulf Jarl var landets mægtigste, skulle han ikke indsætte en kongesøn som konge. Ej heller kunne hans søn Svend som konge føre hans navn som patronymikon.

I højmiddelalderen myrdedes otte konger, dertil to personer af kongelig status. Den ene af de sidst nævnte var Erik Ejegods søn Knud Lavard, 'verdensmand med den gode lykke', som myrdedes 7. januar 1131 i Haraldsted af sin fætter, kong Niels' søn Magnus, 'hjemmefødning med hænderne dybt begravet i den danske muld'. Det andet offer med kongelig status var også en søn af Erik Ejegod, Harald Kesja, hvis død figurerer på mordlisten som det første brodermord. I 1135 ved nattetide, det hændte formentlig i Skibet, faldt han for halvbroderen Erik Emunes hånd. Hans familie blev derefter udryddet. Blot sønnen Oluf undslap, men ca. 1141 indhentedes han af skæbnen i form af Erik Lams folk, efter at han som medkonge i Skåne havde hjemstøgt Sjælland på en række plyndringstogter. Brødrene Harald Kesja og Erik Emune, såvel offer som drabsmand, fremstår lige usympatiske blandt kongeslægten's brogede persongalleri. Efter likvideringen af Harald Kesja herskede ingen tvivl om, hvor magten lå. Dog nød Erik Emune snart brodermorderens onde lod, idet han i september 1137 blev dræbt af sin hirdmand på Urnehoved Ting.

Forfatteren betegner mordet på Erik Plovpenning Skt. Laurentius' Nat i 1250 som de kongelige mords måske mest ikoniske. Det var kulminationen på et betændt forhold, et vellykket statskup efter åringers magtkamp med broderen Abel, hertugen af Slesvig. Under et besøg hos denne blev Erik pågrebet og derefter på et skib sejlet ud på Sliens midte. Efter at det var blevet ham forundt at måtte skrifte for en tilkaldt præst, blev han halshugget og hans lig sænket i dybet nedtyngt af en mængde jern. Brodermorderen Abel overtog, meget bemærkelsesværdigt, ganske ubesværet magten i landet efter at have rensat sig ved edsaflægelse med 24 mededsmænd, men en krigsfærd til Frisland blev hans nemesis allerede i sommeren 1252. Bestræbelser fra kongeslægtens side for at få Erik Plovpenning helgenkåret, et sidste forsøg blev gjort så sent som i 1410-12 af Margrethe 1., førte ikke til noget. På Margrethe 1.'s tid ville en helgenkåring af ham for øvrigt ikke have haft nogen politisk betydning.

Det mest berømte mord, ifølge forfatteren, er drabet på Erik Glipping Skt. Cecilie Nat i 1286 i Finderup. Til berømmelsen bidrager ubetvivleligt det rituelle præg, som ligets 56 stiksår gav. Desværre må mordet henlægges i skrinet for uopklarede sager. Retsopgøret det følgende år på danehoffet i Nyborg gør det ikke muligt at afgøre, om de dømte var skyldige, eller om det var selve mordet, som de blev dømt for. Blandt de øvrige kongemord fremstår drabet 10. juli 1086 i Odense på Svend Estridsen-sønnen Knud nok ligeså spektakulært dels på grund af dets forudgående dramatiske begivenhedsforløb, dels på grund af offerets påfølgende helgenkåring, der ud over legitimeringen af kongeslægten var en markant advarsel til de rebelske stormænd. At Valdemar Sejrs yngste søn, Christoffer 1.'s pludselige død 29. maj 1259 ikke skyldtes ganske naturlige årsager kan vel ikke bevises, men forekommer ikke usandsynlig, hvorfor det er rimeligt at føje dødsfaldet til mordlisten. Drabet var i så fald en funktion af kongens strid med ærkebiskop Jakob Erlandsen. Gerningsmanden skal have været abbeden Arnfast i Ryd Kloster, der tilhørte cistercienserordenen. Denne var direkte underlagt paven og støttede ærkebispens og Abel-sønnerne. I 1260 blev Arnfast udpeget til biskop i Aarhus, men han indsattes aldrig i embedet.

Indtil 1286 udsprang kongemordene oftest af stridigheder inden for kongeslægten, idet kun to konger faldt som offer for stormænd. Mordet på Erik Glipping blev det sidste i Danmark. Derefter har en herskende konsensus om, at kongen tilhørte en gren af kongeslægten, mindsket risici for dens medlemmer betragteligt. En slægt, der stod bag et kongemord, kunne ikke selv forvente kongeværdighed. Middelalderens magtspil mellem kongerne, stormænd og kirken ophørte dog ikke, førend kirken droppede ud ved reformationen i 1536 og stormændene med enevælden fra 1660. Et kapitel er helliget spørgsmålet, hvorfor Christian 2. ikke blev myrdet.

Torben Svendrup (f. 1953), der er ph.d. i historie, er forfatter og foredragsholder, og han har medvirket i eller været konsulent på tv-programmer vedrørende middelalderens historie. Hans fremstilling præges af mange gentagelser, og en fintmasket korrekturlæsning ville have været udbytterig. Eksempelvis, inden for få sider i kapitlet om drabene på Knud Lavard og Niels, betegnes Knud Lavard som konge, Erik Emune som Erik Ejegod, og antallet af faldne bisper i 1134 ved Fodevig sættes til fem. Der faldt fire bisper, nemlig bisperne af Roskilde, Ribe, Vestervig og Sigtuna. En kort tidstavle er vedføjet, dertil en liste over billeder, et noteafsnit med mestendels henvisningsnoter, en oversigt over den anvendte litteratur, der omfatter omkring 80 bibliografiske enheder, samt et ret hullet navneregister. Illustrationerne omfatter femten billeder, fotos, hvoraf alle på nær et er forfatterens produktion. I flere tilfælde er det vanskeligt at følge billedets inddragelse i fremstillingen grundet dets størrelse og tydelighed.

Ole Halding.

Vestens dominans

Susanne Ørnstrøm og Morten Hilligsø Munk: *Vestens dominans og imperialisme*, Systime 2022, 163 sider, illustreret. Pris: 198 kr. + moms. Foreligger også som iBog.



Hvorfor dominerer 'Vesten' hele den blå planet? Det er det centrale spørgsmål, som denne bog gennem en række veloplagte og igangsættende indfaldsvinkler giver gymnasielever mulighed for at danne sig et helhedsbillede af.

Mangt og meget bliver forklaret og defineret undervejs. Det kan derfor undre, at selve hovedaktøren 'Vesten' ikke bliver genstand for en definition eller en historisk perspektivering. Begrebet udspringer af Anden Verdenskrig og den kolde krig. Den gang var der både 'Den socialistiske verden' og 'Den tredje Verden' at sætte 'Vesten' i relation til. Sådan er det ikke længere, og selv om begrebet stadig bliver flittigt brugt, fortjener den tænksomme elev anno 2022 en nærmere forklaring på begrebet.

Måske havde det været godt at tale lidt tydeligere om den voldsomme amerikanisering, som også den europæiske del af 'Vesten' har været udsat for, og som langt hen ad vejen har været den afgørende motor i udviklingen.

Hvad med FN's globale rolle? Er FN med sit værdigrundlag en del af 'Vestens' dominans? Eller repræsenterer det noget universelt? Det havde det også været godt at få diskuteret.

Forfatterne udfolder i en række kapitler fænomenet 'dominans.' Det sker i ret kortfattede oversigter, der behandler, hvordan 'Vesten' gennem århundrederne siden de store opdagelser har etableret sin dominans, og der opstilles tre forskellige forklaringsmodeller på det. Derefter følger en uddybet gennemgang af imperialismens klassiske periode fra 1870 – 1914. Her er det interessant, at forfatterne inddrager den danske kolonisering af Grønland og betragter USA's ekspansion over kontinentet som eksempler på denne imperialisme. Her afviger bogen fra traditionelle imperialisme-fremstillinger, og det åbner for spændende diskussioner i klasserummet.

I det efterfølgende kapitel rejses det centrale spørgsmål om, hvorvidt 'Vestens' globale dominans er på retur. Her bliver der især lagt vægt på Kinas stærkt voksende økonomiske styrke og de udfordringer, det skaber.

Det afsluttende kapitel: "Kampen om historien" har metodisk karakter. Her bliver begrebet historiebrug analyseret og forskellige former for historiebrug gennemgået.

Der er i de enkelte kapitler tale om ret korte fremstillinger, der tenderer det lidt overfladiske. Men det kan den gode historielærer naturligvis gøre noget ved. Til gengæld er kapitlerne rigt udstyret med arbejdsopgaver, og her er der meget at hente til gruppeopgaver, diskussioner, rollespil og meget andet.

Bogens tyngdepunkt er så afgjort de seks cases, bygget omkring velvalgte kildesæt. Disse cases er tænkt som øvelser i arbejdet med at udvikle problemstillinger og med at gennemføre en historisk fremstilling, hvor eleverne formår 'at flette' – som det hedder – kilder, faglig viden og brug af metoder. Hver case knytter an til emner, der er behandlet i kapitlet om imperialismen: Kina, Grønland, Afrika, Indianerne i USA, Latinamerika og Indien.

Til hvert af emnerne er der en kort introduktion.

Man kan godt undre sig over, at klimakrisen ikke er udgør et tema i bogen. Den er dog et centralt udtryk for 'Vestens' dominans – måske det alvorligste - og har samtidig nødvendiggjort et paradigmeskift i relationen mellem nationerne. Klimakrisen rummer udfordringer, der kun kan løses gennem et globalt fællesskab. Klimakrisen som et aspekt af 'Vestens' dominans er uden tvivl noget, der optager eleverne. Det er jo deres fremtid, det gælder.

Men det har formentlig været en for stor mundfuld at inddrage i bogen.

Vestens dominans og imperialismen er et lille energibundt af en bog. På grund af sine ret korte introduktioner og oversigter forudsætter den en solid faglig lærerindsats, hvis eleverne skal have fod på det meget vidtstrakte emne. Til gengæld tilbyder den en mangfoldighed af elevaktiviteter og fortræffelige kildesæt. Den vil være en god optakt til opgaveskrivning og eksamenstræning.

Og så vil den være et godt bidrag til at åbne elevernes øjne for den verden, de befinder sig i.

Knud Holch Andersen.

Børnekultur

Merete Dael, Jan Helmer-Petersen og Beth Juncker (red.): Børnekultur i Danmark 1945-2020. Gads Forlag 2021

Sportsklubber og foreninger inddrages ikke. Grundskolen kun som samarbejdspartner, - ungdomsuddannelserne slet ikke, også på grund af aldersafgrænsningen.

I historieforskningen er der i øjeblikket en stor interesse for medier. Måske kunne afsnittet om Radio og TV og det efterfølgende kapitel "En ny medieverden i fremvækst" bruges som underviserens egen inspiration til undervisning og opgaveskrivning. Mette Boritz har skrevet bogens afsnit om "Formidlingens kunst på museer", men behandler selv området meget fyldigere i "Museumsundervisning - med sanser og materialitet på kulturhistoriske museer. (2018).

Hvorfor udkommer *Børnekultur i Danmark 1945-2020* netop nu? Efter at have læst bogen forstår jeg til fulde ønsket om at få børnekulturen tilbage på den politiske dagsorden. Men jeg bliver samtidig lidt trist over, at børnekulturens institutioner og forskere vælger grundskolen fra som den oplagte kontaktflade til eleverne, den er. Så bliver det svært at ændre en af bogens konklusioner:

"Der er stadig langt mellem børn og de mange kunstneriske og kulturelle tilbud, der råber på dem...Det værste er, at en stor del af afstanden mellem børn og de mange tilbud handler om økonomi..Familier med penge klarer det, familier uden klarer sig - uden...Det kan og skal ikke koste familierne flere tusinde kroner at støtte børns egne interesser. ..."

Behøver kultur og undervisning være hinandens modsætninger?

Anne ??

Besættelsen og danske fanger

Henrik Skov Kristensen: Gestapos fangelejre i Danmark: Horserød 1943-44, Frøslev 1944-45. Gyldendal 2021. 744 s. 359,95 kr.



Med sine 742 sider er der her tale om en historiebog af murstensstørrelse, men lad endelig ikke det holde nogen fra at give sig i kast med den. Henrik Skov Kristensen udgav bogen mens han var museumsleder for Frøslevlejrens museum, før han gik på pension i 2021. I den periode var der nok også god tid på mange museer grundet nedlukningen, og det kan vi nu profitere af med dette værk. Henrik Skov Kristensens tidligere bøger vil næppe være ukendte for historiekollegerne i ungdomsuddannelserne, eftersom der er tale om en erfaren forsker der har opbygget en omfattende kapacitet, især hvad angår perioden under den tyske besættelse 1940 til 1945. For de af os der underviser i Syddanmark, er han desuden kendt som en engageret debattør, blandt andet i forbindelse med historiebrugen af Frøslev- og Fårhuslejrens historie.

Forfatterens ambition med dette værk var, ifølge indledningen, at indfri; " (...) et mangeårigt løfte om at skrive en bog om Frøslevlejren." Det har han gjort og mere til. Bogens detaljerede og kildebaserede undersøgelse omfatter de to lejre som Gestapo benyttede i den sidste del af besættelsestiden, efter sammenbruddet af forhandlingspolitikken den 29. august 1943, hvor besættelsesmagten gradvist tog fløjlshandskerne af overfor danskerne. Historien om Horserødlejren og Frøslevlejren foldes både ud i en detaljegrad som ikke tidligere er set, samtidig med at lejrenes udvikling i perioden spejles i den overordnede historie om besættelsestidens Danmark. Forfatteren indleder med en kort skitsering af de metodiske overvejelser der ligger til grund for bogen, men da denne også er rettet mod ikke-historikere er afsnittet holdt befriende kort og letlæselig. Enhver gymnasieklasse kan med udbytte læse siderne om den særkarakter som den tyske besættelse af Danmark havde, sammenlignet med andre tyskbesatte lande under 2. Verdenskrig. Uddrag af resten af bogen vil også kunne serveres for ethvert historiehold derude, der søger at få indblik i denne del af besættelsestidens historie. De ældre elever som står overfor en af de store opgaver i afslutningen af ungdomsuddannelserne, såsom studieretningsprojektet i Stx, kan også med sindsro gøre denne bog til rygsøjlen i deres SRP. Alt hvad man ønsker at vide om de to fangelejre, de organisationer der brugte dem, samt om den historiske kontekst de fandt sted i, findes her.

Bogen er opdelt i to dele. Del 1 om Horserødlejren i perioden 1943-44 og del 2 om Frøslevlejren i 1944-45. I første del af bogen, hører vi også om Horserødlejrens tidlige historie, startende under 1. Verdenskrig og gennem mellemkrigstiden, hvor lejren har huset krigsfanger fra de krigende parter under 1. Verdenskrig, flygtninge og mange andre. Den periode som de fleste kender til i forvejen, hvor de danske kommunister interneres i lejren i forbindelse med det tyske overfald på Sovjetunionen i 1941, udfoldes derefter. Udover de internerede kommunister blev lejren også anvendt til at huse tyskernes gidsler, heriblandt forskellige prominente danske borgere. Blandt de mere kendte kan nævnes professor Hal Koch, overlæge Erik Warburg og civilingeniør Einar Foss. Horserød blev desuden også, fra 1. og 2. oktober 1943, anvendt som opsamlingslejr for de danske og udenlandske jøder der ikke slap væk, da besættelsesmagten prøvede at opnå et "jødefrit" Danmark. Herfra blev jøderne i grupper sendt med skib mod syd, for de flestes vedkommende var destinationen ghettoen Theresienstadt i det nuværende Tjekkiet. Kommunisterne blev sendt til koncentrationslejren Stutthof i det nuværende Polen.

Bogens sidste (og største) del handler om Frøslevlejren. Lejren der opstod som et forsøg på, fra de danske myndigheders side, at undgå deportationer af danskere til koncentrationslejrene i Tyskland og de tyskbesatte områder, beskrives ligeledes i en detaljegrad der ikke kan efterlade mange spørgsmål ubesvaret. Efter endt gennemlæsning vil man have indblik i alt fra hvilke træsorter der anvendtes i barakkerne, til de flugter og flugtforsøg der forekom, og, ikke mindst, den tyske anvendelse af fangerne som bombeskjold på troppetransporttogene (også kaldet "ministrygertog"). Noget, efter min mening, meget interessant er det faktum, at man kan se hvordan tonen og tilgangen til danskerne skærpedes fra tysk side, efterhånden som den store krig ude i Europa i tiltagende grad ikke gik som Hitler havde ventet. Den danske modstandskamp tiltog også i styrke og omfang, i takt med at krigslykken vendte til de allieredes fordel, og konsekvenserne fremgår tydeligt af Kristensens bog. I den tidlige periode, i Horserød, forhandlede fangernes vilkår løbende mellem besættelsesmagten og de danske myndigheder. Fangerne fik en, under forholdene, god forplejning, nogle af fangerne kunne få besøg og i det hele taget mindede forholdene på ingen måder om de beretninger fra koncentrationslejrene i syd, som i tiltagende grad dukkede op i de illegale aviser i 1943 og 1944.

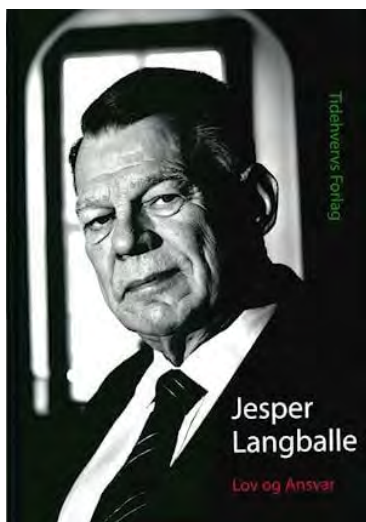
Bogens sidste afsnit om *Grundfortællinger og erindringskultur* kan desuden varmt anbefales til brug i forbindelse med projekter om historiebrugen af besættelsestiden. Her fremlægger forfatteren de store omvæltninger lejrene oplevede i tiden efter befrielsessommeren og retsopgøret, og hvordan historien om

lejrene gradvist udviklede sig fra den tidlige konsensushistoriske fortælling ("vi-var-alle-i-samme-båd"), til konflikthistorien der især opstod fra 1980ernes slutning. Henrik Skov Kristensens bog kan varmt anbefales til både skolebiblioteker og jeres reoler derhjemme, men I skal nok forberede jer på at den kommer til at tage tid at komme igennem. For bogen er lang, og den er proppet med relevante og interessante kilder. Denne bog må fremover anses for standardværket om Gestapos fængsler under den tyske besættelse af Danmark 1940 til 1945.

Henrik Tjørnelund, lektir ph.d.

Lov og ansvar

Jesper Langballe: *Lov og Ansvar*, Tidehvervs Forlag, Aarhus 2017. 663 sider. 299 kr. Redaktion: Majken Frost, Monica Papazu og Thomas Helbig Hansen. Redaktionen har udarbejdet noter og litteraturhenvisninger, der er meget nyttige, ligesom registret. S. 24-25 ser noget ud til at mangle.



Denne store bog, hvis eneste billede er forsiden af forfatteren, udtrykker holdningen i den retning indenfor dansk protestantisme, som efter sit tidsskrift kaldes "Tidehverv". De tyve essays har stået i dette tidsskrift. Monica Papazu har skrevet forordet. Hun lægger vægt på Jesper Langballes evne til at lytte, at han tog de store spørgsmål om menneskelivet op i sine essays. En engageret tænker med en konservativ livsforståelse fortæller om sin åndelige arv i opgør med andre opfattelser. Jeg ville nok ikke bruge ordet "subtil" om Langballes fortolkning af litteratur, snarere et stærkt korrektiv til mange ensidigheder i hans samtid. Udgivernes anliggende er Danmarks historie og dansk kultur, som det også er i Langballes enkelte essays, deres anliggende er også at give et indblik i tidsskriftet *Tidehverv*, også som et arbejdsfællesskab.

Langballe, der levede fra 1939 til 2014, var kendt som en klar og skarp tv-anmelder i *Jyllandsposten*, kritiker af radikalisme og socialisme. Ret sent i sit liv blev han et markant medlem af Folketinget for Dansk Folkeparti. Langballe er debattør og polemiker. Han markerer sit standpunkt, fremfører sine grunde.

Kampen mod kommunismen og mod islamisk dominans er fremtrædende. Når det gjaldt Danmarks selvstændighed, forholdet mellem Danmark og EF/EU, var Langballe lodret uenig med borgerlige politiske

skikkelser som Poul Schlüter og Uffe Ellemann Jensen, mens han havde kampen mod kommunisme og socialisme tilfælles med dem.

Hvilket syn på kristendom, på historie, på konservatisme udtrykkes her?

Teologisk har retningen og bogen en grundlæggende afstandtagen til Indre Mission, men også til andre retninger i Folkekirken. Langballe er kritisk over for Folkekirkens nuværende tilstand: Den er blevet "en jungle af bureaukrati", og med et kirkeministerium, der optræder som kommandocentral.ⁱ Bogen udtrykker også en national konservatisme. Langballe har givet udtryk for sin teologiske opfattelse i en kort udtalelse, der ikke er med i bogen, men giver et vigtigt bidrag til forståelsen af den. Han siger, at de enkelte bøger i *Bibelen* skal læses i deres helhed, sammenhængen er vigtig; "budskabet hører hjemme i en sammenhæng om, at kristendommen er både lov og evangelium: at vi med loven er sat i en jordisk sammenhæng, men at evangeliet gør alt nyt". *Bibelen* rummer Guds ord, samtidig med at den er skrevet af mennesker. Langballe nedtoner et stykke af vejen *Bibelen*; når han ikke er præst, læser han ikke i den hver dag; og han kalder salmebogen med Folkekirkens første og anden tekstrække "en mere folkelig bibel med større kristelig betydning for de fleste, også mig selv". At salmebogen leder gennem kirkeåret og dermed rummer helheden.ⁱⁱ

Denne nedtoning af *Bibelens* betydning danner et tydeligt skel mellem Langballe og de to private forskningsinstitutioner Dansk Bibel-Institut og Menighedsfakultetet, der har deres udgangspunkt i vækkelsesbevægelserne Luthersk Mission og Indre Mission. Forkærligheden for salmebogen hænger derimod sammen med hans nationale holdning. *Om Lov og Ansvar* gælder det, at *Bibelen* er der, men temmelig begrænset. S. 458 træder den (med lille b) frem i Langballes fortolkning af Blichers *En landsbydegns Dagbog*, der sættes i forhold til aktuelle emner. Det er en af Bibelens Psalmer, hvis ord Langballe betegner som "storladne og realistiske".

I oktober 2002 indgik et flertal i folketinget bestående af bl.a. Venstre og Socialdemokratiet forlig om en universitetslov, der afskaffede det traditionsrige konsistorium og erstattede det med en bestyrelse, hvis flertal blev hentet udenfor universitetet. Det var dette konsistorium, hvis rolle den konservative teolog Henrik Scharling havde kæmpet for o. 1900, som et værn for universitetets selvstyre mod en stærk stat.ⁱⁱⁱ Universitetsloven trådte i kraft 1.7.2003.^{iv} Jesper Langballe var stærkt engageret i denne sag: Han kaldte loven et brud "med 500 års dansk tradition, jeg kunne sige europæisk tradition for forskningsfrihed, for åndsfrihed". Han mente ikke, at viden og forskning kunne eller burde produceres på bestilling.^v Hans udsagn peger på, at historien virkelig betød noget i hans tankegang, at tradition virkelig fandtes for ham, at der for ham eksisterede noget, der hedder ånd. Modsat viser hans stillingtagen, at hans kritiske holdning til de venstreorienterede intellektuelle ikke betød, at han var universitetsfjendtlig. Tværtimod. Det må beklages, at denne sag og denne holdning ikke er omtalt i *Lov og Ansvar*.

Historien vejer tungt i hans livsopfattelse. Dette kommer til udtryk i hele bogen: "Journalistik er efter min mening døgnets historieskrivning", skrev journalisten Langballe, der tilføjede, at pressen selv er historie. At hans egen skitse af dansk presses historie på samme side er historisk problematisk, er en anden sag.^{vi}

På en særlig måde kommer historiens betydning frem i det essay, som bærer titlen "Dansk Identitet", hvor Langballe går ind på *Dansk Identitetshistorie* 1-4 (1991-92). Denne udkom på et tidspunkt, da den kommunistiske østblok og Sovjetunionen var i opløsning, mens forholdet mellem nationalstaterne og EF/EU tilsvarende var aktuelt. Her havde en række danske akademikere med faghistorikeren Ole Feldbæk i spidsen taget dette emne op, efter at det nationale i betydelig grad havde været nedtonet siden ca. 1960,

og der kom efterfølgende en række indlæg om national identitet. Langballes essay udkom oktober-november 1991; det er skrevet af et menneske uden tilknytning til et universitet, men med bevidsthed om universitetet. Hans standpunkt var, at de uafhængige nationalstater var forudsætninger for demokratiet, og han støttede varmt balternes sag. Han foretrækker udtrykket "danskhedens kulturelle særpræg" fremfor "dansk identitet", der for ham er et "varemærke", altså koldt, abstrakt. Langballe interesserer sig for, hvordan værket er blevet til og skriver herom: "Et forskningshold på ti mand skulle på halvandet år (!) kortlægge den danske identitets historie", og han stiller heroverfor: "Dengang da historieskrivning var et levende udtryk for folkets eksistens og dåd, havde den som sit første formål at befæste dansk identitet – eller som det dengang hed i skolefagets formålsbestemmelse: at vække fædrelandskærlighed. Gennem sit folks historie lærte man, hvem man er – ikke ved at undersøge sig selv.

I sin kamp med ordet "identitet" skriver Langballe en passage, som er (endnu) mere aktuel idag, end da den blev skrevet: "Det er nok sandt, når Ole Feldbæk (imellem al den snak om socialgrupper og økonomiske grupper) nævner kønnet som identitetsbestemmende. Men det er kønnet vel at mærke ikke sådan, at kvindens identitet hentes fra hendes placering i gruppen "kvinder". Den bliver til i mødet med manden, ganske som mandens bliver til i mødet med kvinden. Den bliver kort sagt til i forholdet, der forholder sig til sig selv ved menneskets etisk bestemte overtagelse af forbundetheden med sin elskede, sin familie og sit folk. Eller i det etisk bestemte afkald, som giver det hele igen. Thi nok er kvindens møde med manden – som elskov – natur, ligesom danskheden i sig selv er en naturlig væren til i sit eget. Men identitet er det først, hvor forholdet bliver til. Ånd ved at være under fordring." Og han siger, at identitet principielt er noget andet end bevidsthed. Noget stiltiende forudsat, der først fik mæle, når det blev truet. Her gælder det den nationale identitet. Fordringen er vigtig i Langballes tankegang, og det vil sige, at der er noget, der forpligter, her altså fædrelandet. Hans brug af ordet bærer præg af, at han ikke behøver forklare det for *Tidehvervs* kreds.

Grundlæggende mener Langballe, at der er for megen unionstænkning i værket; den nationale bevidsthed kan ikke reduceres til et "fænomen": "Ole Feldbæk og hans forskergruppe har fra begyndelsen hældet til den moderne 'nationalismeforskning' (ja, det hedder det virkelig) med dens tro på, at national identitet er noget, de europæiske nationer opfandt sidst i det attende århundrede..." Han gør interessant opmærksom på, at planen for værket blev ændret, så dets begyndelse blev skubbet tilbage til Reformationen, og at "de to hovedfremstillinger af Harald Ilsøe og Ole Feldbæk standser spørgende op over for det, de ikke forstår. Og så indeholder disse afhandlinger faktisk en saglig levende og loyal fortælling om danskhedens historiske bevægelse, der tyder på, at forfatterne er langt mere forbundne med emnet, end de måske ved af eller tør sige højt i deres konklusioner." Måske kendte Langballe ikke historikeren Johannes Steenstrup, men denne udtalte, at det er vigtigt for en historiker at kunne "studse".^{vii} Og studse gør man, når man standser spørgende op overfor det, man ikke forstår. Langballe udtaler, at Reformationens betydning slet ikke er omtalt. Og desuden at "den moderne historikertale om 'magtens mænd' eller 'magthaverne' synes at bygge på en nutidig og tilbagedateret forestilling om et særligt interesse miljø, der stod overfor folket som en defineret alternativ størrelse. Det er den moderne idé om folkesuveræniteten, der spørger i historikernes egen bevidsthed i denne anakronisme."

Hans eget modstykke til udgangspunktet for *Dansk Identitetshistorie* er "den korporative personlighed"; udtrykket er i sig selv en oversættelse af "corporate" på engelsk. Man kan her overveje, om fremmedordet er uheldigt på dansk, da det kan få læseren til at tænke på det fascistiske Italien. Men Langballe har udtrykket fra engelsk eksegese af Det gamle Testamente. Langballe ser kongen i Middelalderen som en verdslig "personlighed, som folket har berettet om og identificeret sig med". Og denne tanke sætter han op imod den radikale historiker Erik Arup, der "med sit ideologisk bestemte had til alt, hvad der hedder konger

og nationalfølelse siger, at de holstenske grevers tid var en god tid for riget. Der var jo nemlig ikke noget rige.” Langballe peger på Saxo og Klagedigtet 1329 som udtryk for bevidsthed om identiteten i Middelalderen. For Langballe hænger Reformationen og nationalstaten klart sammen; han betegner Ole Feldbæks fremstilling af forløbet frem til Loven om Indfødsretten 1776 som loyal og oplysende, men beklager, at han ikke gør mere ud af Johannes Ewalds ”Ode over Indføds-Retten”. Han beklager, at forskerne ikke blev gjort opmærksom på Middelalderen.^{viii}

Middelalderhistorikeren Anders Leegaard Knudsen gjorde i 2000 situationen sådan op, at Feldbæk havde givet et tøvende ja som svar på spørgsmålet ”Fandtes der en dansk identitet i middelalderen?” samt at bidragene fra 1990’erne viste det berettigede i at tale om en sådan identitet.^{ix} Adam Wagner, også faghistoriker, har siden i bogen *Danskhed i Middelalderen* taget emnets tilstedeværelse i historieskrivningen i Danmark i Middelalderen op til grundig behandling og sandsynliggjort, at Saxo med sin nationale bevidsthed udtrykker en almindelig opfattelse.^x Og den posthumt udgivne bog *National identitet i Snorre Sturlasons Heimskringla* af den tidligt afdøde Arild Hald Kierkegaard vender sig mod en modernistisk påstand om, at national bevidsthed, fædrelandskærlighed er en moderne konstruktion.^{xi} Disse tre vigtige indlæg angår alle Middelalderen, og betegner indirekte faghistoriske svar på Langballes opråb; det principielle ved Middelalderen i denne sammenhæng er, at vi med skriftlige kilder bliver i stand til at påvise, at særpræg og bevidsthed om denne ikke er sene konstruktioner.

For Langballe er historien ikke et fag, men en virkelighed og en holdning. Som teolog og som kulturskribent uden for historiefaget sætter han et historiografisk fænomen i en interessant belysning. En historisk smutter findes s. 585, hvor der står Christian VIII, men skulle have stået Chr. IX. Her må jeg desuden gøre den bemærkning, at det ikke er nok at betegne de nationalliberale som ”den snobbende, intellektuelle københavnske dannelse”; også de repræsenterer dansk kultur, bevidsthed om dansk historie, også de stod i deres egen nutids kamp, Carl Ploug f.eks.

Findes nogen direkte udmelding om troen på Den treenige Gud? Kristus omtales, dog ikke mange gange og ikke i registret. S. 12 hedder det, at ”præsten er ingen kristusskikkelse, men han er Kristus selv i den eneste skikkelse, hvori Kristus møder et menneske: i næsten. I næstens lidelse.” Kristi lidelser gør den dømte retfærdig. Dette er et markant udsagn. I samme sammenhæng, Blicher og dennes forfatterskab, udtaler Langballe, at den gudløse verden ved sin gudløshed viser hen til Kristus, og den skabte verden kun er dér, ”hvor fuldkommelsen i Kristus er sket fyldest” (s. 24). Kristendommen træder frem som de ufuldkomnes religion. Langballe virker stærkt interesseret i evangelisten Johannes, så meget at hans indlevelse tager form af en slags fiktion med temaet selvvidnesbyrd. Langballe ser det fjerde evangelium som en form for prædiken. Der er et spil mellem skrift og læser, en ”dobbeltthed” (s. 194): ”Det betød blandt andet, at når skriftets ord havde åbenbaret Kristus, så havde det samtidigt været forkynderens selv-åbenbaring.” Langballe kalder Jesu lignelse om den fortabte søn ”en ny skabelsesberetning”, som Kristus fortæller. Han viser forbindelse mellem, hvad Kristus siger, og hvad profeten Mika havde sagt (s. 434f.). Han siger, at ”ved Kristus er gudspagten – den nye pagt i Himlen – skilt fra alle jordiske pagter” (s. 432). Han udtaler, at kirken som en del af en velfærdsstat, hvor præsterne for løns og pensions skyld må skele til materielle hensyn, ”er ganske uforeneligt med Kristi kirke”. I den sammenhæng taler han om ”folkekirkens fortvivlede situation” og om ”funktionærpræster” (s. 572f.). Ret beset er det en meget alvorlig indvending, der her rettes mod den Folkekirke, som Langballe ellers støtter. Kristus omtales altså direkte i et vist omfang i bogen.

Steen St. Blicher er den af 1800-tallets danske forfattere, som Langballe har skrevet mest om. Grundtvig og Kierkegaard har han ikke skrevet så meget om, men han knytter sig stærkt til dem i sine udsagn i denne samling. De præger hans syn på 1800-tallet, og tilknytningen til disse tre skikkelser er ledsaget af en tilsvarende uvilje mod store kirkelige konservative skikkelser som Mynster og Martensen. Langballe citerer

Grundtvig meget, fremfor alt i nationalitetens sammenhæng, men der findes også en kort og markant kritik af Grundtvig, som nok især skyldes Langballes uenighed med grundtvigianerne. Langballe ser en svaghed ved Grundtvigs tro på folkeånd og folkefrihed, på kærlighedens gennemslagskraft, som får Grundtvig til at være imod tvungen soldatertjeneste. Herimod understreger Langballe lovens nødvendighed. Kristi kærlighed og fædrelandskærlighed flyder sammen for Grundtvig. Og Langballe udtaler: "Denne sværmeriske side af Grundtvig blev grundtvigianernes arv", som fik "skæbnesvangre konsekvenser for Danmark" (s. 585f.).

Langballes nationale bevidsthed hænger sammen med en opmærksomhed på det udenomsnationale, en dobbelt opmærksomhed som han har tilfælles med de konservative kulturpersonligheder i sidste tredjedel af 1800-tallet, skønt han ikke omtaler det og ikke virker bevidst om ligheden. Hans konservative holdning trækker på skikkelser som Edmund Burke og Ronald Reagan. Begge disse var praktiske politikere, Burke tillige forfatter til det betydningsfulde eksempel på konservativ modstand *Tanker om den franske Revolution*, som først blev oversat til dansk i 1987 og netop i Tidehvervs regi. Trods Langballes stærke afstandtagen fra Den romersk-katolske Kirke er han varmt begejstret for Reagan, der var katolik. Langballes verden går ud fra familie, hjemstavn og Danmark, men hans syn på Danmark og verden har også inspiration udefra. Det ses af Burkes og Reagans fremtrædende plads. Derimod omtaler han ikke franskmændene Chateaubriand og russeren Berdjajev, som oplevede hver sin forfærdelige revolution i deres eget land og på hver deres måde tog et opgør med den. Langballe havde godt kunnet kende Christian Gottliebs disputats om Berdjajev, men ikke den senere oversættelse.^{xii} Heller ikke de franske konservative de Maistre og Bonald nævnes. Græske kirkefædre omtales ikke, ej heller den blandt lutherske teologer ellers så værdsatte latinske kirkefader Augustin.

Men han går ind på russerne Dostojevskij fra 1800-tallet og Solsjenitsyn fra 1900-tallet, fra Sovjettiden. Hvordan omtaler han dem? Der er tre henvisninger med citater fra Dostojevskij; den længste s. 113-6. Den står i et essay om historien og ansvaret og med den Bibelske titel "Stentavlerne og Guldkalven". *Raskolnikov* er romanen, der henvises til. Drabsmanden er en nihilist, et teoretisk overmenneske, som mener, at han kan tillade sig at slå en anden ihjel for almenhedens vel. Men loven, den indre og den ydre, forfølger ham. Nihilismen er en kristendom uden Gud. Det påfaldende er, at Langballe gør pietisme og nihilisme til parallelle størrelser; dvs. det er ikke påfaldende i forhold til Langballes gennemgående holdning, men det virker som et fremmedelement i forhold til Dostojevskij, i hvert fald begrundes det ikke, at det er relevant for ham. Dostojevskij holder på straffen af hensyn til forbryderen. "Uden lov intet evangelium" skriver Langballe, og han fortsætter, at man har forpagtet gamle ord som anger og bod til pietismen. Langballe citerer ved en senere lejlighed Dostojevskij for at bebrejde sin tids akademiske ungdom, at den vil belære folket uden at kende dets tro og øvrige livsgrundlag. Dostojevskij er modstander af den store abstrakte al-menneskelighed, og det samme er Langballe. Modsætningsvis hævder Langballe retten til danskhed. Solsjenitsyn har fem indgange i bogen. Langballe nævner de nye filosoffer i Frankrig, og udgavernes note omtaler, at de var påvirkede af Solsjenitsyns *Gulag*. Hélène Carrière d'Encausse er georgisk født og grundlæggende på linje med Solsjenitsyn. Begge lægger ligesom Langballe vægt på nationernes betydning. Langballe udtaler, at Solsjenitsyn har ret i at kritisere partidemokratier, i hvilke partierne er et mål i sig selv. I forbindelse med Blichers *Landsbydegns Dagbog* citeres et digt af Solsjenitsyn, skrevet i Gulag. "Selv den faldnes skridt har du ledet!" og i den efterfølgende udvikling kommer vi frem til den kristnes håb. Solsjenitsyn kommer altså kortfattet frem, ingen længere passage.

Det stærke tema "Viljens Frihed" hos Henrik Scharling og andre af 1800-tallets åndelige konservative, nævnes hos Langballe. Her hedder det s. 68 i essayet "Historiens Prædiken": "Niels Ebbensens død er som tusinder af danskes kamp for friheden den frie viljes protest mod talen om en skæbnebestemt historisk

nødvendighed, en idé, der vil overordne sig historien og derfor ikke respekterer grænser mellem mennesker og folk. Når historien er åbenbaret som min historie, så er jeg som historisk menneske sat i frihed til at handle i historien, og ingen mangt kan begrænse denne frihed. Den frie viljes suverænitet i historien er netop betinget af, at viljen er sat i frihed af Gud. Forudsætningen for viljens frihed i historien er viljens trælbundethed over for Gud” Trælbundethed er et Luthercitat. Mange sider senere (s. 553f.) og i et andet essay går Langballe nærmere ind på Luthers opfattelse, kalder ligefrem *Om den trælbundne Vilje* for ”Luthers hovedskrift”. Her siger han: ”Thi kristendommen siger til mennesket: ’Du skal!’ – Du skal, hvad du ikke kan, fordi du ikke vil, det gør Gud selv muligt ved den tro, som hans ord skaber i dig, Den tro, som gjorde, at Abel bragte Gud et bedre offer end Kain.” Den pligt til modstand, til at kæmpe, det ansvar, der udtrykt og i hele Langballes måde at skrive på er så fremtrædende, må forudsætte muligheden af et valg, af en viljesbeslutning. Hans udtryk om forholdet mellem natur, Ånd og fordring ovenfor må pege i samme retning. Ellers sejrer determinismen, ellers flyder man med strømmen af moder og meninger, ellers er man værgeløs over for omgivelsernes tryk. Så bliver mennesket et hjul i en maskine. I Langballes liv, forfatterskab og virke som åndspersonlighed må der være et stærkt element, der modsætter sig en sådan determinisme, og som det ses, har han taget Viljens Frihed op som tema. Men hans stærke Lutherske overbevisning og et vist aftryk af naturalisme, som har forbindelse med hans fremtrædende sympati for Otto Møller og Jakob Knudsen, har hindret ham i at udvikle det. Det ville have været interessant og givende, hvis Langballe havde villet gå ind på Martensens og Scharlings tanker om viljens frihed.^{xiii} Han ville da have opdaget, at han havde modstanden mod nødvendighedstankegangen, determinismen til fælles med dem. Også Tidehvervsbevægelsens fremtrædende uvilje mod 1800-tallets store romantiske bevægelse slår her igennem.

I essayet ”At være Bevæget” fra 1998 tager Jesper Langballe delvist et opgør med naturalismen. I udgangspunktet mener han, at naturalismen har været en nødvendig ”opbrudskatalysator”, at den har været medicin mod ”både kristeligt og nationalt programrytteri”. Hertil er straks at sige, at et sådant programrytteri finder man ikke hos de kirkelige konservative, Mynster, Martensen og Scharling. Derimod nok hos grundtvigianerne og naturalisterne, ja vel ret beset også hos Grundtvig og Kierkegaard, som Langballe sætter så højt. Men Langballe holder sin skude nær ved digteren Jakob Knudsen, som i en roman lader en person bruge udtrykket ”vi maa krydse os frem mod den kristelige Fuldkommenhed, med store Slag, saa store, at faar hele Naturalismen med ombord”. Dog uden at tilbede naturen. Langballe tager vejen til Jakob Knudsens standpunkt over Drachmanns evighedslængsel. Også Harald Nielsen er en omvej, Langballe har set som nødvendig, og ad hvilken han endelig får sagt, at kristendommen ikke alene er et handlingsgrundlag, men det hinsides er en afgørende forudsætning. Himmelen, evigheden, er afgørende for den jordiske virkelighed. Herudfra hævder han, at ”Guds forsyns handlen med mennesket altid kommer menneskets handlen i forkøbet og selv sætter mennesket i bevægelse – giver det skæbne.”^{xiv}

Findes håbet hos Langballe? S. 64 omtales Kristi død, men hvor bliver Kristi Opstandelse af? Liturgien virker meget lidt fremtrædende. Langballe mener åbenbart ikke, at Kristus møder mennesket i den; og det er i så fald karakteristisk for den form for protestantismen, som han repræsenterer. Kirkefædrene er der som nævnt heller ikke. Kristen etik? Ud fra dette kan man sige, at det egentligt kristne fylder meget lidt, at man får det indtryk, at det kristne liv egentlig ikke eksisterer for ham.

I forhold til en kristen konservatisme er store og vigtige temaer ikke tilstede, men det Langballe har med, fremfører han med styrke. Jeg savner sans for traditionens rigdom.

Hvem er nævnt og hvem ikke? Blicher, Grundtvig og Kierkegaard er nævnt, som omtalt. Han omtaler hverken Johannes Steenstrup eller Julius Paludan, begge konservative videnskabsmænd, som det ville have været interessant at se hans omtale af. Teologen Henrik Scharling heller ikke. En ganske anden type, Indre

Missions stifter Vilhelm Beck heller ikke, og han var dog nationalt sindet ved siden af at være stor vækkelsesprædikant. Kaj Munk omtales slet ikke i bogen, heller ikke s. 60, hvor der er tale om Besættelsen og Niels Ebbesen. Jeg studser over, at Langballe slet ikke har noget at sige om danskeren og præsten, der talte tyskerne lige imod, og som gav sit liv for at kunne gøre det, og som skrev om Niels Ebbesen. S. 78 bruger Langballe udtrykket "kirkelighedens beroligelse af folket under besættelsen". Men en sådan deltog Kaj Munk netop ikke i. Men det er karakteristisk for Tidehverv, at man ikke ønsker at beskæftige sig med Munk.

Hvad er Langballes forhold til det danske sprog? Forholdsvis omfattende. I mange tilfælde er hans sprog ret abstrakt med mange fremmedord. Fra tid til anden springer et udtryk på latin frem. Men han har også en glæde ved at citere på vers. Også talesprogsagtige udtryk.

Langballe vil undersøge præmisserne og s. 36ff., i hans essay om pressen, handler det om subjektiviteten. Han citerer Kierkegaard, men skriver også, at Kierkegaard ikke ønskede nogen ny lovmæssighed, som skulle konkurrere med objektiviteten. Men Langballe bebrejder subjektivismen, at den ikke anerkender nogen sandhed "uden for mennesket, som derfor er sin egen skaber". Sagens kerne er, at subjektivismen er i direkte modstrid med den kristne tro. Gud har valgt at åbenbare sig i subjektiviteten. Langballe er modstander af ensidig interesse for kommunikationen selv. Men han ser det subjektive sådan, at "Ansvaret er den enkeltes eget." Og dette ansvar hænger sammen med den enkeltes plads i historien. Den subjektivistiske historieskriver – og det er kirkehistorikeren P.G. Lindhardt, der nævnes som eksempel – kan ikke føre nogen dialog med historien: "For ham er historien død fortid, ligegyldigt samtalestof, som han kan fortolke som det passer ham, det døde ler, som han selv skal give form og indblæse liv med sit engagement, sin subjektivitet eller sin ideologi, så historien bliver nyttig og værd at beskæftige sig med."

Lov og Ansvar er en tyk og indholdsrig bog. En nationalt konservativ holdning som udarbejdes i et stadigt arbejde med kristen teologi i Tidehvervs særlige udformning er den større tankegang, bogen repræsenterer, og dokumentationen af den er bogens centrale bidrag. Bogens tekster har interesse både i forhold til Langballes levetids historie og i forhold til kristendomsopfattelse indenfor Folkekirken i samme periode. Bogen har historiografiske perspektiver. Historieopfattelse i mere omfattende forstand end den rent faghistoriske bør også interessere faghistorikere; ellers lukker de sig inde i et glasbur.

Begrænsningen viser sig f.eks. i den negative holdning til Mynster og Martensen. Vel også til Scharling, som han slet ikke nævner. Hvis han havde interesseret sig for dem, ville han have opdaget, at han havde ikke så lidt tilfælles med dem, og med en sådan erkendelse ville han ikke have været den, han blev. Han arbejdede både med teologi og som kulturkommentator. Det samme gjorde de, f. eks. Martensen i *Den christelige Ethik*. Det sidstnævnte springer mest i øjnene hos Langballe, men holdningen bunder i det første. Jesper Langballe var ikke intellektualist, men han var intellektuel. Hans holdning henviste ham til det konkrete, men når han argumenterede, kom det abstrakte til at fylde en del. Han har et ønske om grundig redegørelse, og i det tidsskrift, som han var knyttet til livet igennem, fik han mulighed for at udfolde den. Mange vil føle sig stødt af Langballes synspunkter og udtryksform, radikale, romerske katolikker og tilhængere af Indre Mission. Jeg må selv sige, at selv, hvor jeg er mest enig med ham, er jeg dog uenig. En bog hvori ordet er afgørende.

Jon A.P. Gissel, dr.phil.

ⁱ *Lov og Ansvar* s. 565.

ⁱⁱ Thorstein Asbjørn Lauritsen: "Åndløs jagt på Yndlingspassager" *Kristeligt Dagblad* 30.6.2008.

ⁱⁱⁱ H. Scharling: *Konsistorium og den akademiske Lærerforsamling*, København 1902.

^{iv} Dorthe Jørgensen: *Aglaias Dans*, Gylling 2008, s. 223. Hun er stærkt kritisk overfor loven, men nævner ikke Langballes standpunkt.

^v Forskningsminister Helge Sander førte an i sagen. Se artiklen om ham af Rasmus Friis og Rasmus Buhl Kristensen i "Uniavisen" 3 – 2021, s. 22-27. Her findes Langballe-citatet s. 26.

^{vi} *Lov og Ansvar* s. 31. Dels mangler der meget af vigtighed, dels virker den historiske rækkefølge uklar.

^{vii} Hertil Jon A.P. Gissel: *Den indtrængende Forstaaelse*, Gylling 2003, s. 245f., 345, 358-60.

^{viii} *Lov og Ansvar* s. 330-40.

^{ix} Anders Leegaard Knudsen: "Interessen for den danske fortid omkring 1300" *Historisk Tidsskrift* 2000/1, s. 1-34. Han bruger også udtrykket "nationalisme".

^x A. Wagner: *Danskhed i Middelalderen*, 2015. Se min anmeldelse i *Replique* nr. 8, 2015.

^{xi} Arild Hald Kierkegaard: *National identitet i Snorre Sturlasons Heimskringla*, 2018.

^{xii} Chr. Gottlieb: *Dilemmas of Reaction*, 2003 samt Nikolaj Berdjajev: *Ulighedens Filosofi. Breve til mine uvenner i den sociale filosofi* (1918 - 1923). Oversættelse, indledning og noter ved Christian Gottlieb. Tidsskriftet *Fønix*, 2017. Se min anmeldelse i *Replique* <http://aarsskriftet-critique.dk/2019/11/berdjajev-jon-gissel-ulighedens-filosofi/>

^{xiii} Se kapitlet "Viljens Frihed" i Jon A.P. Gissel: *Konservatisme og Kulturkamp*, Aarhus 2014, s. 286-99.

^{xiv} *Lov og Ansvar* s. 536-8, 545f.

Anmeldelser - Noter 234

Carsten Jensen og Mette Skak (red.): *Putins Rusland*. 196 sider, 2022, 269 kr.

Jens-Peter Fage Madsen: *Kina i det 21. århundrede. Xi Jinpings Kina*. Forlaget Mellempgaard 2022

Kirsten Thisted: *Stemmer fra Grønland – Den danske koloni i 1920'erne*. Kristeligt Dagblads Forlag

Bas Kanthavanampest: *Pandemier fra Den Sorte Død til Covid-19*. Systime 2022

Frederik Tillitz: *"RUSSERNE KOMMER – reportager fra Ukraine, Belarus, Transnistrien og Rusland"*. Gad 2022

Birgitte Borgen Müller Marcussen: *70 erindringsglimt fra Russertiden på Bornholm*. Hakon Holm Publishing 2022

Hamed Abdel-Samad: *"Muhammed - et opgør"*. Forlag: Ellekær 2021

En morders bekendelser – Ole Kollerøds historie genfortalt af Niels Peter Juel Larsen. Forlaget Frydenlund 2022

Tyge Krogh: *Den skarpe eksamination. Tortur i Danmark – og dens ofre*. Gads Forlag 2022.

Andreas Kamm: *Den store udfordring – Erindringer fra 40 års liv med flygtninge*. Gads Forlag 2019

Jesper Clemmensen: *Afhopperne. Fra holocaust til fanger bag jerntæppet – to familiers dramatiske flugt til Danmark*. Lindhardt og Ringhof 2020

LARS CHRISTENSEN: *Den danske drøm om revanche. Store nordiske Krig 1700 – 1721*. Kristeligt Dagblads Forlag, 2021

Bergsveinn Birgisson: *Den Sorte Viking. En Saga*. Gyldendal 2022

Carsten Selch Jensen, Marika Mågi, Kersti Markus, Janus Møller Jensen: *Da danskerne fik Dannebrog*. ARGO 2019

Bjørn Hartvig (red.): *Den yderste grænse*. Gads Forlag 2022

Hans Gregersen: *Verden i opbrud – 1930'erne i nærbillede*. Turbine 2020

Søren Kolstrup: *Forandringens årti. – mellem velfærdsstat og nyliberalisme 1990-2001*. Frydenlund 2022

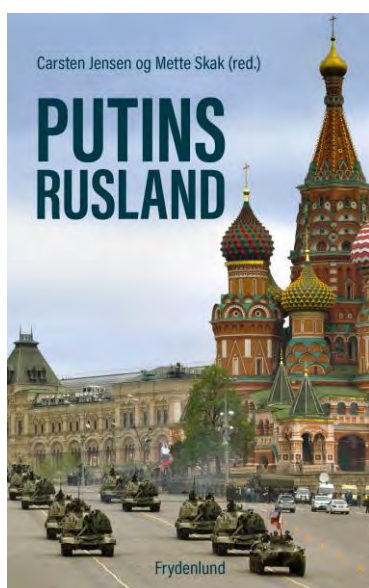
Birgit Løgstrup: *Bundet af kønnet. Pigeliv på landet*. Gad 2022

Jacob Danneskiold-Samsøe: *Rejsen mod Europa. De første 10.000 år*. Gads Forlag 2022.

Anders Ravn Sørensen: *"Danmark som søfartsnation". Fortællinger, interesser og identitet igennem 250 år*. Gad i samarbejde med Museet for Søfart 2020

Lise Groesmeyer, Niklas Thode Jensen & P.S. Ramanujam: *Videnskab, oplysning og historie I Dansk Vestindien*. Syddansk Universitetsforlag 2020

Utrolig velskrevet og vigtig bog om Putins Rusland



CARSTEN JENSEN OG METTE SKAK (red.): Putins Rusland, 196 sider, 2022, 269 kr.

Da Putin angreb Ukraine 24. februar i år, blev jeg og næsten alle andre taget på sengen. Selv den sikkerhedspolitiske ekspert Peter Viggo Jakobsen måtte indrømme, at han også havde taget fejl. Hvordan kunne det ske her i vores verdensdel? Hvordan kunne Putin finde på at angribe et fredeligt 'broderfolk' med baggrund i nogle vage forestillinger om en historisk ret?

Men fremfor alt: Hvorfor kunne vi tage så grueligt fejl?

I syv korte kapitler forklarer forskellige eksperter/forskere os så meget om Rusland, at man begynder at forstå, hvad der ligger bag den handling, som har omkalfatret vores verden fuldstændigt. Bogen blev oprindeligt udgivet i 2021, men er fint opdateret med den nyeste udvikling. 'Putins Rusland' er skrevet til det almindelige publikum – et folkeoplysningsprojekt. Samtidig er alle artikler forsynet med en kort litteraturliste, så man selv kan gå videre.

I indledningen ridser en af redaktørerne Mette Skak situationen op. Rusland er 'ikke en betryggende nabo til småstaternes Europa', og Rusland er med den seneste udvikling blevet en politistat. Mette Skak peger på, at Putins Rusland bygger på en arv fra både tsarismen og sovjetepoken med denne oversigt s.12:

Arven fra tsarismen	Arven fra sovjetepoken
Militarisme	Hypermilitarisme
Enevælde	Totalitært diktatur
Stormagt	Supermagt
Fravær af solidaritet	'Kto kovo'-mentalitet

'Kto-kovo' betyder 'hvem udsletter hvem?', det modsatte af 'win-win'

Med denne historiske baggage har Putins Rusland udviklet sig til en undertrykkende stat, der samtidig har udviklet sig til 'et håbløst økonomisk system', der lader forbrugerne i stikken og skræmmer driftige og foretagsomme folk væk.

2020 var ifølge Mette Skak 'den perfekte storms år'. Covid-pandemien, miljø-katastrofer i Rusland, pres for reformer i Belarus, drabsforsøg og fængsling af Aleksej Navalny og stigende vestlig orientering af Ukraine førte Putin frem til den skæbnsvangre beslutning om angrebet på Ukraine. Og Mette Skak slutter med denne meget præcise betragtning: *"Den igangværende krig mod Ukraine udgør imidlertid en overreaktion fra Putins side. Den bliver muligvis det afgørende søm i hans politiske ligkiste og har allerede gjort ubodelig skade på Rusland"*.

Næste kapitel af Torben Heuer gør os klogere på den russiske selvforståelse og nationalkarakter. I en essayistisk stil får læseren indblik i nogle af de træk, som karakteriserer russeren og hans/hendes verdens- og selvforståelse. Her er mange elementer som fx lidelse som et vilkår, patriotisme, Rusland som supermagt og Vestens russofobi. Med den totale kontrol over medier og meningsdannelse er Putin i stand til at fastholde en særlig tolkning af verden og historien, der spiller på disse grundlæggende tendenser, og på den måde vinde opbakning til sin 'militære specialoperation' – så længe, det varer.

De to næste kapitler er lige så interessante og velskrevne. Først fortæller Jakob Tolstrup om den politiske udvikling siden Sovjetunionens sammenbrud under overskriften 'Fra svagt demokrati til robust diktatur'. Det særlig interessante er her, at udhulingen af demokratiet begyndte allerede under Jeltsin, da han dels trumfede sin vilje igennem overfor parlamentet 'at gunpoint', og dels fik vedtaget en forfatning, der gjorde præsidenten utrolig magtfuld. Dette banede vejen for Putin, der 'blot' kunne fortsætte denne stil, og han har nu indført et både brutalt og totalt diktatur, hvor selv den mindste ytring offentligt imod styret kan give fængselsstraffe på femten år. Jakob Tolstrup afslutter sin artikel med spørgsmålet: *'Får russerne så nogensinde et demokrati?'* På den korte bane er svaret et nej, men på længere sigt kan det måske blive til virkelighed, men *'vejen til demokrati er stenet og lang'*.

Rusland er en stormagt, men Peter Toft gør det tydeligt i det næste kapitel, at *"landet sandsynligvis svækkes yderligere de kommende år og [vil] fortsætte på en langsom men sikker glidebane som en nedstigende magt, ... for Ruslands økonomiske fundament eroderer langsomt men sikkert."* (s.85)

Den økonomiske vækst er blandt den laveste i forhold til andre store lande, befolkningstallet er faldende og de økonomiske rammebetingelser for et aktivt erhvervsliv meget ringe. Mens indtægten fra den enorme produktion og eksport af olie og naturgas ryger i lommerne på eliten, så er det ikke fristende at starte produktion i Rusland med voldsom korruption, manglende retssikkerhed og et tungt bureaukrati. Og fremtiden tegner ikke lys: Hvis disse forhold skal ændres, vil det kræve et opgør med Putins og eliternes velerhvervede rettigheder, og det vil næppe ske i de kommende år – eller årtier.

Det næste kapitel skrevet af Birthe Hansen og Carsten Jensen (ikke den kontroversielle forfatter) er knap så interessant. De beskæftiger sig med den russiske politik i Mellemøsten, hvor det afgørende element er den russiske hjælp til Bashar al-Assads brutale nedkæmpelse af oprøret i Syrien. Hovedpointen er, at Rusland med sine massive hensynsløse bombninger ikke er rykket meget længere ind på den storpolitiske scene, som fortsat vil være domineret af USA.

Næstsidste kapitel er skrevet af Jakob Tolstrup, der giver et rids af forholdet mellem Rusland og Ukraine siden Sovjetunionens opløsning. Det kan nogle gange være svært at holde styr på de mange navne fra Ukraine som Kravtjuk, Kutjma, Janukovitj, der forsøgte at holde Ukraine tæt til Rusland, men først med den orange revolution og senere Majdan-revolutionen svingede pendulet mod vest, som udløste Putins annektering af Krim og oprøret i Donbas-området i 2014. Det førte så videre til angrebet 24. februar 2022.

Sidste kapitel er utrolig spændende og interessant, for her fortæller Mette Skak om Rusland og klimaforandringerne, som virkelig er skræmmende.

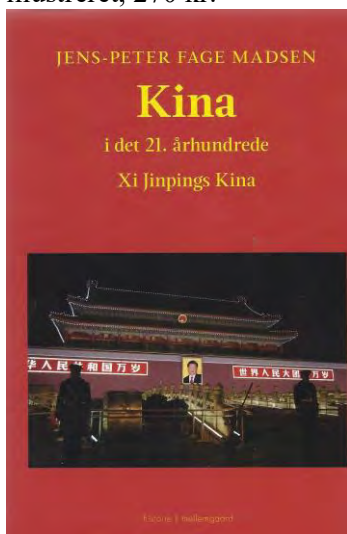
I en tredjedel af det kæmpemæssige russiske landområde hersker der permafrost, og med stigende globale temperaturer vil permafrosten forsvinde fra millioner af kvadratkilometer med kæmpestore økologiske følger. En række russiske videnskabsmænd- og -kvinder har gennemført banebrydende forskning på miljøområdet, men det får ikke nogen opmærksomhed fra Putin og hans kumpaner. Den politiske ledelse i Rusland tager slet ikke denne trussel alvorlig, selv om klimaudviklingen vil påvirke landbrugsproduktionen negativt og skabe risiko for kæmpemæssige naturproblemer. Samtidig kunne man med relativt enkle midler komme på forkant med udviklingen. Det enorme område egner sig fortrinligt til både vindkraft og udnyttelse af solenergi, men det er åbenbart ikke gået op for beslutningstagerne i Moskva. Konklusionen er klar: *"Status for Ruslands klimapolitik er altså, at den er åbenlyst bagstræberisk uagtet, at den grønne omstilling udgør lavthængende frugter netop for Rusland."* (s.186)

Sammenfattende: Dette er en utrolig velskrevet og vigtig bog, som enhver, der vil vide noget om verden i dag, bør læse!

Ulrik Grubb

Nutidens Kina

Jens-Peter Fage Madsen: Kina i det 21. århundrede. Xi Jinpings Kina. Forlaget mellemgaard 2022, 285 sider, illustreret, 270 kr.



Fage Madsen har undervist i historie og kulturforståelse på Frederikshavn Handelsgymnasium i årene 1986 til 2021. Samtidig har han udgivet en række bøger om asiatiske forhold, især Kina.

Denne bog indeholder fem dele, der hver er delt i flere kapitler. Første del hedder Xi Jinpings vej til magten. Han blev født i 1953, men faderen Xi Zhongxun meldte sig ind i kommunistpartiet 1926, og kapitlet bliver en kort gennemgang af Kinas historie fra 1949 til i dag, idet familien oplevede op- og nedture i forbindelse med de store omvæltninger i landet og i kommunistpartiet.

Anden del fortæller om Kinas politiske og økonomiske udvikling i de sidste 10 år. Først drejer det sig om den politiske udvikling fra Maos død i 1976 til 2012 hvor Xi tager magten. Især lægges der vægt på

spørgsmålet om mere åbenhed og demokrati, hvor det typisk er et skridt frem og to tilbage, især massakren på Den Himmelske Freds Plads i 1989. Et nyt tilbageslag kom efter Xis magtovertagelse 2012. Derefter følger kapitler om borgernes individuelle rettigheder, religionsfrihed og seksuelle minoriteter. Økonomien skal være "socialistisk markedsøkonomi" hvad det så er. Men befolkningens levestandard er steget under kommunismen, og BNP er vokset meget i de sidste 40 år. Desuden behandles befolkningspolitikken. Etbarnspolitikken 1979-2013 betyder, at der nu er meget få i den arbejdsdygtige alder til at tage sig af børnene og de gamle. Til sidst i denne del fortælles om miljø- og klimaproblemer. Tredje del handler om Kina og omverdenen. Landet ser sig selv som "riget i midten", og først behandles Kinas forhold til de øvrige stormagter, især USA i Trumps tid. Dernæst forholdet til Kinas naboer: først Japan, dernæst Korea, endelig Rusland. Forholdet til Europa får et længere afsnit, og til sidst berøres forholdet til Afrika.

Fjerde del hedder Kina i en ny tid, hvor tankerne om "den ny silkevej" får deres eget kapitel. Dernæst behandles begrebet "Storkina", der også omfatter Taiwan og Hongkong. Desuden opstiller forfatteren nogle scenarier for Kinas fremtidige udvikling.

Femte del handler om forholdet mellem Kina og Danmark set i fugleperspektiv. Meget af det er en historisk gennemgang, og til sidst behandles nutidens konfliktområder: synet på Tibet og Hongkong. Kinas interesse for Grønland kan udvikle sig til en fremtidig konflikt.

Bogen afsluttes med forslag til videre læsning og en kort kronologisk oversigt over Kinas historie fra oldtid til nutid. Som en hjælp til at holde styr på de kinesiske navne er der desuden en navneliste og en oversigt over Kinas politiske ledelse 1949 -2021. Endelig er der et stikordsregister samt noter. Værket kommer altså godt rundt om sit emne. Det er skrevet i et letforståeligt sprog. Billederne fylder en forholdsvis stor del af bogen. Det hele er holdt på et refererende plan, der er ingen analyser. Der fortælles om de forskellige sider af udviklingen, men der er ingen forklaringer. F.eks. får vi at vide at Kinas økonomi vokser, og der en tabel der viser væksten i BNP i de sidste tre år. Men der er ingen analyse af hvorfor den vokser. Efter læsningen sidder jeg med en noget fad smag i munden. Forfatteren er meget opmærksom på de autoritære sider af Xis politik. Men der er ingen åbenlys kritik.

Forfatteren skriver i forordet, at bogens målgruppe primært er den almindelige læser, der vil vide noget om Kina i dag. Desuden håber han, at den kan bruges i ungdomsuddannelserne og på højskoler, måske i forbindelse med flerfaglige forløb. Så vidt jeg kan se, kan man kun bruge bogen, hvis man ønsker at få faktuelle oplysninger om Kina i dag. Der er flere tabeller der viser udviklingen på forskellige områder. Men man skal have fat i andre værker, hvis man vil vide noget om årsagerne til udviklingen og den stærke økonomiske vækst.

Jørgen Krøigård

Stemmer fra Grønland

KIRSTEN THISTED: **Stemmer fra Grønland – Den danske koloni i 1920'erne**, Kristeligt Dagblads Forlag, 491 sider eksklusiv litteraturliste, slutnoter og register 300 kr.



Som aldrende grønlandsfarer er det ekstra spændende, når der dumper bøger om Grønland ind gennem brevsprækken, og denne gang havde Historielærerforeningen tiltænkt mig Kirsten Thisted's '*Stemmer fra Grønland – den danske koloni i 1920'erne*'. Bogen tager udgangspunkt i tekster, der er skrevet på – eller i Grønland. Først og fremmest tages der udgangspunkt i breve, men også andre personlige skrivelser samt mere officielle udgivelser.

Bogen kommer i sine syv kapitler langt omkring i periodens skrivelser. Der er således både fundet dagbogsbreve fra den etnisk grønlandske Peter Gundel, og dennes selverklærede "farligere fjende": den etnisk danske landsfoged, Philip Rosendahl. Det giver et anderledes perspektiv at læse Ingrid Chemnitz' efterladte breve. Hun var etnisk dansk, men gift med den etnisk grønlandske præst, Jens Chemnitz.

Ægteskabet mellem en dansk kvinde og en grønlandsk mand var atypisk, og derfor er det ekstra interessant at læse de betragtninger, som Ingrid Chemnitz gjorde sig. Hun talte ikke grønlandsk og lukkedes (bl.a.?) derfor ikke rigtigt ind blandt grønlænderne, og da hun var grønlandsk gift, lukkedes hun heller ikke rigtigt ind blandt danskerne. Derfor havde hun outsiderens position i beskrivelsen af de små samfund – som vitterligt var meget, meget små.

Omtalte Peter Gundel er også en meget interessant person. Han blev som ung smidt ud af Godthåb Seminarium i utide, og han blev derfor ikke en del af systemet, men havde han dog opnået tilstrækkelige boglige kundskaber til, at han blev Grønlands første forfatter og en ivrig skribent i øvrigt. Dagbogsbreve, som han sendte til lægen, Jørgen Hvam, som han havde været assistent for, mens denne havde arbejdet på Grønland, er spændende. De to mænd havde efterfølgende holdt kontakten og ivrigt skrevet frem og tilbage gennem en årrække.

Så langt, så godt; Kirsten Thisted har tydeligvis gjort et stort og flot arbejde med at indsamle og systematisk læse et omfangsrigt kildemateriale, som dog også indeholder mængder af ligegyldige oplysninger, som har

måttet sorteres og organiseres for, at man som læser af den færdige bog kan få et overblik. Dette er i nogen grad også lykkedes.

Så meget desto ærgerligere er det, at rammen kommer til at stå så uskarpt. Bogen åbner med en dramatisk beskrivelse af hærværket mod Hans Egede-statue i Nuuk. Denne blev i 2020 overhældt med rød maling, og det førte til en afstemning, som med bogens ord resulterede i, at 'et overvejende flertal ønskede, at den [statuen] skulle blive stående.' Det er rigtigt, at 921 stemte for, at statuen skulle blive stående, mens kun 600 stemte for at fjerne den (kan man læse på fx KNR's hjemmeside); nok så vigtigt er det dog, at det kun var en lille del af de 23.000 stemmeberettigede, der valgte at bruge tid på at stemme. Decolonize-dagsordenen er altså ikke så nærværende i Nuuk, som bogens indledning anfører.

Nu er det jo heller ikke helt entydigt, om Grønland var en koloni eller ej; dette berøres dog desværre kun meget kort, idet der argumenteres kort herfor med reference til Uffe Østergaard. Thorkild Kjærgaard på den anden side nævnes kun perifert i slutnoten (og ikke i litteraturlisten). Det er muligt, at Kjærgaard tager fejl i, at Grønland ikke har været en koloni; det er muligt, at Østergaard og Thisted tager fejl. Imidlertid fremgår det jo tydeligt af bogens forside, at præmissen for bogen er, at Grønland var en dansk koloni. Det var Grønland måske også, men det var i hvert fald en anderledes koloni end Dansk Vestinden, Guldkysten eller Tranquebar – hvorfor en diskussion af præmissen havde været på sin plads. Den opvakte læser kan ikke undgå at spørge sig selv, om det er en historisk fremstilling eller en politisk fremstilling.

Det er synd, for langt hovedparten af bogen er en gedigen historisk fremstilling, tæt på kilderne og med et nærværende emne. Fremstillingen er dog for snæver til, at bogen med rette kan siges at høre til på et gymnasiebibliotek; Martin Breums 'Hvis Grønland river sig løs' giver et meget bedre grundlag for fx en SRP om Grønland.

Kim Hornbech

Pandemi

BAS KANTHAVANAMPEST: Pandemier fra Den Sorte Død til Covid-19. Systime 2022. 180 kr.

Bogen er udgivet som papirbog og iBog.



Bas Kanthavanam tager med sin bog PEST helt klart fat på et såvel spændende som relevant emne. Det er også et emne, der på mange måder umiddelbart vil tiltale elever at arbejde med. Bogens fulde titel er "PEST. Pandemier fra Den Sorte Død til Covid-19". Denne dækker dog kun til dels over bogens indhold, idet den handler om Den Sorte Død og Covid-19. De pandemier, der ligger herimellem, behandles ikke. Med

titlen in mente kunne man også forvente, at fx Den Spanske Syge og Aids-epidemien ville få nogle ord med på vejen. :

Bogen er delt op i seks kapitler. Tre af kapitlerne handler om Den Sorte Død: *"Den Sorte død i middelalderen"*, *"Pest over Danmark"* og *"Kampen mod pesten"*. Herefter følger et kapitel om coronaepidemien, nemlig *"Covid-19 – Da Danmark lukkede ned"*. De sidste to kapitler omhandler konspirationsteorier i forbindelse med pestudbrud samt pestforskning: *"Epidemier, fjendebiller og konspirationer"* og *"Pestforskning til debat"*. Alle kapitler er opbygget med en relevant billedside som opstart. Derefter følger en række bokse om faglige mål mm., selve grundbogsteksten, et væld af arbejdsspørgsmål, øvelser, opsamlingsøvelser og kildetekster. Sidemæssigt ligger hovedvægten helt klart på *Den Sorte Død*, idet behandlingen af denne fylder lidt over halvdelen af bogen.

Bas Kanthavanam formår i sin bog at give læseren et klart indblik i pestens historie. Vi får indblik i pestepidemier fra 500-tallet til slutningen af 1800-tallet. Ligesom forfatteren kommer ind på, hvordan pesten spredte sig i og udenfor Europa, og ikke mindst hvilke sociale og økonomiske følger pesten fik for de berørte samfund. På tilsvarende vis behandles det, hvordan de forskellige pestbølger ramte Danmark. Her fokuseres naturligt nok meget på København, idet det øjensynligt var her, pesten ramte hårdest. Det betyder også, at det er fra København, forfatteren har kunnet finde det mest omfattende kildemateriale. Også Covid-19 behandles fint fra dens spæde opdukken i Wuhan til sygdommens spredning som en global pandemi. Ligeledes kommer forfatteren ind på, hvordan Covid-19 ramte det danske samfund, samt de restriktioner pandemien affødte herhjemme. Endeligt behandles vaccinationsprogrammet samt de konsekvenser Covid-19 fik for det danske samfund. Her vil eleverne ganske givet nikke genkendende til diskussionen af nedlukningens sociale konsekvenser.

De to afsluttende kapitler sætter en fin ramme for en diskussion af pandemiernes konsekvenser. Det gøres blandt andet ved at fremhæve en række af de konspirationsteorier, der gennem tiden er blevet født i pandemiernes kølvand. Det er således helt sikkert, at Bas Kanthavanams bog gør læseren klogere på pandemiernes væsen og historie.

Min største anke mod bogen er, at den efter min mening indeholder lidt for mange didaktiske overvejelser, arbejdsspørgsmål og øvelser. Den store mængde gør, at man som læser ind imellem mister 'den røde tråd' i læsningen af grundbogsteksten. Forfatteren medtager nogle meget fine metodiske afsnit, fx s. 60f (om kildekritik), s. 93f (om billedanalyse) og s. 120f (om historiebrug). Disse afsnit kunne med fordel have været samlet i et kapitel, der løbende kunne refereres til. Endelig er der en meget fin litteraturliste, der også kan bruges som afsæt for videre studier. Bogen mangler desværre et stikordsregister. Et stikordsregister havde været en stor hjælp i arbejdet med boges ret komplekse stof.

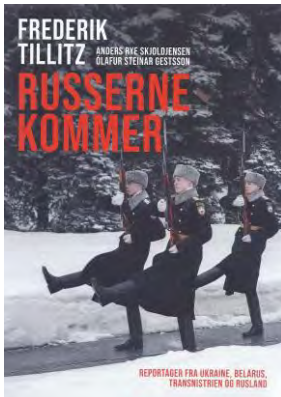
I småtingsafdelingen vil jeg dog nævne, byen Genova, der gang på gang omtales i teksten, ikke er medtaget på kortet (s. 20). Ligeledes er billedet på side 93 meget lille og mørkt ift. originalen til brug ved udarbejdelse af en billedanalyse. Et link eller en QR-kode kunne have løst dette problem.

Jeg er sikker på, at Bas Kanthavanams bog *"PEST. Pandemier fra Den Sorte Død til Covid-19"* kan bruges som grundbog for et emne i historiefaget, ligesom elever kan have stor glæde af den ved udarbejdelse af større skriftlige opgaver, fx SOP og SRP.

Jens-Peter Fage Madsen

Reportager fra områder i og omkring Rusland

FREDERIK TILLITZ: "RUSSERNE KOMMER – reportager fra Ukraine, Belarus, Transnistrien og Rusland". Gad 2022, 256 sider, 300 kr.



Bogen har en misvisende titel RUSSERNE KOMMER. Men den handler ikke om, at russerne kommer. Til gengæld handler den om, hvorledes folk i fire lande oplever Rusland, at være nabo til Rusland, og til det at være russer. Journalisten Frederik Tillitz har samlet en række reportager fra 2017 til i dag, og bogen giver et fint indtryk af, hvordan forskellige mennesker oplever verden, og hvordan de forholder sig til Rusland og Ruslands ageren.

Der lægges aktuelt og bevægende ud med begravelsen af en ung 25-årig soldat, Denys Svigur, fra Ukraine i marts 2022. Hvorfor skulle denne lovende unge mand dø, spørger de efterladte. I de næste to kapitler følger vi journalistens færd i Rusland i januar 2022 – få uger før angrebet på Ukraine. Her er mange forskellige holdninger, men slående er den generelle opbakning til Putin og hans tolkning af verden og Ruslands ret til at reagere på Vestens aggressioner mod det russiske folk.

Fra Rusland går det videre til Belarus, hvor kampen mod Lukasjenkos diktatur er i fokus. Den utrolige brutalitet over for fredelige demonstranter bliver levende beskrevet ligesom det beundringsværdige mod, som demonstranterne og andre aktivister udviser. I dag ved vi, at protesterne ikke har ført til et nyt styre, men utilfredsheden og vreden kommer nok op til overfladen senere.

I de to næste kapitler får man indblik i forholdene i Transnistrien i 2017. Men Transnistrien – hvad er det for en størrelse? Det er knap nok et land, men et lille område på floden Dnestr's østlige bred med knap en halv million indbyggere, som efter en kort borgerkrig i begyndelsen af 1990'erne rev sig løs fra Moldova, og som i dag står under russisk beskyttelse. Landet er fattigt, og det ser ikke lyst ud for fremtiden. De unge i Transnistrien ser ingen fremtid for sig, og de vil væk. Mange tager til Rusland, hvor de bliver godt modtaget, og enkelte vil til Vesten. Hvordan skal det gå med dette område, når krigen i Ukraine slutter?

Fra et lille ukendt område går det tilbage mod øst, hvor forfatteren har samlet reportager fra det land, som vi alle taler om i dag: Ukraine. Frederik Tillitz besøgte i 2017 fronten i øst og var helt ude i den forreste skudlinje i kampen i Donbas, hvor ukrainske styrker holdt stand overfor de russiske og lokale oprørsstyrker. Allerede på det tidspunkt opfatter ukrainerne deres front som 'Europas bolværk' mod Rusland, og det er jo blevet sørgeligt aktuelt med det russiske angreb i februar 2022.

Journalisten har samme år 2017 besøgt en by, som de færreste danskere kendte navnet på, nemlig Mariupol. I dag har byen fået herostratisk berømmelse for sin indædte modstand mod de russiske angreb, selv om ukrainerne i sidste ende måtte se sig besejret.

I de to sidste kapitler får læseren et indtryk af forholdene i Ukraine *efter* den russiske invasion, hvor journalisten taler over internettet med de mange mennesker, som han har mødt på sine rejser i Ukraine. Hvordan de oplever situationen og reagerer på, at deres land er blevet offer for Putins hensynsløse – men ikke så vellykkede – krigsmaskine? Han er også i Vestukraine og følger mennesker på flugt samt de mennesker, der i begge retninger krydser grænsen mellem Ukraine og Polen.

Bogen indeholder tankevækkende udsagn fra de fire lande, hvor Rusland spiller så stor en rolle. Forfatteren skriver godt, men det samlede billede bliver noget kalejdoskopisk. Vi er både i fortid og nutid, vi er blandt almindelige folk, men får også glimt af den store politik. Det bliver dog svært at få et samlet billede af de vigtige træk i disse samfund. Her mangler lidt mere dybtgående analyser og vurderinger. Endelig er der mange forhold, der bliver overhalet af de seneste dages, ugers og måneders begivenheder. Bogen fungerer fint som et baggrundstæppe for den nye krig i Europa, men hvis man vil forstå de større sammenhænge og perspektiver, må man søge andre steder hen.

Bogen er forsynet med mange fine farvefotos af Ólafur Steinar Gestsson og Anders Rye Skjoldjensen, der har fulgt journalisten på nogle af reportagerejserne.

Ulrik Grubb

Russerne på Bornholm

BIRGITTE BORGEN MÜLLER MARCUSSEN: 70 erindringsglimt fra Russertiden på Bornholm. Hakon Holm Publishing 2022, 200 sider, 275 kr.



Den såkaldte "russertid" på Bornholm har i lange perioder af danmarkshistorien været glemt. For det første druknede bornholmernes triste skæbne i resten af landets festligholdelse af den befrielse, som først året efter kom til Bornholm. For det andet er det efterfølgende blevet afdækket, at staten med ganske hård hånd sikrede, at de nationale danske medier ikke skrev om de russiske soldater på Bornholm i perioden fra d. 9. maj 1945 til tilbagetrækningen d. 5. april 1946, da man ikke ville provokere og tirre russerne i en højspændt og uafklaret tid efter 2. Verdenskrig.

Det er imidlertid også efterhånden blevet velkendt, at afskæringen af Bornholm i befrielsesdagene er blevet et lokalt traume på Solskinsøen. Bornholm er placeret langt mod øst i forhold til resten af Danmark, og følelsen af nogle gange at være lidt glemt, får ekstra næring med fortællingen om den for bornholmerne uforløste befrielse i de ellers feststemte majdage i 1945.

Nærværende bog om russertiden på Bornholm har derfor fat i et væsentligt emne i den nyere danmarkshistorie, og ovenikøbet et emne, der er ganske følelsespræget og formentlig endda i et vist omfang underbelyst.

Bogens ærinde er at gengive såkaldte "erindringsglimt" fra almindelige bornholmere fra Russertiden på øen. Der er imidlertid ikke tale om en gengivelse af centralt kildemateriale fra perioden, derimod har bogens forfatter i nutiden ført samtaler med en lang række bornholmere, som oplevede russertiden, eller er efterkommere af øjenvidner til dette vigtige år i bornholmernes historie og kollektive erindring – heraf også titlen erindringsglimt.

Bogen indeholder en indledning og en afslutning af Bornholms Museums museumsinspektør Jacob Seerup og en afslutning ved arkivar Amanda Stevne Pihl. Herudover er der et metodisk afsnit og dertil de 70 erindringsglimt af ca. 1-2 sider pr. styk. Bogen er meget smukt illustreret og er i det hele taget opsat meget lækkert med en god og overskuelig sideinddeling med relevante tekstbokse m.v. Alt i alt en på overfladen lækker bog at få i hånden.

I forhold til indholdet er jeg imidlertid betydeligt mere skeptisk. Jeg vil ikke gå dybere ind i en metodisk diskussion af erindringsglimtenes kildeværdi, om end det næsten siger sig selv, at samtaler ført ca. 75 år efter, de har fundet sted for en faghistoriker – og i en gymnasial sammenhæng – har en meget ringe interesse og kildeværdi. Jeg ærgrer mig også over, at man ikke i højere grad har forsøgt at fremdrage de interessante historier og udeladt det mere ligegyldige. Bogen er eksempelvis ikke inddelt i temaer, geografi, periode eller lignende, derimod har forfatteren valgt at bringe erindringsglimtene alfabetisk med udgangspunkt i informantens efternavn. Man bliver derfor præsenteret for en lang række erindringer i det, der for læseren forekommer at være en totalt tilfældig rækkefølge, og når de samme historier gang på gang vender tilbage bare fortalt på lidt forskellige måder, kan læsningen nærmest blive lidt trættende. Man savner en faghistorisk redaktion, som kunne have bidraget til at sætte disse erindringsglimt ind i en større sammenhæng, og som kunne have udvalgt de bedste og mest interessante.

Jeg må dog også sige, at jeg efter at have læst bogen til ende overordnet set har fået et interessant indblik i de følelser og relationer, man som almindelig bornholmer havde med russerne i den skæbnesvangre periode af øens historie, men nok mest af alt fordi jeg i forvejen er historisk interesseret.

Dermed også sagt, at jeg vil tro, at bogen faktisk leverer varen til sit intenderede publikum, som jeg vil vurdere til at være lokale bornholmere, som har en interesse i øens mere folkelige historie og så selvfølgelig efterkommere til bogens informanter. I denne sammenhæng kan man sige, at det har en værdi, at disse erindringsglimt er blevet fastholdt for eftertiden, inden det er for sent. For den almindelige læser af historiske bøger og i en gymnasial sammenhæng har bogen mest værdi som supplement til egentlige historiske værker om Bornholms historie specifikt og 2. Verdenskrigs historie mere generelt.

Anders Bærholm Frikke

”Taget på ordet? ” En fortælling om profeten Muhammed

HAMED ABDEL-SAMAD: ”Muhammed - et opgør”. Forlag: Ellekær 2021, 226 sider, 199 kr.



Hvad ved vi egentlig med sikkerhed om profeten Muhammed (570-632)? Hans biografi blev på befaling af kaliffen Al Mansur skrevet første gang af Ibn Ishaq (704-767) og er kun kendt gennem en overlevering fra en anden forfatter ved navn Ibn Hisham (død 833). Dermed er der omkring 200 år fra begivenhederne i og omkring personen Muhammeds liv til den i vore dage kendte biografi. De tidlige biografi/hadith-forfattere byggede deres fremstilling af profetens liv på den mundtlige tradition og den nedskrevne Koran. I sidstnævnte er Muhammed kun nævnt 4 gange ved navn ud over de indforståede referencer til ham. Der er ingen samtidige arkæologiske vidnesbyrd, der kan bidrage med noget. Den kildemæssige situation stiller historikere overfor spørgsmålet, hvorvidt det er muligt at beskrive den historiske Muhammed. Visse historikere går så langt som til at sætte spørgsmålstegn ved Muhammeds eksistens, og ved det billede som er blevet overleveret gennem de tidlige biografier.

Hamed Abdel-Samad er søn af en egyptisk Iman og tidligere medlem af det egyptiske muslimske broderskab. Han har studeret og bor i dag i Tyskland. I sin ”Muhammed - et opgør” påpeger Abdel-Samad, at et så komplekst og omskifteligt livsforløb som Muhammeds ikke kan digtes ud fra den blå luft, men må bunde i faktuelle forhold. I bogen forsøger han at beskrive Muhammeds livsforløb fra fødsel til død og samtidig analysere mandens psykologi og adfærd for derved at kunne forklare sammenhængene i hans historie på en prosaisk måde. Abdel-Samad vedstår, at han ikke er historiker, men at bogen ’kun’ er hans personlige forsøg på at nærme sig og forstå profetens liv. På den måde er bogen ikke en historievidenskabelig undersøgelse af Muhammeds liv og gerning. Det centrale for forfatteren er, at fortællingen om Muhammeds liv inspirerer og forpligtiger millioner af nutidens muslimer i forhold til en livsmåde, der er undertrykkende og legitimerer vilkårlig voldsudøvelse mv. Det er derfor hans mission at tydeliggøre paradokser, uetisk (køns-)adfærd og voldsorgier i Muhammeds liv for at skabe debat herom.

Det personlige billede af profeten Muhammed, der kommer ud af Abdel-Samads læsning af Koranen og hadith’erne, tegner langt fra et sympatisk portræt af det ellers blandt muslimer forestillede ideelle menneske. Kort fortalt hæfter Abdel-Samad sig ved, at Muhammed vokser op i et stammesamfund uden forældre, at han gennem sit ægteskab med sin første hustru Khadija opnår en position i stammen, men også at han lider af psykotisk-lignende anfald, som Khadija hjælper ham ud over ved at bekræfte hans syner (åbenbaringerne). Hans profetiske virke i den tidligere og resultatløse periode i Mekka synes at være stærkt influeret af syrisk-kristen tænkning. Med Khadijas død ændrer han karakter over mod en intolerant og voldelig karakter og taktik, der fører til udvandringen til Medina, hvor han opbygger en mafialignende organisation, der til sidst lykkes med at tage magten i Mekka og indføre en monoteistisk religion (Islam).

Han lider af magtbegær og fører til stadighed krige. Abdel-Samad påpeger, at Mekka-Suraerne, dvs. de i Koranen nedskrevne åbenbaringer fra Allah, har en fredelig og nærmest poetisk karakter, men at de senere Medina-Suraerne er langt mere voldsorienterede og legitimerer princippet om, at magt er ret, uanset hvor grusom og umoralsk handlingen er. Forfatterens pointe er, at åbenbaringerne, der er baggrund for suraerne, ganske enkelt kommer bekvemt, når Muhammed har brug af legitimering af sine handlinger (det at gifte sig med sin svigerdatter, myrde og voldtage samt foretage etnisk udrensning af jødiske stammer osv.).

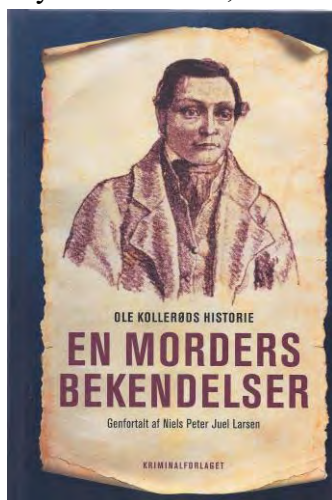
Abdel-Samads egen pointe bag den sønderlemmende kritik af profetens livsførelse er, at en terrororganisation som IS på mange måder har fuld rygdækning i såvel Koranen som Hadith'erne, da de for eksempel gjorde Yazidi-kvinderne til handlede sexslaver og myrdede mændene. Han retter kritik mod den så kaldte "liberale fløj" af muslimer, der vil modernisere Islam gennem omfortolkninger og nedtoning af grusomheder og undertrykkelsen hos Muhammed. Abdel-Samad opfordrer dem i stedet til at indgå i en kritisk debat om Muhammedskikkelsen og dens betydning for muslimer i dag. Hvorvidt en religion overhovedet er mulig, hvis de troende fordømmer den af deres guds udvalgte budbringers adfærd, er ikke et emne, der bliver taget op, men som nok hurtigt ville melde sig.

Kan vi i gymnasieskolen bruge bogen til noget? Umiddelbart vil jeg mene, at der er passager, der fint kan indgå i undervisningen, som afsæt for debat i klasserne fx i forbindelse med et moderne danmarkshistorisk forløb, der indbefatter "tegningekrisen". Jeg vil anbefale, at underviseren har et vist minimum af kendskab til de suraer, som Abdel-Samad inddrager i sin argumentation, i forbindelse med det stykke, man har udvalgt, og at man også i sin introduktion påpeger mangfoldigheden i nutidens Islamtro.

Jørgen Lassen

Den samfundsskabte morder

En morders bekendelser – Ole Kollerøds historie genfortalt af Niels Peter Juel Larsen, Forlaget Frydenlund 2022, 302 sider, 299 kr.



I 1838 udgav Jens Veibel Neergaard bogen *Morderne Ole P. Kollerøds, Ole Hansens, Peter Chr. Knudsens og flere andre Forbryderes Criminalsag, historisk-psykologisk bearbejdet*. Tilgangen i værket var delvis frenologisk. Her blev Kollerød beskrevet som et følelseskoldt uhyre der "forener kraftig snu ånd med megen legemsstyrke [...] ligesom hans iskolde hjerte forhindrer ham i at komme i forlegenhed over

pludselige vanskeligheder...". Den analyse var Ole Kollerød (f.1802) ikke enig i og han skrev derfor i 1840 *Min historie. Ole Kollerøds levnedsbetegnelse*, mens han ventede på at blive henrettet. Bogen blev ikke udgivet i samtiden, men udkom første gang i 1978. I denne bog har journalisten og forfatteren Niels Peter Juel Larsen beskåret og oversat den originale version til et moderne dansk.

Når Kollerød selv får ordet, er det dog i langt højere grad "samfundets skyld" at han ender på skafottet. Det er ikke biologi, men fattigdom, druk og ikke mindst et korrupt politi og en endnu mere korruperet overklasse til at føre ham til skafottet. Således skriver han, at da han og kæresten Sidse bliver frikendt i maj 1835 "... men som altid beholdt justitsråd Frederichsen vores tøj og vores papirer, så vi ikke kunne få tjeneste, men var nødt til at forbryde os igen". I slutningen af bogen gentager Kollerød sin kritik af myndighederne, da han skriver: "Alligevel holder disse store mænd lovtaler om religionen og fortæller en stakkel, at hvis han bekender sine synder, så skal han nok blive tilgivet, men jeg kan godt sige, hvad det er for en slags tilgivelse han får. Man bliver beskyldt for alt muligt. Man får tillagt alle de forbrydelser, der er sket, mens man har siddet i fængsel, men når man er gået til bekendelse og har tilfredsstillet deres ærgerrighed og skaffet dem et stort navn og en stor karriere og sendt andre mennesker i ulykke, så holder de op med at tale om tilgivelse og religion." Tingene bliver ikke nemmere af, at rygterne om Kollerøds tidligere forbrydelser gang på gang forpurrer hans forsøg på at bryde ud af den kriminelle løbebane. Bogen bliver dermed et langt forsøg på at give en mere samfundsmæssig forklaring på hvad der skaber en forbryder. Bogen er for lang til at blive brugt i gymnasiet, men kan læses af alment interesserede læsere der gerne vil se Guldalderens bagside fra et enkelt individs perspektiv.

Rasmus Thestrup Østergaard

Tortur i Danmark



TYGE KROGH: *Den skarpe eksamination. Tortur i Danmark – og dens ofre*, Gads Forlag 2022. 352 sider, 349,95 kr. med moms.

Det lyder utroligt i dag, men i de ca. 300 år fra 1540 til 1837 blev der udøvet tortur i retssager i Danmark, selv om det faktisk i både 1547 (under Chr. 3.) og i 1683 (Danske Lov under Chr. 5) var forbudt ved lov. Dog kunne tortur benyttes med kongelig tilladelse, ligesom det var tilladt mod forbrydere, der havde fået en dødsdom.

Vi havde vel egentlig vore bange anelser, men ligesom Danmarks rolle som slavenation har det ikke fyldt særligt meget i historiebøgerne. Det med de slavegjorte har der dog været en del fokus på i de sidste 5-10 år. Historikeren Tyge Krogh har nu gennem omfattende arkivstudier undersøgt problemerne med tortur, og det er der kommet en gribende og savnet bog ud af.

Med udgangspunkt i retssager og med fokus på nærstudier for 1696-98, 1749-1751 og 1776-78 når Tyge Krogh frem til et rystende billede af den danske retsstat under enevælden, ikke mindst i oplysningstiden, hvor nidkære forhørsledere i høj grad benyttede sig af tortur for at fremtvinge tilståelser fra personer, der var mistænkt for tyveri. Det skete i Stokhuset, der var oprettet i 1670 som militær arrest og lå på Øster Voldgade, hvor den såkaldte Inkvisitionskommission, der blev oprettet i 1686, fik til huse. Metoderne spændte vidt fra pisk (med den nihalede kat) til tommelskruer, den spanske støvle (en benskrue), pinebænken eller "stigen", hvor den stakkels tiltalte blev udsat for udstrækningstortur. Som militær afstraffelse anvendtes ofte spidsrod, hvor ofret skulle gå mellem to rækker af soldater, der hver tildelte ham slag med kæppe. Man kan sige, at den praksis, der var anvendt i regimentsretterne ("militære domstole") blev overført til civile sager (især tyveri) og med Tyge Kroghs ord "var torturen uhyggeligt rutinepræget" (s 279)

Struensee og Chr. 7 afskaffede brugen af tortur i 1771, men under Høegh-Guldberg styret blev såkaldt pinligt forhør eller den skarpe eksamination hurtigt genindført, og det bekom såvel overklassen som borgerskabet godt at have et brugbart middel til at holde underklassen nede i en tid, hvor der rent faktisk blev begået megen kriminalitet, ikke mindst i form af tyveri.

Der er ingen grund til at svælge i detaljer, men når man med Tyge Krogh læser de enkeltsager, han har fundet frem, kan man ikke undgå at blive berørt af den tortur, mange stakkels mennesker, har været udsat for. Bare et eksempel: En Christian Petersen Møller og hans kæreste Mariana Theresia Packmann blev midt i 1770'erne pågrebet med nogle ting, der var meldt stjålet fra to indbrud i København. CP Møller ville ikke indrømme tyveriet og fik 25 slag af den nihalede kat, tre dage efter 35 slag og 3 dage efter atter 35 slag, fire dage efter fik han 40 slag, tre dage senere 45 slag. Da han 2 dage senere skulle piskes med 50 slag, gik han delvis til bekendelse med indbruddet, men nægtede at have taget et guldur, som han dog efter 10 slag af pishen tilstod at have fået af Mariana, som havde stjålet det. Hun fik "kun" 10 piskeslag, da hun led af en sygdom.

Et par pointer fra bogen skal fremhæves. For det første ser det ud, som om der blev strammet op med torturen i Danmark, samtidig med at der flere steder i udlandet blev indført forbud mod brug af tortur i bestræbelserne på at fremtvinge tilståelser. Desuden fik, især i den sidste periode af de 300 år, alene truslen om pinligt forhør mange til at tilstå forbrydelser eller stikke andre kriminelle. Et problem for de personer, der ofte stjal af nød, var at få afsat varerne. Hælerne var farlige, da de ofte for selv at slippe for anklager, angav dem, de havde købt varerne af.

I de øverste, lærde kredse var der kritik af anvendelse af tortur for at fremtvinge tilståelser. Det hænger naturligvis sammen med de tanker, der blev rejst i oplysningstiden, men først i 1830'erne under stænderforsamlingerne blev der taget hensyn til denne kritik. Som sagt var det behageligt for det brede borgerskab at bruge tortur mod underklassen, og under enevælden var det farligt at kritisere myndighederne.

Bogen har et omfattende noteapparat, to bilag om omtale af tortur (fra 1540-1692) og kongelige resolutioner ved ønsker om tortur fra de militære retter (fra 1727-1764). Den har en litteraturliste og stikordsregister og flere illustrationer.

Den bør læses af enhver historielærer og kan bruges som hjælp til opgaver om emnet. Indimellem giver den også et udmærket billede af København og myndighederne i perioden.

Kai Verner Nielsen

40 års liv med flygtninge

ANDREAS KAMM: *Den store udfordring – Erindringer fra 40 års liv med flygtninge*, Gads Forlag 2019, 335 sider, 300 kr.



Den nu tidligere generalsekretær for Dansk Flygtningehjælp, Andreas Kamm, har i denne bog fra 2019 beskrevet sit arbejdsliv med flygtningehjælp gennem 37 år. Det er der kommet en på flere måder interessant bog ud af. At den først er kommet til anmeldelse nu, skyldes nok en ophobning i pipelinen på grund af corona nedlukningerne, og det kan man jo ikke bebrejde Kamm. Alligevel bliver det under læsningen tydeligt, hvor meget verden har forandret sig fra 2019, med et omskrevet citat kan man næsten sige, at fremtiden er ikke længere i vente, den er allerede forbi. I hvert fald den fremtid med et afvisende og lukket EU, som opridses i bogen. Men først bogen.

Dansk Flygtningehjælp blev oprettet som en reaktion på flygtningene fra Ungarn efter den sovjetiske invasion i 1956, og kom siden i årtier til at stå for integrationen af flygtninge i Danmark. Dette ændredes i 1999, hvor flygtningeopgaven var blevet så omfattende, at ansvaret blev overgivet til landets kommuner. Titlens "store udfordring" er tvetydig – ud over opgaven med at hjælpe flygtninge er det også den personlige opgave for Kamm, der overtager generalsekretærposten i 1999, nemlig at finde en ny rolle for Dansk Flygtningehjælp, der pludselig står uden penge, medarbejdere og opgaver. Begge udfordringer beskrives grundigt i bogen, og dens ærinde er således dobbelt – flygtninge i et historisk perspektiv – og Dansk Flygtningehjælps organisationshistorie. Personligt og organisatorisk lykkes det Kamm at genrejse organisationen, der nu fungerer succesfuldt på et slags marked i konkurrence med andre udbydere. Bogen beskriver gennem en række kapitler kronologisk de strømme af flygtninge, der gennem tiden er kommet til Danmark – fra ungarere og flygtninge fra Østeuropa over de vietnamesiske bådflygtninge til sri lankanere, irakere, somaliere, afghanere, bosniere, kosovarere, syrere osv., samtidig med at baggrunden for

disse strømme ridses op. Samtidig beskriver Kamm sit eget arbejdsliv og Dansk Flygtningehjælps rolle gennem tiden, herunder de dilemmaer organisationen har stået i. Undervejs bringes en række anekdoter fra livet med flygtninge i Danmark og fra rejser. Kamm fokuserer på sin professionelle rolle, private forhold omtales ikke. Kamm fremstår under læsningen som et empatisk og dedikeret menneske, der tager sit ansvar dybt seriøst, samtidig med at han ikke er blind for denne verdens realiteter – og der er ingen tvivl om, at hans hjerte banker for flygtningenes sag. Bogen er ingen historiebog, men et partsindlæg – og den skal læses som sådan, og som sådan fungerer den udmærket. Dog kan beskrivelserne af de interne forhold hos Dansk Flygtningehjælp virke lidt tunge i visse afsnit, der har meget fokus på omsætning, salgsarbejde og den slags. Flygtningene er mere spændende end virksomhedshistorien, og bogen er desuden præget af mange gentagelser. Understrømmen i bogen er, at Danmark har gjort noget, men ikke nok – men at Dansk Flygtningehjælp har gjort det godt under de forhold, der nu engang har været på et givet tidspunkt. Og det efterlader bogen egentlig ikke nogen grund til at betvivle hos denne læser.

Alligevel kommer bogen til at virke lidt forældet allerede, fordi så meget er forandret siden 2019. Kamm kritiserer gentagne gange EU for ikke at gøre nok for verdens flygtninge, ikke tage imod nok, ikke samarbejde nok. Gentagne gange kritiseres især Ungarn og Polen for den politiske udvikling, der peger væk fra demokratiet – den historie kender vi. Men invasionskrigen i Ukraine og de mange millioner nye flygtninge har været en *gamechanger*, der forandrer perspektivet. Nu er vi nærområde, og da ikke mindst Polen og Ungarn har taget deres ansvar på sig med millioner af ukrainske flygtninge.

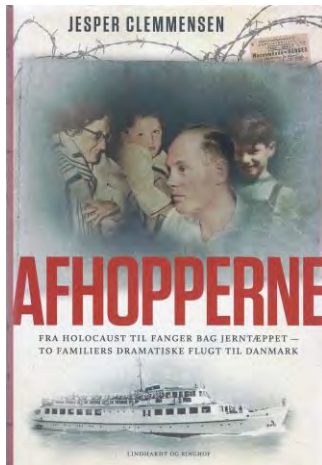
Et andet forhold, der springer denne læser i øjnene, er det, der ikke nævnes. Kamm er forhippet på at vise, at Danmark gør for lidt, og gør det forkert. Flygtninge må have samme rettigheder som danske borgere fra dag 1. Flygtninge omtales konsekvent som (nye) borgere, der bør have ret til samme ydelser og til selv at bestemme, hvor de vil bo – ghettoer eller ej, hvis menneskerettighederne skal overholdes. At der kan rejses forbehold for dette synspunkt er selvindlysende. Og derfor er elefanten i rummet med hele vejen: Sverige omtales aldrig, selv om man jo her ser bagsiden af ukontrolleret åbenhed for flygtninge og indvandrere. Dette er en alvorlig mangel i bogen.

Hvem bogen er henvendt til, forekommer lidt uklart. Det er ikke en egentlig historiebog, dertil er den for løs i sin historiske gennemgang (hvad Kamm selv gør klart i forordet). Det er heller ikke en bog om Kamm selv, eller Dansk Flygtningehjælp. Det er lidt af det hele, med de fordele og ulemper, der nu er ved det. Den noget idealistiske tone – da Kamms kontor og privatbil raseres af en rasende mellemøstlig flygtning engang i 1980'erne, skyldes det angiveligt "tonen i debatten" – skaber aldrig tvivl om Kamms holdning, hvilket læseren bør anerkende – så kan man jo selv danne sig sin egen mening på et nu mere oplyst grundlag. Desværre tyder intet på, at verdens flygtningeproblemer er aftagende, så i den forstand er bogen fortsat ubehageligt aktuel.

Poul Kristensen

Journalistisk historieformidling

JESPER CLEMMENSEN: *Afhopperne. Fra holocaust til fanger bag jerntæppet – to familiers dramatiske flugt til Danmark*. Lindhardt og Ringhof 2020. 408 sider. 300 kr..



Det er en elementært spændende historie Jesper Clemmensen formidler i *Afhopperne*: Læseren følger fire personers skæbner fra deres barndom i 1930'erne til deres høje alderdom i 2010'erne. Det er familierne Rocek og Reiser, som vokser op som sekulære jøder i Prag. De oplever både den nazistiske besættelse og jødeforfølgelser i Tjekkiet i 1940'erne, hvor de deporteres først til Theresienstadt og i 1944 til Auschwitz. Flere af deres familie og venner bliver ofre for holocaust, men de fire overlever alle på mirakuløs vis 2. Verdenskrig.

Alle fire bliver borgere i det der efter 1948 bliver til Den Tjekkoslovakiske Folkerepublik. Her får de lange uddannelser og gode stillinger. Men utilfredshed med det kommunistiske styre får dem til under en sommerferie i DDR at foretage en desperat flugt, idet de (med deres fire små børn) hopper af færgen i havnen i Gedser, og derefter opnår asyl i Danmark. Begge familier emigrerer dog hurtigt til USA, hvor de gør flotte karrierer.

Dette brogede stof formidler Jesper Clemmensen i levende og spændende journalistisk form, selv om en del passager tynges af lovligt mange mindre relevante detaljer. Forfatteren kalder *Afhopperne* "en dokumentarisk fortælling" (s. 398). Der redegøres for kildehenvisningerne til hvert af de 17 kapitler bagerst i bogen, men de er så generelle, at man kan diskutere om der faktisk er tale om dokumentation. Bogen er for en meget stor dels vedkommende baseret på bøger og/eller artikler som de fire hovedpersoner har skrevet samt interviews med dem. Men det er reelt umuligt at spore, hvorfra en bestemt hændelse eller citat, der refereres i *Afhopperne* faktisk stammer.

I bogens indledende kapitel fortælles om nedlægningsen af tre såkaldte snublesten i 2019 på et fortov i Prag til minde om en af hovedpersonernes (Jan Rocek) forældre og søster, der døde i et gaskammer i Auschwitz.

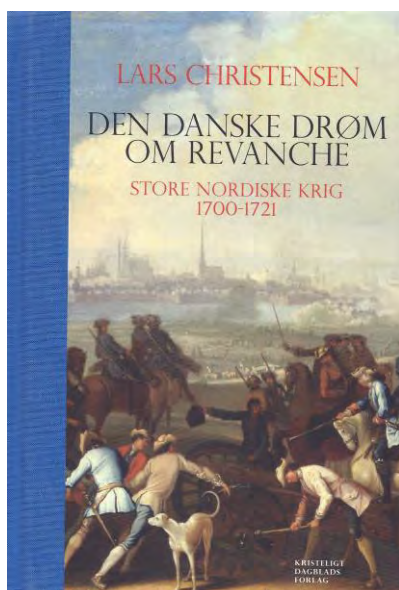
Jan Rocek holder en lille tale, hvor han refererer, hvad hans far engang sagde til ham: "Ved du hvad, der er ikke meget forskel på kommunisme og nazisme. Bortset fra at vi er jøder" (s. 14).

I sammenhængen som en personlig iagttagelse virker citatet bestemt fint nok. Problemet er, at det synspunkt overtager Jesper Clemmensen som grundlæggende i sin fortælling. Og det er for det første alt for unuanceret rent historisk, og for det andet dementierer fortællingen selv analogien: De fortrædeligheder de to familier udsættes for under kommunismen kan ikke lige- og sidestilles med de uhyrligheder, de gennemlevede under nazismen.

Afhopperne er bestemt en relevant og dramatisk fortælling, der kan anbefales som underholdende fritidslæsning. Det er dog ikke en bog der kan anbefales til anvendelse i undervisningssammenhæng.

Henrik Bonne Larsen

Magtstater i krig



LARS CHRISTENSEN: Den danske drøm om revanche. Store nordiske Krig 1700 – 1721. Kristeligt Dagblads Forlag, 2021, 400 sider, ill., 300 kr.

Historieformidling i særklasse! Det må være konklusionen efter læsning af *Lars Christensens* bredt funderede værk om de omfattende og langstrakte magtkampe og krigshandlinger, der for 300 år siden udfoldede sig i Østersøområdet med udløbere langt ned i Centraleuropa.

Bogen bygger ikke på nye arkivstudier, men inddrager store mængder af både nyere og ældre historieforskning. Og så er den fortalt i et så åbent og moderne sprog, at læseren undervejs næsten glemmer, at det hele ligger århundreder tilbage i tid.

En afgørende styrke ved fremstillingen er forfatterens evne til at levendegøre både store og små aktører i de mange – og ofte skæbnesvangre – konflikter. Til de store hører enevoldsherskerne, den splejsede,

arbejdsomme, men også fest- og dameglade Frederik 4. af Danmark-Norge, hans fætter, den svenske soldaterkonge, Karl 12., der bliver konge som 15-årig og de følgende 15 år marcherer rundt i Europa med sin svenske hær, den 2,08 m høje og ubehøvlede, men videbegærlige zar Peter, der gør Rusland til europæisk stormagt og den forfængelige og totalt upålidelige August den stærke af Polen. Til de små aktører hører de mange tusinde soldater og søfolk, der får hele krigsmaskineriet til at virke. Også dem kommer vi tæt på.

Historien om de langstrakte krige er bredt funderet i en analyse af magtforholdene i Europa omkring 1700. Samtidig gør forfatteren opmærksom på, at *teorien om magtstaten*, funderet på skattemagt og militærmagt og styret af et centraliseret bureaukrati, er en central forudsætning for fremstillingen.

At knække Sveriges veletablerede stormagtsstatus i Østersørummet er det overordnede mål for de alliancer, Danmark indgår i, og i allerførste række handler det for Frederik 4. om at genvinde de gamle danske provinser, som hans farfar havde mistet og hans far forgæves forsøgt at genvinde. Frederik fører sin krig under mottoet: "Nu eller aldrig." Som bekendt blev det "aldrig".

Danmark-Norge kan i 1700 betegnes som en velorganiseret militærstat, hvor én ud af hver 50 indbyggere i fredstid er soldat. I krigsårene stiger det til én ud af hver 25 indbyggere, og samtidig bliver skatteskruen voldsomt strammet. Den enevældige stat har et stærkt greb om sin befolkning. Det er en afgørende forudsætning for, at Frederik kan spille med musklerne og indgå i alliancer med Sveriges andre fjender, Rusland og Polen/Sachsen.

Lars Christensen har indbygget et antal fokus-kapitler i bogen. Her giver han en tværgående karakteristik af væsentlige samfundsforhold og følger af krigene. Det gælder kirken og den lutherske tros betydning, diplomatiet og efterretningsvæsenet, en hær på march, finanspolitikens betydning og krigsfangers og flygtninges skæbne. Disse karakteristikker giver læseren et værdifuldt indblik i tidens vilkår og mentalitet. Vi kommer i øjenhøjde med 1700-tallet, hvor værdier og moralbegreber er langt fra nutidens, men hvor der også er forhold, der virker overraskende moderne. Det gælder ikke mindst magthavernes kynisme og det kolossale ressourceforbrug og -spild, der har været forbundet med krigene.

En hær på march kan være op til 20 km. lang og omfatter ud over fodfolk, kavaleri, artilleri og masser af transportvogne også kvinder og børn og en broget mangfoldighed af plattenslagere. Sådan har soldaterkongen Karl 12. bevæget sig rundt i det polsk-ukrainske rum i 15 år. Ind imellem kommer det så til større slag, som ved Poltava i 1709, hvor omkring 10.000 svenske soldater mister livet og 14.000 må vandre som krigsfanger til Moskva og Sibirien. Tilsvarende møder danskerne deres skæbne i slaget ved Helsingborg i 1710, hvor 4.600 danskere og 3.000 svenskere bliver dræbt og et par tusinde danskere må i svensk fangenskab. Allerede få år efter har både Karl, der vender tilbage til Sverige i 1714, og Frederik rejst nye talstærke hære, og belejringer og slag kan fortsætte.

Den danske drøm, om revanche er naturligvis for omfattende til direkte brug i gymnasieundervisning. Men historielæreren kan hente stor inspiration i bogen. Den kan være en øjenåbner til en periode, der traditionelt ikke fylder meget i historieundervisningen. Bogen rummer et rigt udvalg af menneskeskæbner – høje og lave – som eleverne kan identificere sig med. Prøv f.eks. at delagtiggøre eleverne i den 16-årige Gustaf Abraham Pipers livsforløb (s.145-146). De glemmer det aldrig.

Den store nordiske Krig afslutter Sveriges status som dominerende Østersømagt. Men det er også gennem denne krig Rusland træder ind på den europæiske scene som dagsordensættende stormagt.

Den 300år gamle krig har med andre ord en ikke ringe nutidsrelevans.

Ny bog om det førmiddelalderlige Norden

BERGSVEINN BIRGISSON: *Den Sorte Viking. En Saga*. Gyldendal 2022. 432 sider, 270 kr.



Da jeg først så, hvem forfatteren til *Den Sorte Viking* var, tænkte jeg straks, at der var tale om en roman, og jeg undrede mig over, at den skulle anmeldes i *Noter*. Bergsveinn Birgisson er jo på dansk bl.a. kendt for romanen *Svar på Helgas brev*. Ved et kig på *Den Sorte Viking*, der kaldes "en saga", ser man, at Bergsveinn udover at være romanforfatter også er kulturhistoriker. Det havde måske været oplagt desuden at nævne, at forfatteren rent faktisk har en doktorgrad i norrøn filologi samt et udstrakt fagligt forfatterskab. Dermed kunne den potentielle læser hurtigere blive klar over, hvad han stod med i hånden.

Den Sorte Viking er ikke et skønlitterært værk; det er derimod en akademisk sværvægter, skrevet med en mesterlig skønlitterær forfatters hånd.

Ærindet

Hvad er så Bergsveinn Birgissons ærinde med denne bog? Bogen handler om den islandske landnamsmand, Geirmund Hel-skind, der beskrives som den gæveste af alle landnamsmænd og én af de mægtigste i kilderne. I det indledende afsnit siger forfatteren selv (s. 15):

Denne bog handler om et menneske, der levede for 1100 år siden. Hans historie er kun bevaret i brudstykker, der mangler alle de detaljer, som kan give et navn fra fortiden liv hos læseren. Kilderne røber ikke noget om Geirmunds personlighed, eller om han havde et bredt smil, så man kunne skimte de nedslidte tænder, om han var ubarmhertig eller retfærdig over for sine undersåtter, om han havde blik for de humoristiske sider ved tilværelsen. Eller om han smilede, når

han var vred, eller han bralrede op, når han havde drukket, haltede eller havde ar, om han nogensinde græd, om han undertrykte sine frustrationer eller lod dem gå ud over sine nærmeste.

Geirmund nævnes som en nærmest mytisk person i en række islandske kilder om tiden forud for migrationen til Island og selve landnammet, såsom *Landnamsbogen* og *Sturlungernes saga*. Hvornår Geirmund levede ved vi ikke særlig nøjagtigt, men det var før 875. Det er Bergsveinns ærinde med bogen så at sige at fylde kød på de tørre ben, historien har overleverede os i form af en række mildest talt mangelfulde kilder.

Metoden

Fremstillingen er altså en biografi - formentlig den eneste, der endnu er skrevet - over en vikings liv. Heri følger forfatteren middelalderens historikere, som t.eks. den islandsk Snorri Sturluson (omtr. 1178–1241), hvis storværk om de norske konger netop er bygget op af biografier om de enkelte konger. Det er denne *saga*-tradition, Bergsvein Birgisson med *Den Sorte Viking* vil træde ind i. Selvfølgelig forholder han sig til den forskning, der foreligger, men: "[i] de tilfælde, hvor jeg ikke kan vide noget med sikkerhed, gør jeg brug af det, man kan kalde 'kundsksbaseret fantasi'. Det hedder *argumentum* inden for middelalderens historieskrivning og betyder, at man ud fra kilderne forestiller sig, hvad der kan være sket". *In summa* (s. 24):

Jeg fortæller *sagaen* og forklarer undervejs, hvad vi ved, og hvad vi må gætte os til. Der er redegjort for ræsonnementet bag mit *argumentum* i noterne.

I øvrigt benyttes en række forskellige tilgange, ud over den konkrete behandling af kildeteksterne. Således kan nævnes stednavneforskningen, forskningen i skjaldedigtning, arkæologien og antropologien. Forfatteren kan altså male sit billede af Geirmund med en bred farvepalette, som han desuden betjener sig af med sikker hånd.

Indholdet

Fremstillingen er bygget op om en række hovedafsnit:

1. "En dramatisk begyndelse" om Geirmunds fødsel og liv som barn i vikingetiden. Afsnittet bringer talrige interessante kulturhistoriske overvejelser.
2. "Ved det yderste hav" om handelsrejser til Bjarmeland
3. "I landet der flyder med blod og honning" om Geirmund og hans slægts forhold til Irland.
4. "Fra fangstplads til sagaø" om Geirmunds bosættelse på Island og den sidste del af hans liv.

Afrunding

Den Sorte Viking er mere en 'blot' en biografi om en viking. Det er en hel kulturhistorisk indføring i vikingetiden gennem de væsentligt yngre kilder, vi har overleveret fra middelalderen. Navnlig skjaldedigtningen fremhæves som kilde til de tidlige tider. Skjaldedigtningen er overvejende overleveret under digterenes navne (modsat eddadigtningen, der er overleveret anonymt), og den har formentlig holdt sig mundtligt gennem meget lang tid. Dette har været muliggjort bl.a. pga. af de strenge stavelsestællende verssmål, der har gjort, at digtene formentlig kun i ringe grad har undergået ændringer.

Af og til kan det næsten synes, som forfatteren forsøger at koge for megen suppe på lige lovligt tørre ben. F.eks. får vi i de gamle kilder at vide, at Geirmund og hans tvillingebror i en ung alder var kæmpestore og enormt stærke, noget der kraftigt klinger som en litterær konvention. Man skal dog være varsom med blot

at afskrive en sådant, som der gøres opmærksom på (s. 66–67): “Vi ved ikke, hvor pålidelige kilderne er på dette punkt, men rogalændingene, som faren tilhørte, er blandt de højeste mennesker i Norge. (...) Analyser af skeletter fra vikingegrave i Rogaland viser, at mænd var op til 1,90 meter høje”.

Ud over at være en yderst velskrevet kulturhistorie, er selve fremstillingen også et slag for udforskningen i den norrøne kulturarv, der, som forfatteren gør opmærksom på, tilsyneladende er i tilbagegang de fleste steder.

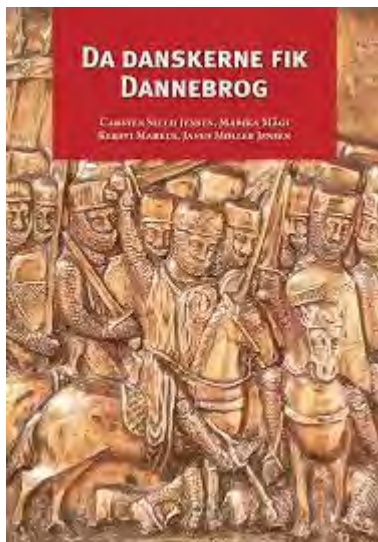
Fremstillingen er velformet og *veloversat*. Man støder sig lidt på udtryk som ‘i Island’ (for ‘på Island’) og ‘Midgårdsslangen’ (for ‘Midgårdsormen’), men det hører så afgjort til i småtingsafdelingen. Et par enkelte steder studser man over forfatterens tankegang. Det gælder f.eks. hvor talen er om Dalene (*Dalarnir*) på Island. “Det er lidt underligt”, siger forfatteren, “eftersom man ikke kan påstå, at dette område mere end andre steder i Island kendetegnes ved større eller mindre dale” (s. 48). Hertil kunne man bemærke, at en navngivning jo ikke bygger på et indgående geografisk kendskab til hele landet. Kunne et navn på en eller anden måde passe på det pågældende område, må man anse det for sandsynligt, at det kunne benyttes. I det for øvrigt interessante afsnit om hedningenes natursyn (s. 78–80) understreges det måske for kraftigt, at “[v]erdensbilledet gennemstrømmes af de hverdagsagtige ting”. Bl.a. konstateres det, at træet midt på gårdspladsen blev forbillede på verdenstræet, Yggdrasil: er det mon helt nyttigt at tænke i, hvad der kom først her? Endelig nævnes det (s. 85 med note), at forestillingen om Valhal skulle være kommet sent ind i den nordiske forestillingsverden. Dette begrundes med, at de ældste henvisninger forekommer i to skjaldedigte fra midt i 900-tallet. Dette argument i sig selv synes ikke særlig stærkt, da kilderne fra denne tid og især tiden før er så få i det hele taget. Vi kan ganske enkelt ikke vide, om ældre belæg er gået tabt.

Bogen kan bestemt anbefales. Ikke mindst er den et velkomment bidrag til mere traditionel historieskrivning om vikingetiden. De historiske kendsgerninger leveres af en forfatter, der besidder evnen og forudsætningerne for at skrive historien inden fra udad. Dertil har han et stort overblik over de mange enkelte kendsgerninger, som han samtidig formår at formidle til læseren på tilgængelig vis. Man føler, man står ved Geirmund Hel-skinds side hele rejsen fra perm til perm.

Johnny Lindholm

Da danskerne fik Dannebrog

CARSTEN SELCH JENSEN, MARIKA MÂGI, KERSTI MARKUS, JANUS MØLLER JENSEN: Da danskerne fik Dannebrog. ARGO 2019, 224 sider, 203 kr.



Denne bog er blevet til i samarbejdet mellem estiske og danske forskere. Det er et stærkt forfatterteam der har gået sammen om at skrive bogen. Carsten Selch Jensen professor i middelalderens kirkehistorie Københavns Universitet, Marika Mägi ph.d. og forsker i middelalderarkæologi på Tallins Universitet, Kersti Markus professor i kunsthistorie Tallins Universitet og endelig Janus Møller-Jensen der er direktør for Jødisk Museum og som har skrevet sin Ph.d.-afhandling om *Denmark and the Crusades, 1400-1650*. Dette estiske/danske samarbejde har resulteret i en fremragende bog.

Bogen er opdelt i 5 kapitler: Danmark og korstogene i 1200-tallet, Estland i begyndelsen af 1200-tallet, Krig og mission, Kulturerne støder sammen og endelig et femte kapitel som beskriver tiden efter 1219. Bogen tager sit udgangspunkt i myten om, at Dannebrog faldt ned fra Himlen ved Tallin i 1219.

Nogle er bogens kapitler indeholder nye og spændende tolkninger. Kersti Markus der har skrevet *Korstogtidens visuelle retorik*, der behandler bl.a. det berømte trekantstympanon på Ribe Domkirke. Dette kunstværk har gennem årene været genstand for en ivrig fagdebat om hvordan man skulle tolke det. Kersti Markus tolkning er original, det kædes sammen med hele kortogsbevægelsen. Det vil sige, at man her ser Det Himmelske Jerusalem og Valdemar Sejr modtager korset og dermed bliver til Kristi ridder. Det er bestemt en sandsynlig tolkning, ikke mindst hvis Kersti's tolkning om, at det blev bestilt af biskop Tuve – der selv var dybt involveret i korstogsbevægelsen i Østersøen.

Et af de virkelige plusser denne bog har i forhold til den øvrige danske litteratur om korstogsbevægelsen er, at samarbejdet mellem danske og estiske forskere giver en helt anden indsigt i forholdene i Estland. Bogens kapitel 2 *Estland i begyndelsen af 1200-tallet*, skrevet af Mariak Mägi, er rasende interessant. Ved at sammenholde arkæologien med de skriftlige kilder får læseren en anden indsigt. Gennemgangen af de estiske borge viser det estiske samfund som værende stærkt og fuldt på højde med Norden.

En anden styrke ved bogen er, at religionen har en central plads. Kapitel 3 viser netop hvordan krig og mission hang sammen og ikke var hinandens modsætninger. Læseren præsenteres for tanken om, at kampen på slagmarken var en slags Gudstjeneste, hvor Gud viste sig stærkere end hedningernes afguder, problemet var, hvad så når de kristne tabte, det forklarede Henriks Krønike med, at Gud straffede de kristne. Gud var naturligvis afguder overlegen.

I bogens fjerde kapitel vendes der tilbage til fortællingen om slaget ved Lyndanise (Tallin), hvor Dannebrog skulle være faldet ned fra Himlen. Carsten Selch Jensen gennemgår detaljeret hovedkilden til slaget: Henrik

af Letlands Krønike. Denne næsten samtidige kilde nævner ikke med et ord, at Dannebrog skulle være faldet ned fra himlen.

I femte kapitel føres læseren ind i hvordan tiden formede sig i Estland frem til at Valdemar Atterdag afhændede landet til Den Tyske Orden. I denne bogens sidste del fortæller Janus Møller også om, hvordan legenden om Dannebrog der faldt ned fra Himlen kom til at præge mange generationers historieskrivning.

Dette er en god bog. Dets mere jeg har læst i den, dets mere begejstret er jeg blevet for den. Den består af fagligt valide bidrag af en høj kvalitet. Den har det, som er vigtigt for en historisk fortælling, at den bygger på forskning og er med til at skabe en ny forståelse for fortiden. Og ikke mindst i vor tid er det relevant at kende noget mere til fortidens forhold i Estland.

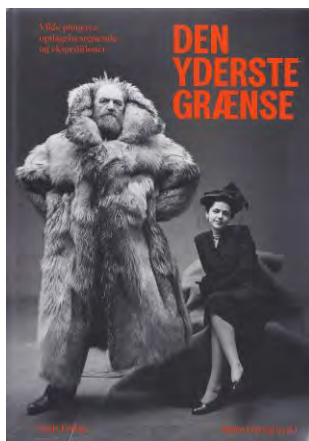
Det er en flot illustreret bog, næsten for flot. Man har valgt at bringe en hel række billeder fra filmindustrien. Det ser flot ud, men for mig er det for kulørt. Heldigvis er der også en lang række relevante illustrationer i en usædvanlig god kvalitet. Men dette er egentlig ret ligegyldigt. For der kan ikke være tvivl om bogens kvaliteter.

Bogen er godt skrevet, og er derfor velegnet til elevers selvstudium. Begreber og fagtermer er forklaret. Hvis man skal undervise i korstog, så er dette en meget relevant bog at inddrage. Jeg kan på det varmeste anbefale den.

Torben Svendrup ph.d.

Eventyr

BJØRN HARTVIG (red.): Den yderste grænse. Gads Forlag 2022, 288 sider, 300 kr.



Bogen består af 70 små artikler på 2-6 sider med billeder. Hver artikel omhandler en konkret person, som på en eller anden måde har overskredet den yderste grænse som pioner, opdagelsesrejsende og ikke mindst eventyrer. Artiklerne er ikke små biografier om de enkelte personer, men små konkrete portrætter. De små artikler bygger alle på en række podcasts fra 24syv og Vores Tid fra Nationalmuseet.

Artiklerne handler om både danske og udenlandske eventyrere. Det er også en blanding af nulevende og historiske personer. Modellen til Robinson Crusoe, Alexander Selkirk, er den ældste omtalte, og der er flere beretninger fra det 21. århundrede. Og blandingen fortsætter, når de enkelte personers historiske betydning skal vurderes. Alt er repræsenteret fra Amundsen, den første mand på Sydpolen, Palle Huld som 15 årig på cykel verden rundt finansieret af Politiken, Nina Rasmussen på knallert i Albanien til forskeren Alexander von Humboldt.

Bogen fungerer først og fremmest som en underholdende bog. Langt de fleste danske deltagere er medlemmer af Eventyrernes Klub eller De Kvindelige Eventyreres Klub. Det sidste er værd at bemærke, for redaktøren har lagt vægt på at få mange kvindelige eventyrere repræsenteret! For nogen er bogen måske en appetitvækker til selv at overskride grænser. For andre er det en bog, der afspejler de drømme, som de aldrig selv ville kunne realisere, men gerne vil læse om og hermed bliver inspireret til videre læsning. Det er derfor en bog, der mere appellerer til den fiktivt interesserede læser end til den historisk interesserede. Alle læsere vil nok spørge: hvad har dog motiveret disse mennesker til at drage ud i verden og påføre sig selv alskens strabadser, talrige situationer og udfordringer?

Bogen kan ses i sammenhæng med de mange tv- udsendelser om ophold i ødemarken, rejser til fjerne egne og selvopfundne ofte bizarre udfordringer til eventyrlige præstationer! Bogens formål bliver klart udtrykt i forordet:

"Mit håb med bogen er, at de gamle historier ikke bliver glemt. Men også at tydeliggøre, at der fortsat i dag i Danmark lever folk, som går mod strømmen, er originale og dybt inspirerende".

Johanne Lebech

1930'erne i nærbillede

HANS GREGERSEN: *Verden i opbrud – 1930'erne i nærbillede*. Turbine 2020, 393 sider, 300 kr.



Hans Gregersen har sat sig for at beskrive 1900-tallet årti for årti, foreløbig er det blevet til tre udgivelser, hvoraf dette er den anden, der beskriver 1930'erne. Opskriften er den samme – år for år gennemgås årtiet i små ugerevyagtige prosastykker, der har en ikonisk person fra tiden som omdrejningspunkt, enten dansk eller udenlandsk, som regel amerikansk. Det er især figurer fra populærkulturen eller politikere, der er omdrejningspunktet. I den foregående bog om 1920'erne var det således Hemingway, Chaplin, Al Capone, Karen Blixen osv., der blev årtiets gennemgående figurer. Det kom der en skæg hængekøjebog ud af, der ramte læserens forestillinger om 1920'ernes uskyld og fremskridt godt, med tidens *dap* og god energi.

Nu er vi nået til 1930'erne, og uanset om *Zeitgeist* er noget, der findes rigtigt, bliver begrebet nærmest håndgribeligt her. For opskriften fra 1920'erne fungerer ikke i de dystre og ildvarslende 1930'ere. Det er bare ikke det samme at læse om Hitler (der fylder virkeligt meget) og den "lavstammede knudemand Josef Stalin" i bogens lette causerende stil. Og samtidig virker bogens research sært bedaget, når man kan læse om Rigsdagsbranden i 1933 som anstiftet af Göring med henvisning til William Shirers *Det tredje Riges storhed og fald* fra 1966. Den teori er vist for længst forladt. Det samme kan siges om Stalin som bagmanden på mordet på Kirov. Det er som om tidsånden og tonen kolliderer i bogen, fx med et idiotisk ungdomsbillede af Eva Braun på side 97. Kendissladder fungerer bare ikke godt som indgang til nazismen. Man kommer til at grue for et eventuelt kommende bind om 1940'erne. Se blot side 255 om den tyske skoindustri forsøg på at erstatte læder i støvler: "Fanger (i kz-lejren Sachsenhausen)... bliver sendt ud på strabadserende marcher... Her må de gå af sted time efter time, og falder én om, står den ansvarlige for undersøgelsen klar med sin schæferhund. Hvad gør man ikke for at få styr på skop problemerne." Velbekomme.

Der er dog også andet end de dystre skikkelser. Asta Nielsen er "til te hos nazitoppen", Margurite Viby, Roosevelt, Blixen, Riefenstahl, Dali, Hemingway, Bonnie og Clyde, PH, Louis Armstrong, Jesse Owens, Brecht og Lindenburg (igen og igen) osv. Jovist, vi kommer igen rundt i hjørnerne hos tidens koryfæer. Men det bliver med en lidt dårlig smag i munden denne gang, tilbage sidder indtrykket af, at 1930'ernes onde ånd(er) ikke bliver taget alvorligt.

Poul Kristensen

Kulturrevolution i Danmark

SØREN KOLSTRUP: Forandringens årti. – mellem velfærdsstat og nyliberalisme 1990-2001.
Frydenlund 2022. 568 sider. 349 kr.



Søren Kolstrup er en af de store, gamle mænd i dansk velfærdsforskning. Det giver ham mulighed for at samle tråde fra mange forskellige områder og skrive en bog der på en gang har en ganske overordentlig bredde og samtidig identificerer periodens hovedtendens. Perioden er 1990'erne, et årti med overvejende

socialdemokratisk regeringsmagt; tendensen er, jf. forfatteren, nyliberalismens indtog i Danmark. Forfatteren bruger ikke ordet kulturrevolution, men det er nok det mest dækkende udtryk.

Bogen er særdeles indholdsrig og detaljerig, veldokumenteret og saglig, og med en omfangsrig litteraturliste. De forskellige områder, bogen behandler, kan læses hver for sig, og ved hjælp af indholdsfortegnelsen kan man bruge bogen som opslagsværk, selv om der mangler et stikordsregister. Bogen egner sig ikke til uforpligtende hyggelæsning, men dette har næppe været hensigten med den. For en historie- eller samfundsfagslærer burde den nok være pligtlæsning.

Bogens områder er, ud over generel politisk historie i 1990'erne, en ændring i prioriteringen af den økonomiske politiks mål, udviklingen af EU og EU's hovedlande i perioden, aktiveringslinjens gennembrud i social- og arbejdsmarkedspolitik, efterlønsdramaet, folkepensionen på tilbagetog, fritvalgsrevolutionen i sygehussektoren, børn og forældreorlov, uddannelsesområdet, boligområdet, markedsgørelsen af den offentlige sektor, privatiseringsbølgen, og omstruktureringen af de finansielle institutioner. Endelig er der et længe ventet kapitel om forandringens drivkræfter samt et konkluderende afsnit, kaldet "epilog".

For at tydeliggøre hovedlinjen i fremstillingen præsenteres s. 32-34 5 antagelser, eller "teser":

1. Det danske socialdemokrati indtog i forhold til sine søsterpartier i andre lande en egenartet position
2. De kontinuerlige elementer træder skarpt frem, herunder fastholdelsen af den skattefinansierede, universelle velfærdsstat.
3. Udbudsøkonomiens krav blev dominerende. ("omstilling")
4. En stille og umærkelig revolutionering af nedarvede institutionelle spilleregler og rettigheder ("omprogrammering")
5. Forskelligartet politik for privatisering indenfor de forskellige områder.

Bogens fremstilling må siges at bekræfte disse teser.

Der er et emne der ikke er behandlet i bogen, og som forfatteren måske har anset som udenfor sit område i det hele taget. Det er forklaringen på kulturrevolutionen. Han har ganske vist et afsnit, kaldet "forandringens drivkræfter", og han identificerer de hovedansvarlige: De multinationale giganter, finansministeriets embedsværk og toppolitikerne. Men han kommer ikke ind på hvad det er der har overbevist disse mennesker om forandringernes nødvendighed. Læseren sidder tilbage med en følelse af at nyliberalismen af uforklarlige grunde har grebet en generations beslutningstagere, som en ny mode eller en epidemi. Måske er dette også forfatterens opfattelser?!

Men det kunne være interessant om nogen ville tage tråden op:

- Hvorfor blev Keynes pludselig erklæret død, uden at være tilbagevist?
- Hvorfor blev menneskesynet pludselig ændret, så at vi nu ser ud til at være dovne egoister og opportuniste alle sammen?
- Hvilket motivationsteoretisk nybrud ligger bag overbevisningen om at vi udelukkende motiveres af materielle incitamenter?
- Hvilken evidens er der for at de århundredgamle principper fra samlebåndsproduktion, "Scientific management", er anvendelige indenfor offentlig service i dag (New Public Management)
- "Scandinavian management" blev studeret med stor interesse i udlandet, men døde en stille død i Danmark – hvorfor?

Et andet punkt der ligger udenfor bogens område, men som forfatteren alligevel ikke kan lade helt ligge (og det forstår man godt), er om kulturrevolutionen helt har besejret traditionelle danske kulturværdier, eller om der kommer en modrevolution. Det er der faktisk tegn på:

- Genoplivningen af Keynes i form af corona-hjælpepakker
- Bankskandalerne
- Arne-pensionen
- Al snakken om "varme hænder", som måske engang kunne sætte sig spor i realiteter

Men det er en anden historie.

Axel Moos

Pigeliv på landet

BIRGIT LØGSTRUP: *Bundet af kønnet. Pigeliv på landet*. Gad 2022, 392 sider, 350 kr.



Birgit Løgstrup skriver i *Bundet af kønnet* Pigeliv på landet om danske landbopigers liv i 1700-tallet. Og hun skriver ikke én side for meget, selv om bogen er på over 300 sider. Teksten er både vidunderligt informationsrig, indimellem overraskende, veldokumenteret og velskrevet. Læseren bliver både meget klogere af at læse bogen og godt underholdt. Man kan også vælge at høre den: Bogen ligger allerede som lydbog på e-reolen.

Ordet 'piger' dækker både børn og unge kvinder, 'fra vugge til ægteseng' men også deres arbejdsfunktion i husstandene inde og ude, som i 1700-tallet var 'bundet til (kvinde)kønnet'. Det er en vældig udfordring, Birgit Løgstrup har stået overfor, for 1700-tallets piger på landet er næsten usynlige for det blotte øje i det skriftlige kildemateriale. Tænk, hvis vi havde haft dagbogsoptegnelser!

Løgstrup læser de kilder, der er, og finder oplysninger f.eks. i retssager, der kan bidrage til at fortælle om tidens kvindelig, og hun deler sine overvejelser om kilderne med sine læsere: Giver retssager et for negativt billede? Hvor store er mørketallene?

Vidste du for eksempel, at der gik en linje fra Skt. Petersborg og ned gennem Østeuropa, hvis man kigger på forskelle i ægteskabsalder og på, om det nygifte ægtepar får deres eget eller flytter ind hos svigerforældrene? At kvinder i Danmark kunne vælge at "sidde på deres eget", i stedet for at indgå i en husstand? Eller at hjemmeindustri var udbredt: Kniplersker i Sønderjylland, binderi (strikproduktion af f.eks. strømper) i Midtjylland og vævning i hele landet? Og at centraladministrationen vurderede hjemmeindustrien som vigtig for Danmarks økonomi, fordi produkterne eksporteredes? At landbopigerne blev oplært og var uundværlige på en gård, hvor arbejdet var kønsopdelt, - men ikke deltes ens i hele landet?

Løgstrup indleder bogen med en barsk historie fra Lolland i 1730'erne, hvor Kirsten Rasmusdatter anklages for forsøg på mord på sin trolovede. Eksemplet skal vise, at 1700-tallets kvinders handlemuligheder var begrænsede af deres køn. Kirsten Rasmusdatter var ikke den eneste, der ikke affandt sig med sin skæbne, men protesterne kunne tage mange former. Når de endte i retten, skabte de en del af det kildemateriale, Løgstrup har arbejdet med.

Bogen er bygget op i syv klart afgrænsede hovedafsnit: Samfundsrammerne, barndommen, tjeneste, arbejde, specielle arbejdsområder, fest og tøj og seksualitet.

Seksualitet og graviditet er områder, hvor kvinder er bundet både af deres biologiske og sociale køn. Da Løgstrup har valgt at afgrænse sin undersøgelse til 'pigeliv' vægtes graviditeter udenfor ægteskabet. Og nej, kvinder blev ikke totalt uglest i 1700-tallet, hvis de blev gravide udenfor ægteskab. En stor del af brudene på landet var gravide ved ægteskabets indgåelse, som det fremgår af fødselsdatoerne for første barn. Der var nemlig tradition for, at det seksuelle samliv startede efter trolovelsen. Men også kvinder, der ikke blev gift med den udlagte barnefader, havde gode chancer for senere giftermål - og valgte i øvrigt ofte at rejse hjem for at føde. Løgstrup skriver tørt, at senere tiders historikere har overført deres egne fordomme til 1700-tallet. Der, hvor fælden virkelig smækkede, og det må have været en forfærdelig trussel at have hængende over hovedet for de unge piger, var, hvis den ugifte moder fødte i hemmelighed, og barnet døde. Det blev anset som mord og medførte længe dødsstraf. Galt var det også at få hele tre børn udenfor ægteskab: Børnefødslerne dokumenterede lejermål, og tre lejermål var strafbart, f. eks. med piskning (kagstrykning). Straffene bliver mildnede i 1700-tallets slutning, hvor centraladministrationen ønskede, at befolkningen skulle vokse.

Bundet af kønnet afsluttes af et afsnit om *Trolovelse og bryllup*, hvor læseren får mulighed for at følge fæstebonden Søren Pedersen Havrebjergs frierfærd, som han selv beskriver den. Hvor havde det været sjovt også at læse Karen Sørensdatters oplevelse af hans frieri og hendes motiv til at sige Ja. Og et Ja skulle Søren Pedersen have, både fra pigen og hendes forældre. Men også her tier kilderne.

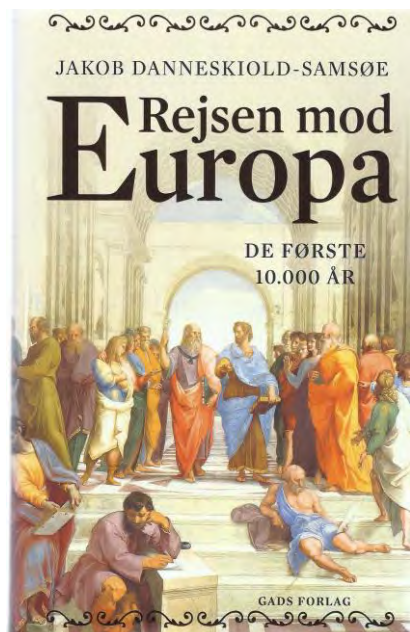
De begrænsede kilder kommer desværre også til udtryk i bogens illustrationer. Her er ganske få fotografier af fysiske genstande, som et skørt, to huer, et par kniplinger og en ligskjorte til en nyfødt. Hertil et fæstebrev, en grundplan over et 1700-tals gårdanlæg og to tegninger af et sogns opbygning. Bogens forside

og de øvrige illustrationer er derimod kun ganske sjældent skabt i 1700-tallet. Undtagelser er malerne Peter Cramers (1726-1782) og Jens Juels (1745-1802) værker. Jeg ville hellere have undværet de mange smukke kunstneriske fremstillinger i bogen, der viser 1800-tallets, ikke 1700-tallets, noget idylliserende opfattelse af folkeliv. Birgit Løgstrup anvender, vel af samme grund, ikke illustrationerne som kilder.

I *Bundet af kønnet* viser Birgit Løgstrup læserne, hvor langt en historiker med et eminent kendskab til 1700-tallets skriftlige kilder og den eksisterende litteratur kan føre læserne ind i 1700-tallets pigeliv. Der er meget, vi stadig ikke ved, men der er også meget, vi bliver meget klogere på ved at læse Birgit Løgstrups bog.

Anne Melillo

"Det gælder om at se verden, som den virkelig er ..."



JAKOB DANNESKIOLD-SAMSØE: *Rejsen mod Europa. De første 10.000 år*. Gads Forlag 2022. 536 s.
Illustreret. 399,95 kr. inkl. moms.

Forfatterens rejse mod Europa begynder blandt neanderthalerne, hvis forfædre kom til det europæiske kontinent fra Afrika for mindst 430.000 år siden, og slutter tre store indvandningsbølger senere efter Den store franske Revolution 1789-99 og de påfølgende napoleonske krige. Et kommende bind skal dække de sidste to århundreder før vor samtid. Stoffet er disponeret således, at forhistorien og oldtiden tildeles omkring 10 %, middelalderen, renæssancen og Europas nyere turbulente historie hver omkring 30 %. Han indleder rejsen med, på ægte sokratisk vis, at forsøge at glemme alt, hvad han ved i forvejen, eller tror at han ved, og tager udgangspunkt i alt det, som undrer ham. Han kan udelade, hvad der berettes andetsteds, og fremdrage ting, der ikke er alment kendt. Beretningen bevæger sig kronologisk fremad, dog brydes kronologien ofte af perspektiverende spring, de kan være ret markante, tilbage til fortiden eller frem til eftertiden eller nutiden. Den krydser hyppigt, og 'frejdigt', Europas geografiske grænser såvel som alle faggrænser. Han fortolker begrebet historie i dets bredest mulige betydning.

Det er forfatterens erklærede formål med bogen at åbne læserens øjne for vort fælles europæiske arvegods, og det er hans påstand, "... at forskellene inden for Europa i et globalt perspektiv ikke er så afgørende, og at de på mange punkter er mindre end de forskelle, der findes inden for sammenlignelige størrelser som USA, Kina eller Indien" (s. 20). Og så er det en bog med en mission: "Den skal tjene som modgift mod den uvidenhed og mytedannelse, der præger mange diskussioner om både Danmark og Europa. Du forstår ikke Danmark eller det at være dansk, hvis du ikke forstår den historiske baggrund - og den er næsten altid europæisk. Fænomener som "danskhed", "velfærdsstaten" eller "moderne videnskab" er ikke dumpet ned fra himlen" (s. 14). Værkets målgruppe er den interesserede lægmand, sikkert også fagfolk, som ønsker at opfriske konturerne af vor histories lange linjer.

Det er ikke muligt at anmelde et omfangsrigt værk med et monumentalt emne som 'vort Europas tilblivelse' på anden måde end ved at fremdrage nogle overordnede træk og betro detaljerne til læseren. Dog, det er på detailniveauet, smerter det mig, en aldrende Roma-farer, at Konstantin den Stores himmelsyn, "en touto nika", og slaget i 312 ved Den milviske Bro henlægges til Milano (s. 84). Jacob Danneskiold-Samsøe (f. 1968), der er fil. dr. og historiker med speciale i 1500- og 1600-tallet, åbenbarer et bredt fagligt overblik. Redegørelse og vurderinger er ræsonnable og levner få muligheder for seriøse indvendinger, om end der, selvfølgelig, kan forekomme andre betoning og nuancer. Stilen er passiarende, konverserende, om man vil, og holdes i historisk præsens, hvilket jo er en smagssag. Kommentarerne spænder over et bredt register, fra det neutrale over den velvillige humor til de spidse sarkasmer. Der er ca. 30 illustrationer indbefattet seks kort. Fremstillingen følges af en litteraturliste, 'forslag til yderligere rejser', med knap 50 nyere værker, som forfatteren selv har benyttet. For Danmarks vedkommende henvises til sitet danmarkshistorien.dk udarbejdet af Aarhus Universitet. Afslutningsvis er der en liste med illustrationernes proveniens samt et personregister.

Her skal blot anføres nogle få eksempler på temaer, som behandles en passant: Særkenderne ved Europas geografi; livets cyklus i middelalderen; handelen med slaver og datidens holdninger til slaveri; de religiøse brydninger og de kristne kirkers forhold mellem renæssancen og modreformationen; krigen som 1600- og 1700-tallets normalt tilstand; opfindelsen af troen på fremskridtet og oplysningstidens tankegods. Og undervejs bestræber forfatteren sig for at udfylde den erklærede mission mod uvidenhed og mytedannelse. Han mindes sin gamle historielærer, som sagde: "Korstogene er ret simple. Der er fire - det idealistiske, det katastrofale, det romantiske og købmændenes korstog" (s. 132). Han understreger dog, at togene stadig fylder utrolig meget i både Vesten og Mellemøsten. De kan fremkalde voldsomme følelser, ikke mindst i den muslimske verden. Og de indgår i det synderegister, som vesteuropæere fra tid til anden præsenteres for, men han slår fast, at man skal bedømme en tid på dens egne præmisser og ikke nutidens, og at også denne anklage rummer en god del uvidenhed eller hyckeri, da den muslimske verden i 1095, det er året for det første korstog, havde ført hellig krig i over 400 år. Det er sober tale i en tid, hvor politikere, selv på allerhøjeste niveau, søger aflad, og letkøbt politisk kredit, ved at strø om sig med malplacerede undskyldninger.

Ved middelalderens forfølgelse af kættere, f.eks. af bogomilernes kætterbevægelse i Bulgarien fra 900-tallet og katarernes i Languedoc fra 1000-tallet, mener forfatteren, at det er både nemt og ufrugtbart at forarges og se forfølgelsen som udtryk for uvidenhed og intolerance. Hedninge, bl.a. jøder og muslimer, blev i samtiden ikke anset for at være en del af det kristne samfund i Europa. Kættere, derimod, var kristne med en opfattelse af kristendommen, der afgørende stred mod kirkens officielle lære og dermed undergravede kirken indefra. Hans holdning er afklaret: "Det er et sundt humanistisk princip ikke at fordømme, hvad man ikke forstår, og dengang som nu er spørgsmålet, hvor meget forskellighed et samfund kan rumme" (s. 160).

Krigene mod osmannerne efter Konstantinopels fald i 1453 og frem til 1700-tallet førtes med en brutalitet, som endog overgik de samtidige krige i resten af Europa. Undertiden antog de karakter af religionskrig, djihad og korstog. Den osmanniske trussel mod det kristne Europa var langvarig og reel. I denne kontekst peger forfatteren på, at mange nutidige fremstillinger fremhæver osmannisk tolerance over for europæisk intolerance, men, siger han: "tag ikke fejl. Mennesker, der ikke er muslimer, er andenrangsborgere i Osmannerriget. De bliver brandbeskattet og bevidst hindret i at etablere sig som magtfaktor. Når de kan stige til positioner som storvisirer, er det netop, fordi de ikke har mulighed for at udgøre en trussel mod sultanen" (s. 181).

Efter et opgør med et par sejlivede myter, som påstår, at Colombus i 1492 sejlede ud fra Spanien for at finde søvejen til Indien, ramte Amerika og indledte Europas opdagelse af og kolonisering af andre verdensdele, samt at man på den tid mente, at jorden er flad, og at man falder ud over kanten, hvis man sejler længe nok, kommenterer forfatteren bl.a. decimeringen af indianerne i forbindelse med europæernes fremtrængen på de amerikanske kontinenter. Millioner af indianere omkom, i Mellem- og Sydamerika mellem 50 og 90 %. Tidligere anså man spaniernes grusomheder, som deres fjender i Italien, Nederlandene og England energisk, og ganske hyklerisk, anvendte i propagandaen, for at være årsagen. Det er den såkaldte Sorte Legende. I virkeligheden døde den indfødte befolkning af sygdomme som influenza, mæslinger og skoldkopper, som fulgte med de spanske conquistadorer. Disse førte så til gengæld syfilis med sig tilbage til Europa. Conquistadorenes ugerninger, mener han, falder i en moderne optik nemt ind under krigsforbrydelser, og det er svært at se dem som værre end de grusomheder, indianerstammerne begik mod hinanden eller mod spanierne. Han er af den opfattelse, at den store ugerning lå i det system af undertrykkelse og udnyttelse af indianerne, som spanierne etablerede, og hvis konsekvenser har sat sit præg indtil vor tid (se s. 312 ff.).

Ole Halding

Dansk søfart



ANDERS RAVN SØRENSEN: "Danmark som søfartsnation". Fortællinger, interesser og identitet igennem 250 år. Gad i samarbejde med Museet for Søfart 2020, bd. 79 i rækken af museets årbøger, 304 sider inkl. registre.

For en god halv snes år siden kunne den danske flåde fejre sit 500-års jubilæum, og flåden har om noget været dét, der i tidens løb har bundet riget sammen – også det dansk-norske – samt bidraget til en national identitet. Det er måske dette jubilæum, der har inspireret forfatteren, der er lektor ph.d. ved Institut for Ledelse, Politik og Filosofi ved CBS, til at skrive et noget bredere værk om den "civile" danske søfart, omend tidshorisonten kun er halvdelen af flådens?

Værket, der er rigt og flot illustreret, behandler i 19 hovedafsnit med utallige underafsnit vidt forskellige emner og vinkler op igennem tiden. Det er umuligt her at nævne mere end blot nogle af hovedafsnittene, hvilket slet ikke yder værket retfærdighed. Vi får således megen god information om bl.a. Tietgens DFDS fra 1866, Andersens ØK fra 1897, drengebøger (som Peder Most), et nationalt søfartsmuseum, havets

gullaschbaroner, krigssejlerne, det glemte erhverv, søfartsfiktioner (som "Styrmand Karlsen" og "Martha"), den største stjerne (om A.P. Møller og søn – vel bogens zenit) samt søfartsmomentum (Tv-serier med bl.a. Kløvedals Nordkaperen og Beha Erichsens fjerne kyster).

I forordet hedder det, at bogen *"er historien om en fortælling – fortællingen om en stor søfartsnation igennem 250 år fokus er således ikke skibsregistre og tonnage, men de mennesker og begivenheder, der har været udslagsgivende for tilblivelsen af en fælles fortælling om en søfartsnation - og dermed skabelsen af en national fortælling"*.

Det hedder videre, at værket "Danmark som Søfartsnation" er en *"analyse af, hvordan fortællinger er formet og omformet igennem tiden, og en analyse af de aktører, der har været afgørende for, at historien kunne fortælles"*. Ifølge dette skulle det altså være et historiografisk værk, vi har med at gøre, og det er langt hen ad vejen tilfældet.

Jeg må ærligt indrømme, at jeg har det lidt svært med ordet "fortælling" i forbindelse med historiefaget, men det hører måske med til min generation af historikere på 60+ år?

Selv om forfatteren tilnærmer sig fortællingsbegrebet (s. 19) med, at *"fortællinger udgør en formidlingsform, som kan reproducere national identitet, bidrage til en kollektiv erindring og legitimerer forskellige praksisser"*, forekom det alligevel anmelderen lidt diffust, og panderynkerne blev ikke mindre af at pløje sig igennem siderne 10-21, hvor ordet "fortælling" i alle substantivets mulige former nærmest belaster teksten.

Men efterhånden, som man kom ind i bogens brødstof, blev det mere klart, hvad der mentes med "fortælling". Et enkelt eksempel er hovedafsnittet "Slaget på Rheden og flådens ran" (s. 36-49), hvor forfatteren på historiografisk vis gennemgår de opfattelser, slaget affødte – lige fra den almindelige opfattelse umiddelbart efter 2. april af en dansk sejr, over nationalistisk begejstring efter 1864 til den blandede modtagelse, som Bindebølls monument over slaget fik, da det blev afsløret på Kastellet i 1902.

Bogens afsæt er altså "fortællingen/fortællingerne" om Danmark. Her pointerer forfatteren, at det først og fremmest er fortællingen om landbruget – fremmet af bl.a. guldaldermalerne, Hede-selskabet og andelsbevægelsen – der har formet "fortællingen" om Danmark, mens andre fortællinger, herunder om industrisamfundet og søfarten har stået i skyggen af landbrugets.

Det anføres (s. 15), at søfarten udover et par enkelte perioder ikke har nydt historikernes store bevågenhed, men stedmoderligt har været henvist til populærlitteraturen, et væld af drengebøger, skuespil og film. Det søges der imidlertid rådet bod på med denne udgivelse.

Netop kunsten inddrager Ravn Sørensen flittigt i sit værk. Det sker i skikkelse af utallige mere eller mindre kendte digtere, forfattere og (marine)malere, der her kommer til orde.

De sidstnævnte, marinemalerne, var således – i modsætning til de velanskrevne guldaldermalere – foragtet blandt kunstkritikerne og førte fra midten af 1800-tallet og frem til ca. år 2000 en tilværelse som trommesalskunstnere, men de blev imidlertid fra slutningen af 00'erne rehabiliteret. Ravn Sørensen påviser i denne forbindelse en interessant kulturkløft, idet guldaldermalerne havnede på museerne og hos de bedrestillede, mens de "10.000-vis" (s. 68) af skibsportrætter, der vitterligt blev produceret over tid, afsattes til almindelige mennesker, specielt søfartsinteresserede, matroser, kaptajner – og til rederikontorerne. Det oplyses således (s. 85), at der alene i foyeren i DFDS' hovedsæde hænger flere klassiske marinemalerier end på Statens Museum for Kunst.

Ravn Sørensen inddrager som nævnt flittigt kunstens udsagnskraft i sit værk. Udover deciderede kunstbøger mindes anmelderen ikke at have set en lignende inddragelse af kunsten i et historisk værk. Ravn Sørensen undersøger således i denne bog *"den historiske udvikling af fortællingerne om Danmark som søfartsnation en søfartens ide- og kulturhistorie"* (s. 17). Og øvelsen lykkes! Et spændende og lidt anderledes værk, der varmt kan anbefales til søfartsinteresserede.

Leif Calundann Larsen

Dansk Ostindien

LISE GROESMEYER, NIKLAS THODE JENSEN & P.S. RAMANUJAM: *Videnskab, oplysning og historie I Dansk Vestindien*. Syddansk Universitetsforlag 2020, 507 sider, 398 kr.



Denne bog skal ifølge forfatterne hjælpe med belysningen af en række emner i kolonihistorien, som ikke tidligere har været i fokus. Det er emner som relationerne mellem den europæiske og indiske befolkning i forhold til religion, sprog og videnskab. Bogens omdrejningspunkt er kildetekster fra den norskfødte præst Henning Munch Engelhart, som levede på Tranquebar i årene 1787-1791. Han havde mange funktioner under sit ophold i Tranquebar ud over præstegerningen omfattede det bl.a. kongelig astronom, sprogforsker, historiker, lærer, et videnskabeligt selskab og etablering af en international handelsstation på de dansk-norske Nicobarøer.

Bogen er som nævnt ovenfor skrevet i fællesskab af tre forfattere, som sætter fokus på forskelle dele af Henning Munch Engelharts liv og arbejde. Indholdet er derfor opdelt i tematiserede kapitler med tilhørende kildetekster umiddelbart efterfølgende. Dette er medvirkende til at gøre bogen brugervenlig i den forstand at man hurtigt kan udvælge mere specifikke tema i forbindelse med læsning af den danske kolonihistorie i Det indiske ocean.

Første tema omhandler Henning Munch Engelharts rejser ud i verdenen. I dette kapitler beskrives hvordan han i mødet med lokalbefolkningerne og observationer at handelsmønstret mellem europæere og de lokale, opdagede betydningen af sprog og kulturforståelse imellem to civilisationer. Afsnittet forsøger også at beskrive hvordan Henning Munch Engelhart blev inspireret til at forsøge at udvikle handlen og handelsmetoderne i de dansk-norske kolonier. Hans store ønske om at etablere og udvikle en handelskoloni på Nicobarøerne krævede tydeligvis et stort lobbyarbejde tilbage i Danmark. Det bliver tydeliggjort i bogens andet tema om Nicobarøerne, at opbakning til en sådan etablering ikke var let og at

handelserfaringerne fra Tranquebarkolonien ikke havde en positiv effekt på interessen for hans projekt. Den store forhindring for etablering af en handelskoloni på Nicobarøerne var økonomien og ikke selve idéen, som sådan. Dette fremgår også af de fremhævede svar til Henning Munch Engelhart fra forskellige ministre, kompagnier o.lign. Det er dermed muligt via dette afsnit i bogen, at få et lille indblik i datidens politiske spil.

I det tredje og fjerde temakapitel behandles Henning Munch Engelharts videnskabelige arbejde. Han fremstilles her som værende en oplysningsmand eller måske ligefrem et moderne menneske i sin tankegang. Det videnskabelige arbejde i kolonierne beskrev han som værende krævende pga. lokale forhold både praktisk og kulturelt. Han betragtede grundlæggende alle mennesker, som værende ens og lige, forskelle var kulturelt bestemt og kunne forandres både hos europæiske og asiatiske befolkningsgrupper.

Denne bog giver et interessant indblik i Henning Munch Engelharts liv og arbejde med nutidsøjne præcis, som der står skrevet i bogens indledning. Dermed kan det kun bestegnes som en god bog. Derudover er den læsevenlig i den forstand, at man kan zappe mellem tematikkerne og man kan selv dykke ned i kildekrifterne. En bog der kan gøre en klogere på den danske kolonihistorie i Det indiske ocean.

Mark Hjorth Karlsen

Anmeldelser 235

Poul Steiner Jensen, Knud Ryg Olsen, Olaf Sønberg & Peter Frederiksen: Grundbog til Danmarkshistorien. Systime 2022. 3. udgave, 348 sider, 365 kr. + moms

Lene Sønderby Bech, Signe Lang Holmgaard & Christian Nielsen: Kina – temaer i moderne kinesisk historie, Systime 2022, 253 sider, 276 kr. + moms

Lasse Karner: Kina i verden. Xi Jinping og den kinesiske drøm. Informations Forlag 2022. 302 sider, 300 kr.

Iman Hassani: Danmarks kulturmøder med Mellemøsten – fra vikingetiden til krigen mod terror. Frydenlund. 223 sider. 250 kr.

Ole Bjørn Petersen & Hans Henrik Fafner: På Guds vegne. Radikalisering og terrorisme i vor tid. Filo 2018, 184 sider, 150 kr.

Minna Skafte Jensen: Marin Barleti En renæssancehumanist. Gad 2022, 128 sider, 200 kr.

Aksel Haaning: Aurora, eller morgenrøde. Vandkunsten 2021, 260 sider, 300 kr.

Peter Thygesen: Amdi og Tvind, Gads Forlag 2022, 432 sider, 350 kr.

Lene Kølle Martinsen (red.): Den store mand. Gad 2022, 352 sider, 350 kr. (Grundtvig)

Jesper Vaczy Kragh: IQ 75. Erling og åndssvageforsorgen. Gads Forlag 2022, 344 sider, 350 kr.

David Graeber & David Wengrow: Altings begyndelse. Gads Forlag 2022, 731 sider, 400 kr.

Tom Buk-Swienty: En safari fra Helvede. Politiken 2022, 464 sider, 400 kr.

Johan Varning Bendtsen: Det svenske eksperiment – mellem foregangsland og skræmmebillede. Gad 2022, 311 sider, 250 kr.

Poul Smidt: Ulvetider og skiftespor. LO på vejen mod Fagbevægelsens Hovedorganisation. Gad 2022, 360 sider, 300 kr.

Dansk medicinhistorisk Årbog 2021. Udg. Af Dansk medicin-historisk Selskab 2022. 255 sider, 215 kr.

Poul Bache: Finkultur og mangfoldighed. 60 års dansk kulturpolitik. Gad 2021, 472 sider, 400 kr.

Sara Alfort (red.): Damer der var for meget. Gad 2022, 456 sider, 300 kr.

Casper Andersen & Henry Nielsen: Minutter i midnat. En global historie om kernevåben. Aarhus Universitetsforlag 2022, 272 sider, 300 kr.

Søren Nørby: Med fornøden dristighed. Dramatiske beretninger fra Flådens historie. Turbine 2021, 328 sider, 350 kr.

Grundbog til Danmarkshistorien

POUL STEINER JENSEN, KNUD RYG OLSEN, OLAF SØNDBERG, PETER FREDERIKSEN: *Grundbog til Danmarkshistorien*, 3. udgave, Systime 2022. 348 sider, 365 kr. + moms



Denne bog behøver ingen nærmere introduktion. Den er blevet brugt - og brugt igen – i utallige klasseværelser på landets gymnasier siden den første gang udkom i 2006 – og i øvrigt også som I-bog. Og inden da blev dens forgænger og forlægg Carl-Johan Brylds klassiker: *Danmark fra oldtid til nutid* brugt mindst lige så flittigt gennem årtier. På min skole på Middelfart Gymnasium og HF bruger vi faktisk stadig Brylds bog fra tid til anden, hvor 1980'erne og 1990'ernes historie er glimrende behandlet, hvilket (med god grund) er gledet lidt i baggrunden i de nyere lærebøger til historieundervisningen.

Og sådan forholder det sig også med nærværende udgivelse, som er den 3. opdaterede udgave af *Grundbog til Danmarkshistorien*, hvor det særligt er kapitlerne, som omhandler den nyeste tid, der er blevet revideret og ført op til nutiden. Resten er langt hen ad vejen, som vi kender det med den klassiske periodeinddeling og de sædvanlige danmarkshistoriske temaer.

Og lad det være sagt med det samme. Denne bog er fremragende, og vil – med denne 3. udgave – fortsat være normsættende og definerende for, hvordan Danmarks historie bliver gennemgået på landets gymnasier. Dette skyldes både gode og præcise tekster, men også velvalgte og relevante kildetekster, hvor man som lærer i den grad kan bringe fortiden til live.

Særligt på to områder er bogen i den nye udgave blevet ændret fra de foregående udgaver.

For det første er didaktiseringen af bogen blevet styrket. Det drejer sig om arbejdsopgaver og arbejdsopgaver m.m. i forbindelse med grundbogstekst og kilder. Og så et for mig at se nyt tiltag (formentlig inspireret af samfundsfags-litteraturen), hvor der ved indledningen til hvert kapitel er en "kasse" med en fremhævelse af kapitlets vigtigste begreber. Det er godt tænkt og meget relevant for både underviseren og elevernes eksamenslæsning.

Generelt må man sige, at der i lærebøgerne i disse år er en tendens til, at selve grundbogsteksten forkortes og forsimples, og samtidig skrues der op for diverse pædagogiske og didaktiske elementer. Det er

selvfølgelig som udgangspunkt en god ting. Det gør stoffet mere spiseligt for eleverne og hjælper læreren i en presset nedskæringstid, men det er selvfølgelig også vanskeligt at komme uden om, at det samtidig er et udtryk for, at eleverne i en medialiseret skærmid generelt har lidt sværere ved at fordybe sig og læse indenad.

For det andet er de sidste 100 års historie blevet gennemskrevet og (som tidligere nævnt er) det sidste kapitel helt nyt. Der er ingen tvivl om, at det som lærebogsforfatter er sværest at skrive om den nyeste tid, hvor periodeinddelinger og væsentlige fokuspunkter stadigvæk i den grad er til fortolkning. I mine øjne har forfatterne med dette sidste afsnit valgt at fortolke historien i et i mine øjne lidt nationalt-konservativt præg, som nok også er typisk for tidsånden i dag. I hvert fald fylder Dansk Folkeparti (som på det nærmeste tillægges selve hovedrollen i nyere dansk politik), indvandrerdebat og Muhammedtegninger rigtigt meget – og det er svært at overse, at man også har valgt at skifte bogens omslagsbillede fra Otto Baches rå og barske: *De sammensvorne rider fra Finderup efter mordet på Erik Klipping Skt. Cæcilienat 1286* til Jørgen Sonnes næsten kvalmende biedermeier-romantiske: *Morgenen efter slaget ved Isted den 25. juli 1850*. Og i hvert fald savner jeg, at temaer som klima og bæredygtighed, en ny bevidsthed om køn og krop samt følgerne af det neoliberale og stærkt individualiserede menneskesyn, som har præget den vestlige verden de sidste 30-40 år også bliver nævnt i bogen. Her ville jeg personligt supplere lærebogen med yderligere materiale i gennemgangen med mine egne klasser. Men det siger jo også sig selv, at forfattere må foretage uendeligt mange flere fravalg end tilvalg, når historien skal formidles.

Alt i alt er *Grundbog til Danmarkshistorien* en meget anbefalelsesværdig bog, som også med en kommende opdatering af Systimes hjemmeside kan anvendes i I-bogs-version.

Inden man i faggruppen slår til og køber ekstra klassesæt af denne 3. udgave, ville jeg imidlertid også undersøge om en anden nyere udgivelse af den ene af denne bogs fire forfattere, Peter Frederiksen, nemlig *Vores danmarkshistorie* kunne være interessant for skolen. Denne bog er lidt billigere i indkøb, den har en lidt anderledes webside tilknyttet med bl.a. PowerPoints, og de første to podcasts af en lang række tilknyttet bogen udviklet af den gode Asger Wille, er allerede udgivet.

Anders Bærholm Frikke

Hyperkritisk Kina bog

LENE SØNDERBY BECH, SIGNE LANG HOLMGAARD & CHRISTIAN NIELSEN: Kina – temaer i moderne kinesisk historie. Systime 2022. 253 sider. 276 kr. ex. moms.



Kina – temaer i moderne kinesisk historie er et undervisningsmateriale til ungdomsuddannelserne i primært historie. Bogen består af to dele: dels det historiefaglige fundament, som udgør de første fem kapitler (s. 9-164), dels fem temaer i Kinas moderne historie (s. 164-253).

Første del fungerer rigtig godt: Efter et kort fængende introkapitel om "Xi Jinping og den kinesiske drøm", gennemgås hele Kinas historie i de følgende fire kapitler. Kapitel 2 og 3, der dækker kejsertidens ca. 3500 år lange historie, er stærkt spækket med information men også noget springende; mens de to sidste kapitler, om den republikanske periode fra 1912 til i dag, udgør en mere sammenhængende fortælling. Til alle fem kapitler er der udmærkede kilder, de fleste er direkte oversat fra kinesisk – to af bogens forfattere er sinologer. Og til hvert kapitel er der rigtig mange gode forslag til opgaver, som dækker forskellige indfaldsvinkler, temaer og taksonomiske niveauer.

Anden del er efter min opfattelse mere problematisk. De fem temaer er: Kinas politiske og administrative system, Made in China 2025 (om Kinas industrielle mål og planer), Den nye Silkevej, Social ulighed samt Kina og menneskerettighederne. Til hvert tema er der også her en grundtekst, arbejdsspørgsmål og tekster eller cases.

Det problematiske ved temadelen skyldes to forhold. For det første er grundteksterne for subjektive; det er selvfølgelig helt i orden at være kritisk over for Xi Jinping og en lang række forhold i det moderne Kina. Men i en undervisningsbog må man i det mindste forsøge at afbalancere fremstillingen så den ikke bliver for ensidig. Forfatterens holdning synes at være, at alt hvad der foregår i Kina er udtryk for et repressivt og umenneskeligt kommunistpartis onde vilje,

Lad mig blot give et par eksempler: i en boks om hvorfor Kina vil opføre en ny Silkevej (s. 200), er et af forfatterens argumenter: "Ved at skabe vækst i Kinas underudviklede og fattige vestlige provinser vil man kunne lægge en dæmper på ulmende politisk uro i området". At partiet måske blot ønsker at skabe vækst og forbedrede sociale vilkår i området - som det har gjort i andre områder af landet – kommer ikke på tale. - I samme tema skriver forfatterne under afsnittet *Gældsfølder* at "Den Nye Silkevej for flere lande har

udviklet sig til en gældsælde" (s. 203). Det er et stærkt omtvistet synspunkt, som har rod i udokumenterede påstande fra folk i Trump-administrationen. Ifølge den amerikanske Kina-forsker Deborah Brautigan er disse påstande fejlagtige (se interview med Brautigan i Weekendavisen den 21. 10 2022)

I temaet Social ulighed kritiseres det at pensionsalderen for kvinder i Kina er lavere end for mænd (s. 227). Underligt at stille det i negativt lyst, når der her og andre europæiske lande er stor folkelig modstand mod den stigende pensionsalder. I øvrigt har flere EU-lande stadig forskellig pensionsalder for kvinder og mænd.

Hvor kilderne i grundbogsdelen typisk består af oversatte tekster, fx øjenvidneberetninger eller politiske taler, er ni af tretten kilder i tema-delen cases, dvs. tekster, som forfatterne selv har skrevet. De fleste handler om personer, som fx kunstneren Ai Weiwei og systemkritikeren Liu Xiaobo, der er blevet forfulgt af de kinesiske myndigheder eller om de efterladte børn og homoseksualitet i Kina. Disse cases er nærmest at betragte som forvoksede bokse, der dels formidler de samme meget negative holdninger til forholdene i Kina som grundbogsteksten, dels bliver eleverne i opgaverne kun sat til at arbejde med indholdet; det kildekritiske begrebsapparat lægges der ikke op til at de skal anvende i forhold til casene!

Undervisningsmaterialet består også af en hjemmeside, som dog endnu ikke indeholder mere stof end det, som er i bogen. Mens undertegnede læste bogen, var der i dagbladet Information (12. 10. 2022) en artikel om "Fem kinesiske stemmer gør status over Xi Jingpings Kina". Som titlen antyder, bliver yngre kinesere her interviewet om deres syn på rigets tilstand op til KKP's 20. partikongres. Her er holdningerne til partiets politik betydeligt mere nuancerede, end dem der formidles i denne bog. Måske skulle forlaget overveje at indlemme denne artikel i undervisningsmaterialet?

Bogen kan bestemt anbefales til undervisningsbrug – dog med det forbehold, at læreren nok selv bør opsøge noget alternativt kildemateriale til i hvert fald de sidste tre temaer. Man kan håbe at hjemmesiden hen ad vejen råder bod på den skævhed, bogen er behæftet med.

Henrik Bonne Larsen

Vigtig bog om Kina



LASSE KARNER: *Kina i verden – Xi Jinping og den kinesiske drøm*. Informations Forlag, 2022, 302 sider, 300 kr.

Den 15. november 2012 træder Kinas nye leder Xi Jinping frem på scenen. Nu, ti år senere kan vi se, at det blev et afgørende skifte i det moderne Kinas historie. Xi var ikke bare en ny leder; nej, han havde en helt ny vision for Kina og Kinas placering i verden. I dag er han ved at få status som en af de store kinesiske ledere på linje med Mao Zedong, og derfor er der nogle, der kalder ham Xi Zedong.

Forfatteren til bogen er Lasse Karner, der er uddannet journalist og videreuddannet i Hong Kong og Singapore, og han har de sidste ti år dækket Kina for Berlingske og siden for Information. Han har dermed den helt rette baggrund for at kunne give et up-to-date og analyserende billede af Kina under Xi Jinping. Og så skriver han glimrende.

I talen "Den store kinesiske drøm", som Xi holdt kort efter sin tiltræden, formulerede han sin vision. Kina havde været igennem en lang økonomisk vækst, men der skulle mere til: Der skal ske en fornyelse af den kinesiske nation, en kinesisk renæssance, der betyder en ny storhedstid for Kina. Første pejlemærke er 2035, hvor kineserne skal leve et væsentligt bedre liv, og ved næste pejlemærke i 2049 skal Kina være "*et moderne socialistisk samfund, stærkt, kulturelt avanceret og harmonisk – en global leder*". (s. 24)

Lasse Karner gennemgår i ni kapitler forskellige sider af den politik, som Xi har ført indenrigspolitisk og udenrigspolitisk. Indenrigspolitisk er det helt overordnede tema, at Kina styres med en meget fast hånd af kommunistpartiet, og der tåles ingen kritik eller væsentlig diskussion. Kommunistpartiet med Xi i spidsen har udviklet sig til et totalitært styre. Det betyder en meget omfattende overvågning af alle kinesere, hvor den mindste afvigelse fra partiets linje bliver straffet hårdt og konsekvent. Værst går det (naturligvis) ud over de nationale mindretal, og Lasse Karner rapporterer fra Hong Kong og Xinjiang med de muslimske uighurer, hvor han på egen krop oplever overvågningen.

Den udenrigspolitiske dimension af det nye Kina får den bredeste dækning med mange spændende beskrivelser og analyser. Forfatteren inddrager med held videnskabsfolk og eksperter, der giver hans analyser både dybde og kant.

Kinas store projekt med Den Nye Silkevej omtales først, og selv om ikke alt går efter de højstemte erklæringer, er der ingen tvivl om, at Kina på denne måde prøver at åbne nye veje i den internationale samhandel og økonomi. I den sammenhæng er det også interessant at læse om Kinas store indflydelse i lande som Pakistan og Cambodja, ligesom Kina har meget store projekter i gang i Afrika, og Kina er i mange afrikanske lande en vigtig samarbejdspartner.

På den storpolitiske scene er der også store ændringer undervejs: Kina er stille og roligt ved at udvikle en militær kapacitet, der gør Kina til en regional supermagt. Landene omkring Det Sydkinesiske Hav mærker den kinesiske tilstedeværelse langt fra fastlandets kyster.

I den store internationale sammenhæng er vi på vej ind i en ny bipolaritet med Kina og USA på hver sin side. Kina er på det økonomiske område helt på linje med USA, hvis ikke over. Kina satser hårdt på også at kunne matche USA teknologisk, og der er afsat store summer til at udvikle en række nøglesektorer.

Kina spiller også en vigtig rolle i den internationale handel. Landet er for længst blevet medlem af verdenshandelsorganisationen WTO, men det betyder ikke, at Kina vil acceptere den liberale verdensorden, som vi nok naivt troede. De holder fast ved deres illiberale model, og den vil de gerne udbrede til resten af verden. Kina straffer fx lande, der som Litauen ikke opfører sig, som Kina ønsker det. Det skaber problemer i forhold til både EU og Danmark, for kan vi acceptere, at et land prøver at føre sine politiske prioriteter over på det handelspolitiske område? I teorien nej, men i praksis er det svært at komme på tværs af Kina. Tænk bare på de problemer, Danmark fik, da den forrige kinesiske leder besøgte København, og politiet ulovligt fjernede demonstranter og deres Tibet-flag.

Men hvordan ser fremtiden ud for Kina? Skal man tro Xi og den kinesiske propaganda, er der ingen tvivl om, at Kina vil nå sine mål. Men Kina står ifølge Lasse Karner overfor fem udfordringer: For det første et kraftigt faldende befolkningstal som følge af den nu forladte et-barns-politik. For det andet vil det kræve enorme ændringer at få det kulfyrede Kina over på en grøn kurs. Der er gode intentioner og initiativer, men vil Kina for alvor blive grøn? For det tredje bygger den kinesiske økonomi på 'et bjerg af gæld', og hvad sker der fx den dag, ejendomspriserne begynder at falde? Den fjerde udfordring er produktivitet og uddannelse som grundlaget for fortsat vækst. Produktiviteten stiger kun svagt, og trods prestigeuniversiteter er langt de fleste unge kinesere dårligt uddannede.

Den femte udfordring viste sig under Corona-pandemien. Selv om det lykkedes at bremse pandemiens vækst i starten, har de senere massive nedlukninger bl.a. i Shanghai afsløret, at den kinesiske (totalitære) ledelse ikke er god til at føre en nuanceret debat og finde de rigtige løsninger. Som Lasse Karner skriver på den sidste side: *"Ved at sætte sig selv først og underminere den konsensussøgende ledelse har Xi åbnet op for nye og fremtidige magtkampe. Hans egenrådighed har også en anden pris. Den øger risikoen for, at Xi ser sig blind på sine egne agendaer og ambitioner."* (s.289-290)

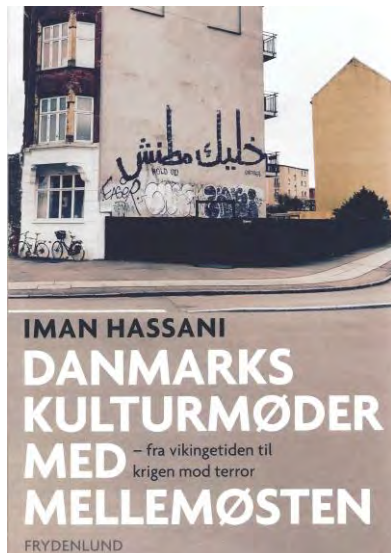
Bogen være hermed varmt anbefalet – spændende, vidende og velskrevet!

Ulrik Grubb

Kulturmøder - Mellemøsten

IMAN HASSANI: *'Danmarks kulturmøder med Mellemøsten – fra vikingetiden til krigen mod terror'*.

Frydenlund 2022



For enhver faglitterær forfatter må det være drømmen, at ens værk kommenteres af statsministeren og omtales eller anmeldes i en meget lang række medier. Dette skete rent faktisk da lektor ved Falkonergården Gymnasium & Hf-kursus Iman Hassani udgav bogen *'Danmarks kulturmøder med Mellemøsten – fra vikingetiden til krigen mod terror'*. Omtalen af bogen var dog gennemgående meget negativ, idet den blev set som et produkt af en ikke erklæret værdikamp. Iman Hassani var derfor dog næppe særlig glad omtalen.

Bent Blüdnikow skrev den 6. august i sin anmeldelse af bogen i Berlingske blandt andet: *"Omar el-Hussein angreb Krudttønden (Lars Vilks Komiteen's debatmøde om kunstnerisk ytringsfrihed, red.) og synagogen i 2015. I Iman Hassanis undervisningsbog om kulturmødet mellem danskere og muslimer beskrives Anders Breivik som terrorist og højreekstremist, men Omar el-Hussein som en socialt forstyrret ung mand. Det er symptomatisk for en ensidig bog, der gør muslimer og imamer til lige så udsatte som Flemming Rose efter Jyllands-Posten trykte Muhammed-tegningerne. Værdikampen er i fuld gang i undervisningssektoren, og man gruer for, hvad eleverne får fortalt"*. Bent Blüdnikow belønnede bogen med en enkelt stjerne ud af seks mulige.

Statsminister Mette Frederiksen skrev den 14. august 2022 på Facebook blandt andet: *"Hvis der er noget, der kan ødelægge et samfund, så er det værdirelativisme. En forestilling om, at alle værdier er lige gode. Hvis vi som samfund ikke tør definere fælles værdier, normer og spilleregler, så vil det langsomt men sikkert falde fra hinanden. Jeg kan forstå, at et forlag har udgivet noget undervisningsmateriale, der henvender sig til gymnasiet, hvori terroristen fra angrebet i 2015 ikke benævnes som terrorist, men i stedet som en forstyrret ung mand"*.

Flere tilsvarende omtaler eller anmeldelser kunne sagtens fremdrages. Om end jeg som anmelder er meget enig med den ovenstående kritik, skal det dog tilføjes, at bogen også indeholder meget andet. Det er nemlig et gennemgående træk ved stort set samtlige omtaler og anmeldelser af bogen, at de udelukkende

forholder sig til de sidste to kapitler, hvorimod de første fem kapitler får meget få eller ingen ord med på vejen. Netop derfor vil jeg indledningsvis skabe et overblik over den samlede bog.

Bogens kapitel 1 med titlen *'Den videnskabelige ramme'* er en ganske god gennemgang af begrebet kultur og af de mange begreber, der er knyttet til en kulturanalyse. Som forståelsesramme anvendes Edward Taylors kulturdefinition. Herudfra introduceres læseren for en række kulturteoretiske begreber. Dernæst rummer kapitlet også en introduktion til diskursanalyse som metode. Sidstnævnte suppleres med en opgave, der skal gøre læserne i stand til at bruge diskursanalyse på en selvvalgt tekst. Endeligt får man som læser en introduktion til postkolonialisme og en række af de postkolonialistiske tænkere.

I kapitel 2 går Iman Hassani i gang med den historiske gennemgang af *'Danmarks kulturmøder med Mellemøsten'*. I kapitel 2 tages vikingetiden under behandling, hvor eksempelvis beretninger og mønter bruges som væsentlige kilder. En af beretningerne stammer ikke overraskende fra Ibn Fadlands hånd.

I kapitel 3 er det blandt andet de danske korstog, der er i fokus. I kapitlet redegør forfatteren for baggrunden for korstogene samt den kultur- og teknologiudveksling korstogene afstedkom.

I kapitel 4 er det oplysningstidens fascination af Mellemøsten, der er i fokus. Her fokuseres der blandt andet på F.L. Nordens rejse til Ægypten, Carsten Niebuhrs arabiske rejse samt de rejseberetninger, disse to rejser kastede af sig.

I kapitel 5 beskæftiger Iman Hassani sig med guldalderens fascination af Mellemøsten. Herunder malere og forfattere, der i perioden arbejdede med orienten, dvs. blandt andet Mellemøsten. Nogle af de kulturpersonligheder, der sættes fokus på er malerne Martinus Rørby og Elisabeth Jerichau-Baumann samt forfatteren Adam Oehlenschläger. Endeligt inviteres læseren på en tur i Tivoli, der med sin byggestil gav beskueren en introduktion til verden uden for Europa. På denne måde afspejlede Tivoli anno 1843 interessen for det fremmedartede.

Frem mod kapitel 6 med titlen *'Fra gæstearbejdere til etniske minoriteter'* foretages et tidsspring på godt 100 år. Her tages udgangspunkt i 1960'erne, hvor de første gæstearbejdere ankom til Danmark. Herfra trækkes linjen frem til i dag, hvor udlændingepolitik og integration har spillet en afgørende rolle i dansk politik. Herunder tages personen Inger Støjberg og hendes berømte/berygtede '50 stramninger kage' under behandling. Herudover ser forfatteren generelt på de danske politiske partiers syn på udlændingepolitik samt en række af de enkeltsager – fx tørklædesagen fra 2003 – der har været med til at give næring til den til tider noget skingre udlændingebet i Danmark. Det ville klæde kapitlet, hvis Iman Hassani havde anlagt et lidt bredere perspektiv. Faktum er, at indvandremiljøet i Danmark ikke er en homogen størrelse. Hvor rigtigt mange meget gerne vil det danske samfund, er der også et lille mindretal, der i ord og handlinger signalerer, at de ikke ønsker en tilknytning til det danske samfund. Denne del af problematikken burde Iman Hassani have medtaget. Ansvar for en vellykket integration ligger jo ikke kun på det danske samfunds skuldre. En del af ansvaret ligger også på indvandrerens skuldre.

I kapitel 7 er det Muhammedtegningerne og den deraf følgende krise, der er i fokus. Under overskriften *'Konsekvensen af Muhammedtegningerne'* kommer forfatteren ind på angrebet på Krudttønden og Københavns Synagoge, angrebet på Charlie Hebdo samt mordet på den franske historielærer Samuel Paty. Som nævnt i indledningen til denne anmeldelse, er det specielt denne del af bogen, der har været udsat for kritik. Ikke alene er afsnittet om Krudttønden og Synagogen fejlbehæftet, men det er også, som

ovenstående viser, særdeles tendentiøst. Forlaget og forfatteren har siden lavet et retteark, som udsendes sammen med bogen. Heri er der følgende nye formulering om Omar El-Husseini: *"Hans motiv bag gerningerne var ikke umiddelbart kendte, og i dagene efter drabene var der en del debat om, hvorvidt de var begået af en socialt forstyrret ung mand, eller om de havde et større ideologisk mål og dermed kunne være terrorangreb. Angrebet er efterfølgende af de danske myndigheder blevet klassificeret som terror"*. Den nye formulering er helt klart bedre end den oprindelige, men det ville klæde forfatteren af en bog til ungdomsuddannelserne entydigt at slå fast, at Omar El-Husseins handlinger var terror. I forbindelse med diskussionen af Muhammedtegningerne kan der være rigtig mange gode grunde til, at de ikke bringes i bogen: copyright, pladmangel eller frygt for repressalier. Som læser havde det dog været rart at blive orienteret om, på hvilken baggrund dette valg er truffet.

I bogens sidste egentlige kapitel – kapitel 8 – er emnet krigen mod terror. Med udgangspunkt i angrebet på World Trade Center kommer Iman Hassani ind på krigen mod Irak og Afghanistan samt den danske antiterrorlovgivning. Her får vi blandt andet at vide, at det var en SV-regering, der lancerede antiterrorlovgivningen i 2015. Det holder ikke rigtigt, idet det jo var Det Radikale Venstre, som Socialdemokratiet i 2015 dannede regering med.

Som afslutning på bogen får vi en opsummerede afslutning. Herudover indeholder bogen en række udmærkede kildetekster og ikke mindre end 27 gennemgående fine arbejdsopgaver. Til gengæld mangler bogen et stikordsregister. Det havde været rart i en bog, der rummer så mange forskellige problemstillinger. Ligeledes havde det været særdeles rart med en oversigt med ganske få biografiske oplysninger over de mange personer, der nævnes i teksten. Faktisk rummer bogen så mange navne, at det selv for en øvet læser ind imellem bliver svært at holde dem ud fra hinanden.

Tilbage står spørgsmålet: Er det en god lærebog Iman Hassani har skrevet? Bogens første fem kapitler fungerer fint, men kapitel 6-8 er noget mere problematiske. De indeholder dels en række faktuelle fejl, dels tenderer stoffet i disse kapitler mod at blive behandlet på en særdeles enøjlet måde. Den samlede vurdering herfra må derfor blive, at bogen som den fremstår nu, ikke er en god og velfungerende lærebog. Bogen er simpelthen for tendentiøs til at kunne kaldes en lærebog. Det havde været mere retvisende at udsende den som en debatbog. Jeg vil mene, at det er problematisk at forelægge den for gymnasieelever som en grundbog til emnet *'Danmarks kulturmøder med Mellemøsten'*, idet eleverne har en opfattelse af, at de i store træk kan stole på validiteten af oplysningerne i en grundbog. Jeg er her med på, at en del af historieundervisningens DNA er at lære eleverne kritisk stillingtagen til en tekst. Netop derfor supplerer alle lærere en god grundbog med et udvalg af kildetekster. Målet med kildeteksterne er, at eleverne kan vurdere indholdet af disse på baggrund af den grundbog de i øvrigt arbejder med. Med denne bog vendes tingene på hovedet.

Jens-Peter Fage Madsen

Vor tids voldsmænd



OLE BJØRN PETERSEN & HANS HENRIK FAFNER: *På Guds vegne. Radikalisering og terrorisme i vor tid*, Filo 2018, 184 sider, illustreret i farver, 150 kr.

I denne lille bog fra 2018 giver de to historikere Ole Bjørn Petersen og Hans Henrik Hafner en kort introduktion til religionens rolle i politisk vold i dag. I bogen beskrives først de to nøglebegreber ekstremisme og radikalisering og herefter følger tre kapitler om politisk radikalisme, fjendebilleder og Guds herredømme, hvor teorier om terrorisme præsenteres. Til sidst eksemplificeres religiøs vold og terrorisme inden for de fem verdensreligioner Islam, kristendom, jødedom, buddhisme og hinduisme.

I afsnittet om islam behandles både Al Qaeda og Islamisk stat. Blandt kristne terrorister er det amerikanske fundamentalistiske grupper som Christian Identity og Aryan Nation som sættes under lup, mens det inden for jødedommen er den ortodokse gruppe TNT som beskrives. Bogen behandler til sidst mere nationalistiske grupper, som den buddhistiske 969 fra Burma, BBS fra Sri Lanka og den hindunationalistiske RSS.

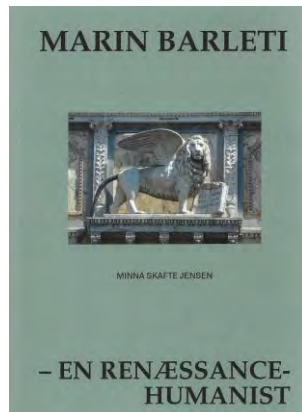
Bogens store styrke er, at den ved at studere brugen af vold inden for alle religioner kan påpege en række lighedspunkter og fællestræk blandt de religiøse grupper. Interessant er her hvor identisk hellig krig formuleres inden for de forskellige religioner, hvordan de forskellige terrorgrupper alle længes med en ren fortid og hvordan selv pacifistiske religioner som buddhismen formår at legitimere vold i Guds navn. Et andet tiltrækkende træk ved bogen er dens pluralistiske analyser, hvor forfatterne eksempelvis fremlægger en række teorier om, hvorfor folk bliver terrorister. Er radikalisering en nedefra-og-op eller oppefra-og-ned proces eller skal vi se det som en mere kompliceret blanding, hvor individer selv opsøger muligheden for at blive trænet til at blive terrorist? Bogens styrke er imidlertid også dens svaghed. Det er meget optimistisk at tro, at man kan dække et så stort emne på så få sider og fremstillingen bliver derfor tit temmelig kompakt og kortfattet.

Bogens manglende kilder og mange små kapitler medfører derfor, at bogen i undervisningen kun kan tjene som en introduktion til et af de mange emner som forfatterne behandler. Bogen anbefales derfor til skolens bibliotek.

Rasmus Østergaard

En renæssancehumanist

MINNA SKAFTE JENSEN: En renæssancehumanist i gæstfrihedens by. Gad 2022, 128 sider, 200 kr.



Hvad ved man om "disse albanere"? Hvorfor har de kaldt deres universitet Baleti-universitetet, og hvad refererede den albanskfødte fodboldspiller på det schweiziske landshold, Granit Xhaka, til med håndtegnet "Den albanske ørn", da han i 2018 markerede en scoring i landskampen mod Serbien? Dobbeltørnen står centralt i det albanske nationalflag, også kendt som "Skanderberg flaget". Uden Marin Barletis fortælling om heltefyrsten Skanderberg (1405-1468) havde den albanske selvforståelse og identitet været en anden end i dag. En mulighed for en nærmere forståelse af baggrunden for albanernes referencer til Skanderberguniversets symbolik leveres til os i udgivelsen "Marin Barleti - en renæssancehumanist i gæstfrihedens by".

Professor emeritus Minna Skafte Jensen har skrevet en indføring i Marin Barletis værker om belejringen af Shkodra og om den albanske nationalhelt Skanderberg. Albaneren Marin Barleti (ca. 1460-1512) levede samtidig med, at Det Osmanniske rige under Mehmed 2 (1451-1581) konsoliderede sig på Balkan. I 1478 indledte osmannerne belejringen af den strategisk vigtige by Shkodra ved Bojana-floden. Barleti deltog i forsvaret af denne by. Efter belejringen og mange lidelser måtte forsvarerne overgive sig. Takket været en overenskomst mellem osmannerne og Venedig kom han til selvsamme by som flygtning i 1479. Venedig var på daværende tidspunkt en stormagt, der kæmpede for at opretholde sin magt over det østlige Middelhav og bevare bystatens handelsforbindelser til kystbyerne og ikke mindst til Asien og Silkevejen. Derfor var bystaten også involveret i krigene på Balkan, og derfor lod man også porten stå åben for folk, der flygtede fra osmannernes fremtrængen.

Barleti ernærede sig i sin flygtningetilværelse tilsyneladende først som slagter og senere som præst. De værker, han skrev, tilegnede han henholdsvis Dogen i Venedig og Paven i Rom. Pointen var, ifølge M. Skafte Jensen, at han derved kunne gøre opmærksom på sine færdigheder og således opnå en højere stilling, hvilket dog tilsyneladende ikke lykkedes for ham. En af årsagerne kunne, ifølge Skafte Jensen, være, at han lagde vægten på den albanske indsats og satte Venedig i anden række, hvilket betød en mangel på smiger, som også dengang var afgørende, hvis man skulle opnå magthavernes gunst. Flygtningen Barletis litterære

produktion er helt afgørende for den albanske nationale selvforståelse og identitet, selv om der ud over de efterladte skrifter altså kun er få spor tilbage af ham.

Bogens opbygning består af en indføring i den politiske og militære situation omkring 1400-tallets anden halvdel og derefter to kapitler om Barletis to værker, der omhandler belejringen af Shkodra og historien om helten Skanderberg.

Minna Skafte Jensen holder et bredt fokus i første kapitel af sin undersøgelse af Barleti-emnet. Hun stiller skarpt på de flygtede albaneres livsvilkår i Venedig, de politiske forhold mellem osmannerne og Venedig, albanernes kamp mod den osmanniske fremtrængning mm. I sin litterære analyse forsøger hun at udlede, hvilken sindstilstand flygtningene var i, efter at krig og belejring havde sat sine mærker i disse menneskers sind.

Minna Skafte Jensen er klassisk filolog og kender den antikke litteratur samt renæssancelitteraturen indgående. Derfor kan hun undersøge værkerne dybtgående med sin tekstkritiske metode. Hun påpeger, at flere passager i de to tekster har klassiske forlæg fra fx Vergil og flere andre. Der er dog, ifølge Skafte Jensen, ikke tale om, at teksterne kan stemples som fri fantasi eller elementært plagiat. Der er tale om en skrivestil, som var alment udbredt i Barletis samtid, og som har haft sin helt egen logik, idet læserne var indforstået med den, og så den som et udtryk for kvalitet, idet værkets forbindelse til antikkens storhed dermed blev fastslået. Alligevel rejser der sig automatisk et spørgsmål hos historikerne, hvorvidt der er tale om troværdige kilder til albanernes historie i 14-tallet. I den sammenhæng må der skelnes mellem historien om Shkodras skæbne og Skanderbergfortællingen. Da den førstnævnte er selvoplevet, mens den anden er genfortalt på anden og tredje hånd, giver kildens værdi som beretning sig selv. Ikke desto mindre må Skanderbergfortællingen anses som den vigtigste i et identitetshistorisk perspektiv.

Jeg vil ikke udelukke, at det er en bog, der kan bruges af den lidt nørdede elevtype i forbindelse med en SRP og lignende, men det er udmærket og underholdende læsning for den nysgerrige historiker.

Jørgen Lassen

Aurora, eller morgenrøde



AKSEL HAANING: Aurora, eller morgenrøde. Forlaget Vandkunsten 2021. Illustreret, hæftet, uopskåret 260 sider 300 kr.

Dette er en bogudgivelse som henvender sig primært til historikere og teologer der beskæftiger sig med middelalderen. Dette må ikke forstås på den måde, at bogen ikke vil kunne berige andre, for det kan den bestemt. Denne middelalder tekst indeholder bestemt også noget som bør få vor tids mennesker til at tænke sig om. Bogen er en hyldest til visdommen.

Hvem der er forfatter til skriftet, ved vi strengt taget ikke. Det er et manuskript fra middelalderen som er udateret og uden forfatternavn. Skriftet blev genfundet af den berømte psykiater C.G. Jung, som mente at det var et centralt skrift skrevet af Thomas Aquinas (†1274). Aksel Haaning tillægger også skriftet til Thomas Aquinas.

Bogen er forsynet med 12 indledende kapitler som fører læseren ind i den tankeverden hvor skriftet *Aurora eller morgenrøde* er blevet til. Disse kapitler er kort og klart skrevet. Som indledning til selve teksten hjælpes læseren på vej af tre korte kapitler: Teksten, Oversættelsen og Forskningen.

Der er grund til at rose forlaget Vandkunsten for, at de har valgt at bringe selve den middelalderlige tekst i parallel oversættelse. Latin – dansk. Det giver læseren mulighed for at kikke oversætteren i kortene. Teksten indeholder lange bibelcitater, som sammenstilles med 1200-tallets opfattelse af Aristoteles og en række forfattere. Her hjælper Aksel Haaning sine læsere ved, at tekst/oversættelse er forsynet med noter der giver henvisninger til, hvorfra den middelalderlige forfatter har taget sine citater. Store dele af teksten er opbygget ved at sammensætte forskellige citater.

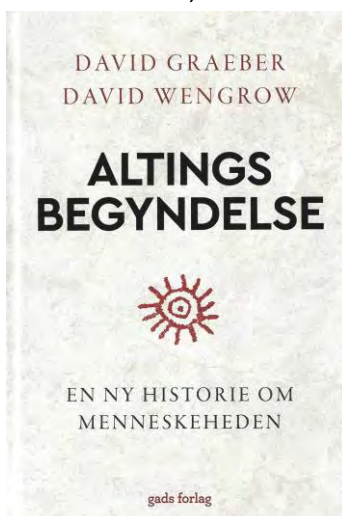
Det har været et kæmpe arbejde at skrive denne bog og det er lykkedes. Det er blevet en god og læseværdig bog.

Lidt ærgerligt er det, at mødet med denne bog er som at blive ført tilbage til forrige århundrede. Man skal selv sprætte bogen og bogens layout er også temmelig altmodisch. Men det på trods, må man rose forlaget for at udgive dette skrift, som næppe har den største læserskare. Det er en god bog, med mange vigtige betragtninger fra forfatterens side. Men den vil næppe være egnet til brug i den danske gymnasieskole. Det er det en alt for snæver udgivelse til.

Torben Svendrup ph.d.

For mange somre siden

DAVID GRAEBER & DAVID WENGROW: Altings begyndelse. En ny historie om menneskeheden. Gads Forlag 2022. 731 sider, 400 kr.



Menneskets historie er lang, mere end tre millioner år. Homo sapiens' udviklingshistorie strækker sig over mindst 200.000 af disse år. Europa koloniserede først af arten ca. 45.000 f.v.t. Tegn på menneskelig aktivitet, kildematerialet til denne historie, mangler i det meste af dette betragtelige spænd af tid, som frem til sidste istids slutning betegnes pleistocæn. Perioden derefter, ned mod vor tid, betegnes holocæn.

Ifølge David Graeber og David Wengrow har store myter gennem flere hundrede år dannet udgangspunkt ved tolkningen af menneskets fortid. Myterne udsprang dels af Thomas Hobbes værk *Leviathan* fra 1651, hvor grundantagelsen er, at mennesket dybest set er ubehageligt og egennyttigt og træffer sine valg ud fra kynisk og egoistisk beregning, dels af Jean-Jacques Rousseaus afhandling fra 1754 om ulighedens oprindelse og grundlæggelse blandt menneskene. Frihedsrettigheder, et direkte demokrati i små flokke af jægere og samlere, som levede i en permanent tilstand af barnlig uskyld, altså i en art Edens Have-tilstand, svandt med 'landbrugsrevolutionen' og 'bydannelser', som indvarslede 'civilisationen' og 'staten'. Men myterne, hævder forfatterne, "fungerer simpelt hen ikke længere; de er umulige at forene med den dokumentation, vi har i dag, og de strukturer og betydninger, de understøtter, er forlorte, slidte og politisk katastrofale" (s. 625). Forfatterne forsøger, eksplicit, med dette værk at skabe et grundlag for intet mindre end en ny verdenshistorie, og formålet skal være at fortælle en anden, en mere opmuntrende og mere interessant historie. Inddragelsen af ikke-vestlige kilder er kernepunktet i dette 'forsøg'.

Med afsæt i formuleringen af nogle 'grundlæggende frihedsrettigheder' stiller forfatterne det 'rigtige' spørgsmål: Hvor stammer ulighed fra? Disse grundlæggende frihedsrettigheder er: 1. Retten til at flytte et andet sted hen. 2. Retten til at ignorere eller lade være med at adlyde ordrer fra andre. 3. Retten til at skabe helt nye og anderledes former for samfund. Frihedsrettighederne har gradvis tabt terræn i en sådan grad, hævder de, at de fleste mennesker i vore dage næppe kan forstå, hvad det vil sige at leve i et samfundssystem, som bygger på dem. "Hvordan gik det til? Hvordan kørte vi fast? Og hvor fast er vi reelt kørt?" (s. 600). Der stilles gennem fremstillingens godt 600 indholdstunge sider store krav til læseren, som udsættes for dristige analogislutninger og for spring i tid inden for de omkring 50.000 år, der er forløbet fra yngre palæolitikum ned til vor tid. Dertil kommer gevaldige geografiske hop mellem seks kontinenter og modsætningsfyldte folk og kulturer. Eksempelvis inddrages indfødte samfund i Mississippi-deltaet, neolitiske fundsteder i Anatolien, Mellemamerikas inka-, azteker- og mayakulturer, en over 10.000 år lang æra med jægere og samlere i Japan, Ægyptens gamle Rige, bystaterne i Mesopotamien, såkaldte megafundsteder i Ukraine og dets nabostater og Ægærhavets minoere. Og detaljerigdommen overvælder. Som sin basis har fremstillingen et imponerende kildemateriale, og forfatterne en lige så imponerende indsigt deri.

Selv fremhæver forfatterne i konklusionen, at det er et forskningsmæssigt gennembrud, at den rituelle leg ved samlinger, fester og højtider har fungeret som et laboratorium for samfundseksperimenter. Bl.a. anfører de også, at privat ejendomsret, politifunktioner og magtbeføjelser først opstod i forbindelse med helligdomme. Jeg finder især opgøret med den påståede 'landbrugsrevolution' interessant. Blot to længerevarende perioder havde et klima, som kunne understøtte en landbrugsøkonomi længe nok til at efterlade sig spor: 1. Eem-mellemistiden for ca. 130.000 år siden. 2. Holocæn, vor egen tid, som begyndte for ca. 12.000 år siden og måske i virkeligheden sluttede for et par hundrede år siden.

Igennem en ca. 3.000 år lang periode, mellem ca. 10.000 og 7.000 f.v.t., bevægede samlere sig ind i plantedyrkning og ud igen og afprøvede forskellige former for landbrug uden at gøre sig til slaver af sine afgrøder eller dyreflokke. En revolution var det ikke. En blandt de talrige omfortolkninger, som fremstillingen argumenterer for, vedrører det neolitiske fundsted Catalhöyük i Anatolien, verdens (måske) ældste by. Billeder her, og statuetter af korpulente kvinder er gerne blevet tolket som frugtbarhedsgudinder, men nu, for statuetternes vedkommende, skal de måske blot betragtes som datidens barbiefigurer. Omfortolkningen var endnu ikke nået frem til dette spændende fundsted, da jeg sidste gang var på besøg.

Sproget i fremstillingen er godt om end temmelig akademisk med et væld af fremmedord og indforstået fagjargon. Stilen kan virke pågående. Der benyttes ironi og affyres sarkasmer, og der rettes ramsaltede angreb på forskningen, som bl.a. påstås at gøre en stor indsats for at forblive uvidende ved besynderlige former for intellektuel akrobatik, eller ligefrem sigtes for racisme. Hvorvidt forskningsmiljøet i den angelsaksiske hemisfære virkelig er så betændt, er jeg ikke i stand til at bedømme. Forfatterne hævder endog, at det er risikabelt at abonnere på deres projekt. Fremstillingen rummer et mindre antal kort; antallet kunne med fordel have været større. Den er vedføjet et ret omfattende apparat af uddybende noter, der er nummereret kapitelvis. En litteraturoversigt har godt 1.000 bibliografiske enheder, der er engelsksprogede på nær et par snese, hvoraf fransksprogede værker tegner sig for broderparten. Der er endelig et blandet navne-, sted- og sagregister. Selve fremstillingen er delt i tolv kapitler, inklusiv et konklusions- eller sammenfatningskapitel. Kapitlernes underafsnit er hyppigt forsynet med en svunden tids indholdsdeklarerende overskrifter.

Værket *Altings begyndelse* sprænger rammerne for en historisk fremstilling alene derved, at det sammenkører, hvilket næppe kan siges at være ganske uproblematisk, en videnskabelig, en faglig 'opdatering' med hypotetiske imperativer og lokkende fremtidsvisioner for menneskeheden. David Graeber (1961-2020), der var forfatter og antropolog, var anset ved London School of Economics. Han præsenteres desuden som anarkist, hvilket tydeligvis har øvet indflydelse på såvel problemstilling som analyse og konklusioner. David Wengrow (f. 1972) er forfatter og professor i arkæologi ved University College London. Det anføres en passant, at de begge er jøder. Det kan have influeret værkets etiske overtone.

Ole Halding

Det svenske eksperiment

JOHAN VARNING BENDTSEN: Det svenske eksperiment – mellem foregangsland og skræmmebillede, Gads Forlag 2022, 311 sider, 250



Efter det svenske Riksdagsvalg i 2019 tog det 131 dage at danne regering under socialdemokraten Stefan Löfven. Ved dette års valg (11/9) kunne Moderaternas Ulf Kristersson kalde sig statsminister allerede efter en måned - i regering med Kristdemokraterne og Liberalerna. Og nok så afgørende: med det hidtil uberørlige Sverigesdemokraterna som støtteparti. Sverigesdemokraterna opnåede 20,5 % af stemmerne ved valget, og blev Sveriges næststørste parti. Det er – som vi ved – nye tider i Sverige.

Johan Varning Bendtsen har med *Det svenske eksperiment* skrevet en tankevækkende bog til og om tiden – om end den udkom før valget, og derfor ikke har den nyeste politiske udvikling med. Bendtsen behandler fire svenske problematikker, der fylder i broderlandet: Kriminalitet, indvandring, "kulturkrigen" og Sveriges internationale placering.

Bogen består fortrinsvis af bearbejdede interview, tidligere bragt i Kristeligt Dagblad. Det er personer med problemerne inde på livet, der taler. Taxichaufføren, politimanden, socialarbejderen, sociologen, den afhoppede ekstremist osv. Flere af dem selv med indvandrerbaggrund. Dertil kommer intellektuelle stemmer – forfattere, forskere mm. Hertil er der afsnit med forfatterens refleksioner og oplevelser, bl.a. en herlig reportage fra en feministisk workshop.

Samlet er det hårrejsende læsning. Kriminaliteten først: Sverige har omkring 13.000 organiserede kriminelle, måske endda 20.000, fordelt på 350 kriminelle netværk, herunder 40 mellemøstlige klaner. Det er en tredobling siden 2010. Og kriminaliteten er blevet hårdere: I 2012 var der 17 skuddræbte. I 2021 var der i årets første 11 måneder 44 døde og 102 sårede i 319 skyderier. Antallet af skuddræbte er omkring 3 gange det europæiske gennemsnit – og for 20-29-årige er det mere end 4 gange så stort. De fleste mord opklares ikke - i Stockholms nordlige forstæder er blot et af sytten mord opklaret. 60 % af gerningsmændene (for det er mænd) har udenlandsk baggrund. I 2019 var der 250 bombesprængninger oveni. I Malmø koster en håndgranat angiveligt mindre end en is. Et underbemandet svensk politi kan ikke følge med, resultatet er en voldsspiral. Det er særligt mænd med udlændingebaggrund, der begår den grove kriminalitet. Mellem 2016 og 2019 steg antallet af røverier pr. 100.000 indbyggere fra 86 til 186, hvoraf hvert tredje havde et element af ydmygelse af ofret. Røverierne begås primært af 15-20-årige, og

2/3 af gerningsmændene har udenlandsk baggrund (udenfor Europa). Overrepræsentationen ses også i voldtægter. Af 843 dømte havde 427 udenlandsk baggrund, ved overfaldsvoldtægter 80 %. Hertil kommer en omfattende ekstremisme i muslimske miljøer, Sverige havde således europarekord i Syrienskrigere.

Alt sammen med baggrund i en udlændingelov fra 1975, der skulle gøre Sverige til et foregangsland for indvandring – hvad det jo på en skrækkelig måde er blevet. Nu er de fleste indvandrere givetvis skikkelige mennesker, der også er ofre for kriminelle netværks dominans i Sveriges 61 udsatte boligområder, hvor myndighederne mere eller mindre er sat ud af spillet. Bemærkelsesværdigt er det da, at 16 % af Sverigesdemokraternas stemmer (før valget i år) kom fra indvandrere. Men ikke desto mindre betyder mængden noget: Der er i dag 2 mio. indbyggere, der ikke er født i Sverige (20 %), regnes efterkommere med er tallet 35 %. I 2000 var andelen 11,3 % (uden efterkommere). Mellem 2008 og 2016 søgte 481.000 personer asyl i Sverige. Det er 4933 pr. 100.000 indbyggere, mod 2258 i Norge og 1298 i Danmark. EU-gennemsnittet var 990. På to måneder i 2015 kom 80.000 flygtninge, og alene i 2015 kom 70.000 uledsagede flygtningebørn. For bare at nævne nogle tal. Enhver kan se, at dette må udgøre et problem for ethvert samfund. Hvorfor ikke i Sverige så?

Bogen giver en mulig historisk forklaring. Historisk har tre store folkebevægelser, understøttet demokratiets udvikling nedefra: vækkelsesbevægelsen, afholdsbevægelsen og arbejderbevægelsen. De spiller måske ikke den store rolle i dag, men de har efterladt et stærkt rodfæstet moralsk (og moraliserende) fundament under den svenske politiske debat. Dette kombineret med Sveriges lange historie uden krige, der efter 2. verdenskrig førte til en slags dårlig samvittighed over at have stået udenfor, et *soningsbehov*, der – hjulpet af Socialdemokratiets politiske dominans fra 1932 til 1976 - blev til den svenske selvopfattelse, at man skulle være en moralsk stormagt, et fyrtårn for resten af verden. Og en opfattelse blandt svenskerne selv som moralsk overlegne. Det er den selvopfattelse, der møder virkeligheden i disse år. Endelig: en afstandtagen fra det nationale som projekt, nationalisme overlader svenskerne til de let fjollede nordmænd, svenskere er internationale.

Et andet problemkompleks er også på spil, *Kulturkrigen*. Bendtsen beskriver det noget kækt: "Kulturkrigen er menstruationskunst, n-ordet i Pippi Langstrømpe, kønsneutrale luciabrude og et lydbogsfirma, der i forsøget på at fremstå mangfoldigt redigerer håndfladerne på en model mørke." En svenskgift (provo)kunstner har (provokerende) beskrevet Sverige som "et Østtyskland regeret af homoer." Men altså, *kulturkrigen*: Woke bevægelsen, Metoo, identitetspolitikens besættelse af køn, rettigheder og racisme. En skole har måttet betale 150.000 kr. i erstatning, fordi en lærer nægtede at kalde en non-binær elev *hen*. *Safe spaces, trigger warnings, cancel culture*. Angsten for at blive udpeget: "Lærerne i Sverige er så bange for at sige noget, der gør, at de risikerer at blive beskyldt for racisme, at eleverne kan gøre stort set hvad som helst", ifølge svensk-egyptiske Anas Khalifa. En svensk *tystnadskultur*, hvor man ikke har kunnet tale om problemerne.

Den svenske ekceptionalisme har også rod i landets neutrale status. Men også den er jo udfordret, nu hvor Sverige har søgt optagelse i Nato; for frykten for Rusland er vokset siden 2015 og eksploderet siden krigen startede i Ukraine. Her der det særligt Gotlands udsathed, der bekymrer. Bogen nævner en pudsigt historie: 10 % af Gotlands indbyggere nedstammer fra svenske udvandrere, der i 1700-tallet drog til Ukraine, men i 1929 fik mulighed for at komme til Sverige. 900 bosatte sig på Gotland. Med neutralitetens forsvinden har Sverige også i egne øjne tabt sin særlighed. Ikke længere en humanitær stormagt, blot en middelstor europæisk stat. Så vidt bogen.

Man undres, hvad sker der med det smukke, dejlige Sverige? Den svenske udfordring er, ifølge bogen, at genskabe det nationale fællesskab, en fælles bevidsthed, der er tabt – eller i det mindste truet - de seneste årtier. Gid det må lykkes!

Efter endt læsning savnes et afsnit om Sveriges politiske system, partierne (som vi jo ikke nødvendigvis kan spejle i tilsvarende danske partier) og dets parlamentariske tradition, der kunne sætte Sverigesdemokraternas position ind i en større sammenhæng. Hvorfor partiet er blevet så stort, undrer imidlertid ikke. Johan Varning Bendtsen har skrevet en letlæst, vigtig bog om Sverige. Tak for det. Anbefales!

Poul Kristensen

Fra oprør til diktatur

PETER TYGESEN: Amdi og Tvind. Bind 1: Iværksætteren. Gads Forlag 2022. 432 sider. 350 kr.



Som titlen angiver, er bogen både en biografi af Amdi Petersen og en historie om Tvind som organisation. De to hænger uløseligt sammen, også i virkeligheden. I starten er det mest personen, der er i forgrunden, i slutningen mest organisationen. Bind 2, når det kommer, vil formodentlig mest være om organisationen.

Bogens kilder er i meget høj grad interviews, og her er der, som forfatteren indrømmer, det problem at nuværende medlemmer af Tvind-organisationen er "præget af Tvinds skeptiske indstilling til forfattere og journalister" (s. 404) De mest centrale personer vil ikke tale. Skævheden indebærer jo også den risiko at bogens tendens bliver skæv, til ugunst for Tvind. Det ser ud som om forfatteren har gjort sig umage for at fremstillingen bliver nøgtern og afbalanceret. Det kan dog ikke undgås at Amdi Petersens utvivlsomme karisma har svært ved at trænge igennem til læseren.

Fremstillingen er bred, personrækken der præsenteres, er omfattende, og mange får mere end et enkelt ord med på vejen. I starten af bogen kommer man lidt i tvivl om hvorvidt man er i gang med en biografi om

Amdis Petersens far. Den overvejende kronologiske form gør nu at der ikke er nogen problemer med at fastholde tråden.

Bogens to første hovedafsnit handler om Amdi Petersens barndom og ungdom frem til ca. 1970, det tredje om opbygningen af Tvind-organisationen frem til 1979, hvor Amdi Petersen træder tilbage fra offentlighedens søgelys. I 1970 er Amdi Petersens politiske dannelse fuldbragt, og han og vennerne udvikler "planen", som ganske vist senere fralægges betydning af Tvind, men som bogens forfatter lægger vægt på. "Planen" er i al beskedenhed en opskrift på revolutionen i Danmark: Først højskoler, så celler over hele landet, og så revolution. Inspirationen er fra Maos Kina, og på hjemmefronten fra Kommunistisk Arbejder Kreds, der også er udgangspunkt for Blekingegadebanden.

Hvis man følger bogens forfatter og tillægger planen en vis vægt, opstår et interessant problem: Hvad gør Tvind i det øjeblik det står klart at planen bygger på forkerte præmisser og derfor er uigennemførlig? Nogle organisationer dør, andre ændrer plan og består. For Tvind er det naturligvis en fordel at planen altid var hemmelig og at man derfor kan ændre den uden at sige det lige ud. I dette bind behandles denne problematik ikke, men måske vi har det til gode i bind 2. Man skulle ellers tro at der allerede inden 1979 var grund til eftertanke, også i Tvind:

- Firebandens fald og Kinas overgang til kapitalistisk markedsøkonomi
- De Røde Khmerers folke-selv mord i Cambodia
- Den stigende økonomiske agter udsejling af de lande der praktiserer økonomisk autarki (Nordkorea, Albanien)
- Revolution og religiøst diktatur i Iran
- Befrielsesbevægelser, korruption og diktatur

Alle organisationer er til en vis grad fakta-resistente, måske Tvind mere end de fleste. Men vi må altså vente til bind 2.

Den tvindske metode til at skabe en kollektiv bevidsthed beskrives flere steder i bogen, i al sin modbydelighed. Den ligner det kinesiske forbillede, som vi også kender fra mange bøger, bortset fra at fysisk vold vist ikke bruges hos Tvind. Også rødgardisternes foragt for ekspertviden finder vi hos Tvind, trods den dybe afhængighed af frivillig og ulønnet ekspertviden mange steder fra ved møllebyggeriet.

Forfatteren pointerer også, ganske udmærket, tvind-bevægelsens udnyttelse af tidens trends: Ungdommens voksende – og dog usikre – selvstændighedstrang, lysten til udlandsrejser, sympati og solidaritet – kombineret med solid uvidenhed – med mindre privilegerede i ind- og udland. Tvinds udnyttelse – til det yderste og lidt mere – af velfærdssamfundets tilskuds- og andre regler, er naturligvis også med.

Amdi Petersen og Tvind er ikke ligefrem ubeskrevne blade i den danske debat. Den foreliggende bog udmærker sig ved både bredde og dybde, og den er også velskrevet. Hvis man går efter flere tørre facts i form af tabeller og statistikker, kan jeg anbefale "På sejrens vej" af Jes Fabricius Møller (1999).

Axel Moos

Grundtvig

LONE KØLLE MARTINSEN(red.): Den store mand, Nye fortællinger om Grundtvig., Gad 2022, 352 sider, 350 kr.



I sin introduktion forholder redaktøren sig til den nu forladte historieopfattelse om *“den store hvide mands betydning”* samtidig med, at det understreges, at Grundtvig helt klart er blevet opfattet som *den store mand* i mange sammenhænge. Bogens titel kan derfor både opfattes som en hyldest til Grundtvig, men måske også en selvkritisk forholden sig til en historietradition, der ikke er aktuel længere!

Det er det mangesidige og også ofte mytisk fortegnede billede af Grundtvig, som denne antologi bidrager med nye aspekter til. Bogens redaktion er derfor helt bevidst om, at der findes mange *“Grundtviger”*, som man kan møde 150 år efter hans død.

De forskellige bidrag til bogen er samlet i fem kategorier: kultur, kunst, politik, religion og samfund.

De enkelte afsnit har overskrifter som *“Den skrivende Grundtvig”*, *Den grønne Grundtvig*, *“Den politiske Grundtvig”*, *“Den feministiske Grundtvig”*, *“Den hedenske Grundtvig”*, *“Den skoledannende Grundtvig”* og *“Den europæiske Grundtvig”* for blot at nævne nogle.

Nogle afsnit er oplysende om sider af Grundtvigs arbejde. Det gælder fx afsnittet om udgivelsen af *Grundtvigs Værker*, som Center for Grundtvigforskning ved Aarhus Universitet står for. Andre afsnit introducerer nye opfattelser af Grundtvig. Det gælder afsnittet om den maritime Grundtvig, hvor det påvises, i hvor høj grad Grundtvig også var inspireret af havet og ikke kun af Danmark som landbrugsland.

Det karakteristiske for mange afsnit er en diskussion af Grundtvigs betydning for de enkelte områder. Artiklerne folder sig ofte ud som en gennemgang af den diskussion, der har været i grundtvigforskningen om hans betydning. I mange af artiklerne ses en vilje til et opgør med myter og fejlfortolkninger.

Det kan som læser være svært at følge den mange facetterede diskussion og de særdeles mange citerede forfattere og tekster. Note- og litteraturhenvvisningerne er dog grundige og omfattende.

Det vil være en bog, hvor mange læsere vil udvælge et interesseområde og læse sig ind i den side af Grundtvig.

Man står efter læsningen af de mange afsnit tilbage med en klar fornemmelse af, hvor stor betydning Grundtvig har haft for den brede samfundsdebat. Men det står også klart, i hvor høj grad Grundtvig i den diskussion har været fortolket og indtolket i mange sammenhænge. Det er ofte sket på en måde, der passede ind i den fortolkning, fortolkeren selv ønskede. Det bliver derfor svært at få fat i hans centrale meninger. I nogle afsnit er det snarere "Grundtvigstraditionen", som den lever videre i højskolernes historie, end Grundtvig selv, der bliver beskrevet. Det gælder fx afsnittet om "*Den grønne Grundtvig*", hvor man med udgangspunkt i Ove Korsgårds bog om højskolernes idehistorie vurderer Grundtvig og højskolesangbogens sange i relation til en mulig økologisk/klimamæssig vækkelse i højskolen!

I afsnittet om den skoledannende Grundtvig giver afsnittets forfatter, Thorstein Balle, en mulig forklaring på de mange opfattelser af Grundtvig. Han understreger, at forskere bruger navnet meget forskelligt: "*Der kan i teksterne identificeres brug af "Grundtvignavnet", som kan rubriceres i mindst fem forskellige grupper ud over "personen" Grundtvig*", s. 256.

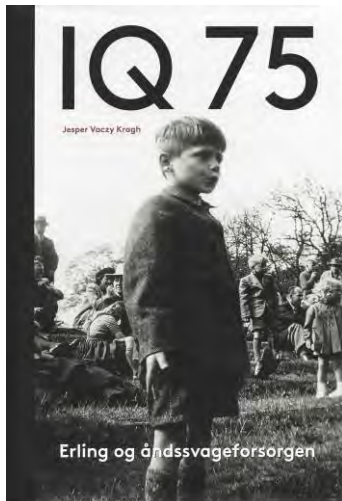
Man kan fristes til at bruge et citat af Højskolemanden Christian Flor, som, efter han har hyldet Grundtvig som Nordens personificerede ånd, lyder: "*Imidlertid har Grundtvig, som bekendt, det Uheld, at næsten ingen, selv ikke hans bedste Venner, ved, hvad han mener*" s. 150

Bogens titel "*Den store mand*" er helt relevant, for bogen giver et indtryk af bredden i Grundtvigs betydning i dansk åndsliv i hans levetid, men ikke mindst den eftervirkning hans livsværk har og har haft på dansk kultur. Det er ikke et klart billede af "*Den store mand*", bogen tegner. Man kan som læser føle sig helt overvældet af de mange aspekter, og det er ikke en bog, der egner sig som indgang til forståelse af Grundtvig. Det er en bog, der først og fremmest henvender sig til læsere, der i forvejen har en vis viden om Grundtvig og vil trænge lidt dybere ind i forståelsen af hans betydning!

Johannes Lebech

Åndssvageforsorgen

JESPER VACZY KRAGH: IQ 75 Erling og åndssvageforsorgen. Gads Forlag 2022, 344 sider, 350 kr.



“Jeg fik bare at vide, at jeg skulle med. Vi kørte ind på færgen ved Nyborg. Jeg troede, jeg kunne komme med op og få en kop kaffe, men jeg blev låst inde i bilen, og manden gik op. ... Det var Ebberødgård. Da jeg kom ind på afdelingen, var det ligesom sidst. Der var ikke noget. Der var ingen puslespil eller ludo eller noget som helst. Man skulle bare sidde og kigge lige ud i luften. Der var ikke en skid”.

(Erling Frederiksen om sin overflytning til Ebberødgård som 19-årig)

Jesper Vaczy Kraghs bog *IQ 75 Erling og åndssvageforsorgen* er en rystende, væsentlig og meget velskrevet bog om den danske åndssvageforsorgs historie. Bogen er et godt udgangspunkt som ‘lærerens bog’, hvis du vil undervise i dansk socialhistorie, ‘De Store Institutioner’ eller mere snævert i, hvordan racehygiejne er blevet praktiseret i Danmark i det 20. århundrede over for mennesker, som i dag ville tilhøre gruppen af borgere med et udviklingshandicap. Og det er jeg næsten sikker på, at du bliver inspireret til at gøre, når du har læst *IQ 75 Erling og åndssvageforsorgen*.

Jesper Vaczy Kragh deltog i forskningsprojektet “Anbragt i historien”. I bogen *IQ 75 Erling og åndssvageforsorgen* vælger han at skrive medrivende og personligt om sit arbejde med åndssvageforsorgens historie, ikke blot gennem samtalerne med Erling Frederiksens og andre mundtlige kilder. Kragh inddrager også det omfattende, men mangelfulde, kildemateriale i arkiverne og sit arbejde med at få adgang til det. Mange danskeres liv har været formet af institutionerne for åndssvage. I 1967 boede her 9.000 mennesker.

Åndssvageforsorgen anvendte intelligenstests. Skillelinjen lå ved IQ 75. Patienter med en lavere IQ blev diagnosticeret som åndssvage, om de nu havde et udviklingshandicap eller det for eksempel var en dårlig hørelse eller en uheldig skolegang, der lå bag intelligenstestens udslag.

I *IQ 75 Erling og åndssvageforsorgen* følger læserne Jesper Vaczy Kraghs møder gennem fire år med Erling Frederiksen, (f. 1941) som Kragh karakteriserer som “et af de mange glemte mennesker fra

åndssvageforsorgens institutioner". Læserne inddrages i forsøget på at sammenstykke Erling Frederiksen's livshistorie både ved hjælp af grundige arkivstudier og ud fra mundtlige kilder (oral history). Det er et puslespil, for tidligere anbragte er, som Kragh skriver, ikke blot nærmest skrevet ud af Danmarkshistorien, men bliver også selv historieløse. Hvis man som Erling Frederiksen har mange institutionsskift bag sig, er der ingen nærtstående, der kan hjælpe med at fortælle ens livshistorie. Men det er Kraghs projekt: Med Erling Frederiksen's liv som omdrejningspunkt får han fortalt både historien om Frederiksen's liv fra spædbørnehjemmet Norges Minde til den store institution Ebberødgård (den lille historie) og historien om hele den danske åndssvageforsorg (den store historie). En historie, der rummer bevidst racehygiejne gennem de åndssvages adskillelse fra det øvrige samfund i de store institutioner, adskillelse mellem kønnene, sterilisation og kastration. Kragh undersøger også den udbredte anvendelse af psykokirurgi. Han anslår, at over 300 fik 'det hvide snit' mellem 1947-83.

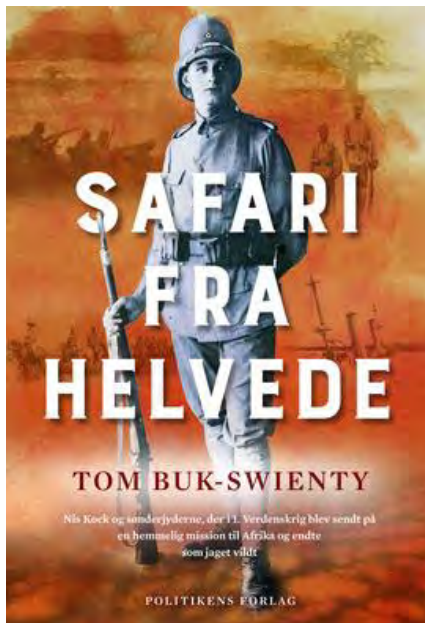
I starten af 1980'erne blev Erling Frederiksen udskrevet af Ebberødgård til et liv i egen lejlighed. Åndssvageforsorgens mål var blevet ændret allerede i 1959 til, at de åndssvage skulle have "en tilværelse så nær det normale som muligt". At ændre praksis tog lang tid. Kampen mod de store institutioners overlægevælde og de anbragtes overgang til liv i egen bolig eller bofællesskaber skildres levende i bogen.

IQ 75 Erling og åndssvageforsorgen er på over 300 sider. Hver en side er værd at læse. Men bogen er ikke en undervisningsbog: Bogens omfang og de spring i tid og sted, der er en del af Kraghs metode, gør, at bogen ikke er egnet som undervisningsmateriale. Som elevmateriale kan et undervisningsforløb i stedet inddrage DR: *De åndssvages historie: De farlige gener*. (2015) https://www.dr.dk/drtv/episode/de-aandssvages-historie-de-farlige-gener_112614, og Niels Dalgaard og Torben Munkholm: *Forsorgsliv. Socialhistorisk udvikling 1945-1980, særligt afsnittene Åndssvageforsorgen s. 33-34, Erindringer fra Åndssvageforsorgen s. 35-49*. <https://www.anbragtihistorien.dk/images/professionsuddannelser-undervisningsmateriale-forsorgsliv.pdf> Her møder eleverne nogle af de samme øjenvidner som Kragh inddrager i *IQ 75 Erling og åndssvageforsorgen*. Blandt øjenvidnerne er Karoline Olsen, der blev indskrevet på den store institution Brejning i 1944 og anbragt på Sprogø i 1951 og Henning Jahn, der startede som elev på Ebberødgård i 1969 og i dag er frivillig på Dansk Forsorgshistorisk Museum i Slagelse. Også Rigsarkivet har udgivet undervisningsmateriale om Åndssvageanstalterne, nemlig Poul Duedahl: *Anbragt, steriliseret og udskrevet* https://kilderne.dk/wp-content/uploads/2020/03/De_uoenskede-Introtekst_PoulDuedahl.pdf og *De uønskede. Sterilisation og kastration af "åndssvage"*, en såkaldt gymnasiepakke, udarbejdet af Fredericia Gymnasium og Rigsarkivet. <https://kilderne.dk/laeringstilbud/gymnasiepakker/de-uoenskede/> Hvis det er praktisk muligt, er en rundvisning i *Fra genstand til menneske* på Dansk Forsorgshistorisk Museum i Slagelse en øjenåbner for alle. Der findes også små samlinger tilknyttet andre af åndssvageforsorgens institutioner.

Åndssvageanstalterne var ikke de eneste store institutioner i Danmark. *På Kanten* er et on-line undervisningsmateriale fra tre fynske museer om de øvrige steder, man kunne blive anbragt: sindssygehospitalet, fattiggårde og arrester <http://museernepaakanten.dk>

Anne Pilø Melillo

Eventyr og mareridt



TOM BUK-SWIENTY: Safari fra helvede. Politikens Forlag 2022. 462 sider. 400 kr.

Det er ikke særlig mærkeligt at en forfatter får lyst til at fortælle den fantastiske historie om en gruppe sønderjyders indsats i tysk krigstjeneste i Østafrika under Første Verdenskrig. Historien er så fantastisk, at forfatteren føler det nødvendigt at præcisere overfor læseren at den altså ikke er noget han har fundet på, men at den virkelig er sket. Tysk Østafrika, i dag nogenlunde svarende til Tanzania, var ganske vist ikke nogen særlig vigtig krigsskueplads, men historien er det rene eventyr.

En gruppe dansktalende slesvigere udtages, på frivillig basis, i 1915 til at bemane et skib, forklædt som et dansk handelsskib, for at forsøge at bryde den britiske blokade og fragte forsyninger til dels et tysk krigsskib, i dækning i en flodmunding, dels den tyske kolonihær. Forsøget lykkes, selv om skibet går til, og besætningen må blive i landet og indrulleres i hæren, der holder ud til den bitre ende, nogle dage efter at krigen i Europa er slut

Historien er fortalt før. I 1937 udkom "Sønderjyder forsvare Østafrika", der gengiver en af deltagernes beretninger. Året efter skrev denne selv "Sønderjyder vender hjem". De to bøger stadig læseværdige – så hvad kan Buk-Swienty bidrage med?

Først og fremmest har han inddraget flere personers erindringer, herunder det "danske" fragtskibs kaptajns og også den øverstbefalendes over de tyske styrker i Østafrika. Derudover har Buk-Swienty fundet en række baggrundsoplysninger der bidrager til at sætte beretningen i perspektiv. Der er også et udmærket billedmateriale og nogle kort der gør det muligt at følge forsyningskibets rute og hærens og hovedpersonens, sønderjyden Nis Kock fra Kegnæs, bevægelser i landet. Desuden er bogen letlæst, velskrevet og spændende, velegnet til godnat læsning, om end lidt svær at lægge fra sig.

Det er historien om sønderjyderne, som forfatteren vil fortælle, og ikke historien om krigen i Østafrika. Det er heller ikke historien om hvilken betydning Østafrika krigen senere fik i Tyskland (et af de opløftende momenter, ser fra et tysk synspunkt) eller om general Lettow-Vorbecks heltestatus. Bogen bliver på denne måde mere safari end helvede, mere eventyr end mareridt.

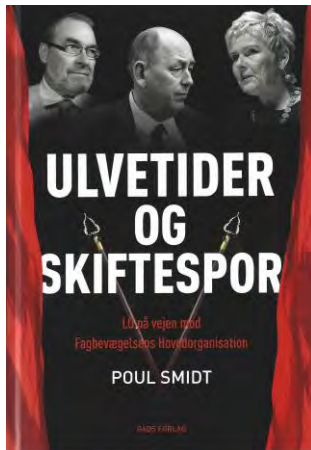
I et afsluttende kapitel, kaldet epilog, supplerer forfatteren dog med nogle oplysninger der sætter eventyret og heltemodet lidt på plads: 15.000 dræbte soldater, over 100.000 døde indfødte bærere, mellem 300.000 og 700.000 civile afrikanere døde som følge af krigen, svarende til mellem fem og ti procent af befolkningen, alt sammen i en kolonikrig der dybest set var uden betydning for den store krigs forløb og inderligt uvedkommende for den lokale befolkning.

Strejflys viser lidt om dansksindede sønderjyders opfattelse af sig selv som tyske soldater, og om forholdet mellem europæere og afrikanere.

Uden tvivl vil bogen kunne fænge også en stor del af eleverne.

Axel Moos

Fagforeningernes problemer



POUL SMIDT: Ulvetider og skiftespor. LO på vejen mod Fagbevægelsens Hovedorganisation. illustreret. Gads forlag 2022, 360 sider, 300 kr.

Poul Smidt fortæller i forordet, at han er blevet bedt om at skrive bogen af Lizette Risgaard, der var den sidste formand for LO og nu er den første formand for FH, Fagbevægelsens Hovedorganisation. De tidligere officielle beskrivelser af LO's historie går til 1997, så bogen gennemgår de 20 år frem til dannelsen af sammenslutningen FH i 2018.

Bogen begynder i 1998 som var et hårdt år for LO. Først forkastede arbejderne det mæglingsforslag som LO havde forhandlet på plads med arbejdsgiverne, hvilket medførte den såkaldte gærstrejke. Så ophøjede

folketinget mæglingsforslaget til lov, hvilket gav kold luft mellem LO og den socialdemokratiske regering under ledelse af Poul Nyrup Rasmussen. Endelig svækkede regeringen reglerne for efterløn, hvilket blev set som et løftebrud.

Hermed er vi inde på et par af de emner der går igen i hele bogen: Forholdet mellem LO og Socialdemokratiet og de tilbagevendende overenskomstforhandlinger. Forholdet til EU og ligeløn/ligestilling er to andre vigtige emner. Det ser ud som om LO hele tiden må kæmpe for sin eksistens. Foreningen må hele tiden reagere på udviklingen, den er ikke med til at styre den.

Bogen går kronologisk frem. Kapitlerne er ret korte, typisk 3-5 sider. Næste større begivenhed er lukningen af dagbladet Aktuelt i 2001. Og senere samme år kommer Anders Fogh Rasmussen til magten, hvilket betyder flere angreb på fagforeningerne og bedre vilkår for de gule fagforeninger. Flere forhold giver svære forhold for LO i de følgende år. EU's udvidelse i 2002 giver risiko for social dumpning, hvilket fylder meget i de følgende år. Medlemmerne forlader i stort tal LO-forbundene og melder sig ind i de gule foreninger. Mange arbejdere stemmer på de borgerlige partier, og i 2002 holder LO op med at støtte Socialdemokratiet. Fra 2003 taler man om Det nye LO. Efter besparelser 2011 om Nyt LO version 2.0.

Et nyt slag ramte LO i 2006, da EU-domstolen erklærede eksklusivaftaler for ulovlige, hvilket var en stor sejr for de gule fagforeninger. Men LO var stadig den store spiller på det danske arbejdsmarked, og foreningen deltog i trepartsforhandlinger med venstre-regeringen, hvilket gav flere flere aftaler i de følgende år.

I 2007 blev Harald Børsting valgt som ny formand for LO, men kun med få stemmers forspring til den tidligere næstformand Tine Aurvig-Huggenberger. Man var endnu ikke klar til at få en kvindelig leder. Kravet om EU-mindsteløn kommer nu på dagsordenen. Det ses som et angreb på den danske model og dermed på LO's indflydelse. 2010 kommer Løkke Rasmussen-regeringens angreb på dagpengene og fradraget for fagforeningskontingent. 2011 blev efterlønnen forringet, endda af den nye regering under Helle Thorning-Schmidt.

På LO-kongressen 2011 var man især optaget af medlemsflugten og de gule fagforeningers vækst. Både Krifa og Det faglige Hus var i fremgang, og antallet af arbejdere helt uden forening voksede. Samtidig var der kræfter til interne kampe. Nogle faglige ledere prøvede at slippe af med Lizette Risgaard, men hun var så populær blandt andre, at hun blev næstformand. Ikke noget kønt forløb, skriver Poul Smidt.

2012 var et dramatisk år. Dels var der konflikten om restaurant Vejlegården, som fagforeningerne dog vandt. Dels brød trepartsforhandlingerne mellem LO, DA og regeringen sammen, næsten inden de var begyndt. Samme år indledtes også forhandlingerne om en sammenlægning mellem LO og FTF. Det var FTF der tog initiativet, mens LO var tøvende. Forskerne bruger nogle gange ordet organisationskonservatisme. Det ser man flere eksempler på i LO's historie.

Året 2013 bød på lærerlockouten, som godt nok ikke direkte angik LO. Men alle fagforeningsfolk følte sig alligevel berørt af den hårde behandling som lærerne fik. Her er bogen for en gangs skyld kritisk over for Socialdemokratiet, især Bjarne Corydon.

Harald Børsting gik af som formand i 2015. Bogen har ikke meget positivt at sige om ham. Selv om nogle topfolk i LO søgte at hindre det, blev Lizette Risgaard valgt som ny formand, fordi hun havde stor opbakning blandt tillidsmændene, og hun havde lige løst en truende konflikt med Ryanair.

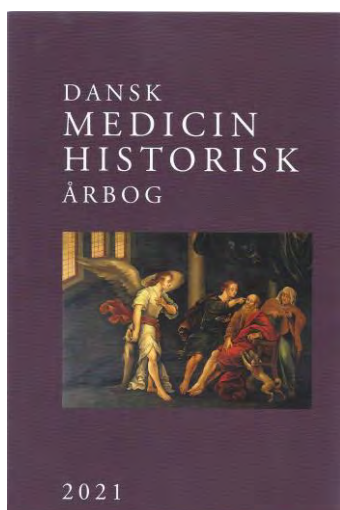
Herefter er det som om bogen skifter tone. Nu går det fremad for LO, f.eks. i kampen mod platformsøkonomien, især kørselsforretningen Uber. Det går også godt ved OK 2017 og ved trepartsforhandlinger med regeringen. Der kommer gode aftaler angående arbejdsmiljø og efteruddannelse. Bogens sidste kapitel handler om sammenslutningen med FTF og dannelsen af FH i 2018.

Et sted fortælles det, at der er stor uvidenhed i den danske befolkning om fagbevægelsen og dens struktur. Men man skal ikke gå til denne bog for at blive klogere, for den fortæller ikke om den slags ting, de forudsættes bekendt. Der fortælles heller ikke meget konkret om de forskellige konflikter. De forudsættes også mere eller mindre bekendt. Meget af bogen foregår på ledelsesniveau. Det der fylder godt i værket er fagforeningsfolkenes tanker og overvejelser, hentet fra taler og artikler. Der er også mange citater fra arbejdsmarkedsforskere. Man skal være meget interesseret i arbejdsmarkedsforhold for at finde bogen spændende. Så jeg har spekuleret på hvem der er målgruppen for denne bog. Måske tillidsmændene? Jeg har svært ved at se hvad man kan bruge den til i ungdomsuddannelserne.

Jørgen Krøigård

Et medicinhistorisk tag-selv-bord

"Dansk Medicinskhistorisk Årbog 2021", udgivet af Dansk Medicinsk-historisk Selskab, Stenoselskabet – Medicinhistorisk Selskab for Fyn og Jylland. 255 sider, 215 kr.



Bøger om medicinhistorien har altid haft trænge tider i Danmark. Selv om der er kommet flere spændende monografier i de senere år, især i forbindelse med nedlukningen først i Corona-tiden, så er det ikke et felt af den historiske forskning som på nogen måde dyrkes af den bredere befolkning. Det er blandt andet derfor at de forskellige medicinhistoriske årbøger, udgivet af en broget skare af eksperter, drevet af en videbegærlighed og fascination af medicinhistorien som skinner igennem i deres artikler, og som kaster sig over et væld af – for den brede offentlighed – stort set glemte behandlingsmetoder, læger, forskere og interessante medicinske begivenheder.

Mit valg af titel hænger sammen med det andet kendetegn ved årbøgerne: Bortset fra at der i hver artikels tilfælde er tale om læger eller medicinske begivenheder, er det svært at få øje på nogen fællesnævner. Det gør dog ikke det mindste, for man kommer vidt omkring og keder sig sjældent i bogens selskab. Der er i

denne årbog tale om en meget varieret buffet af 8 artikler. Forfatterne er en lige så broget skare af pensionerede og erhvervsaktive medicinere og historikere. I løbet af kun 255 sider hensættes vi til steder i hele Europa, og rejser i tid fra romersk jernalder til nutiden.

I den indledende artikel, "Var hun vores allerførste læge?", hvor Anette Fröhlich, via arkæologien, sender os tilbage til romersk jernalder, får vi, gennem arkæologiens metoder, indblik i kvindelige helbredere i romersk jernalder, og et sandsynliggjort svar på titlens spørgsmål. I den efterfølgende artikel, "Sexologen, Sundhedskollegiet og de famøse spørgeskemaer", fører Karl Peder Pedersen os tilbage til København i slutningen af 1800-tallet, hvor den unge københavnerlæge Axel Proschowsky: "... i 1882 begyndte at bede mange af sine patienter om at udfylde spørgeskemaer, hvori de skulle gøre udførligt rede for deres sexliv." (Pedersen, Karl Peder: Sexologen, Sundhedskollegiet og de famøse spørgeskemaer. Side 19 i antologien). Den unge læges trængsler, som beskrives så medrivende i artiklen, skal ses i konteksten af en større udvikling der var i gang i denne periode.

Den moderne medicinske videnskab opstod i perioden fra midten af 1800-tallet og begyndte så småt at minde om den medicin vi kender i dag, da vi nærmede os midten af 1900-tallet. Store opdagelser i midten af 1800-tallet, foretaget af fyrtårne i forskningslandskaberne, som f.eks. Louis Pasteur og Robert Koch, ændrede radikalt vores forståelse af menneskets fysiologi og skabte grundlaget for en revolution indenfor medicin, med kemoterapien (ca. 1935) og penicillinen (ca. 1940), som de bedst kendte eksempler på moderne medicin. Københavnerlægen Axel Proschowsky skal ses i konteksten af den rivende videnskabelige udvikling der foregik i Europa i perioden. Den unge læges specialer var "hud- og kønssygdomme (...) veneriske sygdomme, kønslig svækkelse, følgerne af onani, pollutioner, spermatorrhoea, impotens, ufrugtbarhed, nervesvækkelse." (Ibid, side 20). De førnævnte spørgeskemaer, som endte med at skaffe den unge læge en masse problemer med myndighederne, var tilsyneladende et forsøg på at få et overblik over patienternes seksuelle adfærd, for at forstå de biologiske og sociale processer der var i spil, og for, i sidste ende, at hjælpe patienterne med deres udfordringer. Man fornemmer, og nutidens gymnasieelever vil også kunne leve sig ind i tiden, hvordan forståelsen af seksualitet, køn og kønssygdomme mildest talt var et helt andet sted end i nutiden. Den unge læge måtte igennem grueligt meget, blandt andet fordi samfundets seksualmoral i slutningen af 1800-tallet, ikke var parat til en så åbenlys og ærlig videnskabelig interesse, som doktor Proschowsky lagde for dagen.

I de andre artikler er der ligeledes mulighed for at dykke ned i mikrohistoriske undersøgelser af alskens medicinhistoriske personer, institutioner og bevægelser. Nogle der kun ændrede lidt og andre som medførte grundlæggende ændringer af menneskets eksistensgrundlag.

Denne antologi, og utallige lignende der er udgivet gennem årene, vil ikke kunne bruges som grundlag for selvstændige projekter af eleverne i ungdomsuddannelserne, men som supplement, delvist formidlet af historielæreren, er de yderst værdifulde. I en tid hvor historiefaget i ungdomsuddannelserne ofte tenderer overfladiske dyk i fortiden, med en ringe detaljerighed, er udgivelser som denne en mulighed for at præsentere vore elever for historie der giver mulighed for indlevelse og empati. For vores elever vil de forskellige artikler være indblik i en rivende videnskabelig udvikling, set gennem disse mikrohistoriske eksempler. For læreren vil det for det meste være informativt. Det er også ofte temmelig underholdende læsning.

Henrik Tjørnelund

Kultur fra Julius Bomholt til Joy Mogensen



POUL BACHE: Finkultur og mangfoldighed. 60 års dansk kulturpolitik, Gads forlag 2021, 472 sider, 400 kr.

I 2021 var det 60 år siden, at Danmark fik et kulturministerium. Det var under den socialdemokratisk-radikale regering, der havde Viggo Kampmann som statsminister. Julius Bomholt, der gennem flere år havde ytret sig om kultur og kulturpolitik i skrift og tale, var selvskreven til jobbet som Danmarks første kulturminister. Det blev en post, han beholdt indtil 1964, hvor han - lidt modvilligt - blev afløst af Hans Sølvhøj. I alt har Danmark haft 23 kulturministre, hvoraf de 19 har repræsenteret tre af de 4 såkaldte gamle partier, Socialdemokratiet, Det Radikale Venstre og Det Konservative Folkeparti og sammenlagt siddet 52 år (af de nu 61 år, der er gået siden ministeriets oprettelse).

Ingen er mere egnet til at skrive ministeriets og kulturpolitikens historie end Poul Bache, der efter en universitetskarriere har været både afdelingschef i Kulturministeriet og direktør i Kunststyrelsen.

Den ganske lange bog skildrer i første del udviklingen i landets kulturpolitik i 6 store kapitler. Udgangspunktet er "Kulturoffensiven 1961-1972" under Kampmanns, Krags og Hilmar Baunsgaards regeringer, hvor udover Bomholt, Sølvhøj og den radikale K. Helveg Petersen var ministre. De næste kapitler følger historien fra "Anker Jørgensens periode 1972-1982" med Niels Matthiasen som toneangivende minister, "Under Schlüter 1982-1993", "Nyrups tid 1993-2001", "Brian Mikkelsen og den borgerlige kulturpolitik 2001-2008" til "Efter finanskrisen 2008-2019" med Løkkes og Thorning-Schmidts regeringernes kulturpolitik.

Bogens sidste del er mere tematisk opdelt med emner som "Kulturpenge og oplevelsesøkonomi", "Kunststøttesystemet" og "Museumslandskabet og kulturarven". Mette Frederikssens regering fra 2019 er af gode grunde ikke færdigbehandlet, men hendes første kulturminister, Joy Mogensen, uheldige udtalelser under corona-krisen omtales. Bogen afsluttes med en omfattende litteraturliste, et fyldigt noteapparat og et register, hvor man lige skal være opmærksom på, at navne sorteres efter fornavn i alfabetisk rækkefølge. Overraskende er Niels Matthiasen udeladt i registret.

Bogen giver et udmærket overblik over kulturpolitikken gennem de 60 år og opsummerer i klart sprog udviklingen i de forskellige perioder. Et problem i de tidlige tider var (og er måske stadig) definitionen af kultur. Ofte tales om "kunst og kultur", men førstnævnte er jo også kultur, som Bache rigtigt anfører.

Bomholt fremførte, at staten (kulturministeriet) skulle støtte den skabende kunst baseret på "kvalitet, smag og lødighed" og medvirke til, at det enkelte medlem af samfundet skulle have adgang til kunst og kultur. Staten skulle "støtte, men ikke dirigere" kunsten, hvilket meget senere blev udtrykt med det såkaldte armslængdeprincip. Det hele skulle hvile på et sagkyndigt råd mellem kunstnerne og ministeriet. Der var bred opbakning til kulturpolitik fra de 5 gamle partier, og kulturministeriets bevillinger udgjorde dengang og fremover lidt over 1 % af statsbudgettet. Der er ingen tvivl om, at det især drejede sig om støtte til finkultur, - ligesom DR (indtil Jørgen de Mylius begyndte i 1963) behandlede pop- og rockmusik meget nedladent, og Radio Mercur nærmest var begyndelsen til verdens undergang i regeringskredse. Trods velfærdsstaten og "de glade tressere" og bred opbakning til støtte af både film, teater og musik, måtte Folketinget kæmpe med rindalismen i perioden. Dette får en fyldig omtale i bogen.

I Niels Matthiasens periode i 1970'erne måtte han kæmpe med at få gennemført livsvarige kunstnerydelser, forargelsen over Jens Jørgen Thorsens Jesusfilm samt Solvognens "Julemandshær", der til megen moro og forargelse pludseligt dukkede op og gav "gratis" gaver fra Magasin Du Nords hylder. Nu begyndte folkekulturen og mangfoldigheden at slå igennem. I Schlüters regering fik Mimi Jakobsen gjort op med, at kulturministeren kun skulle fungere som et gummistempel for indstillede ansøgere. I Foghs regeringsperiode kom debatten om "smagsdommere", hvorefter den konservative kulturminister indførte sin kulturkanon! DF søgte at fremme en mere national, dansk kultur.

Uanset hvor meget regering og folketing bevilger af midler til kulturen, hvad enten det er teater, film, sport, skulptur, maleri, m.m. er det aldrig nok, og det er en evig diskussion, om der skal ydes støtte til etablerede kunstnere eller til lovende talenter, eller om det skal gives til udøverne eller det, der bliver resultatet af deres arbejde. Disse og mange flere problemer vendes – med konkrete eksempler – på udmærket vis i Baches bog. Efterhånden er der opnået en vis balance mellem støtte til såvel finkultur som mangfoldighed.

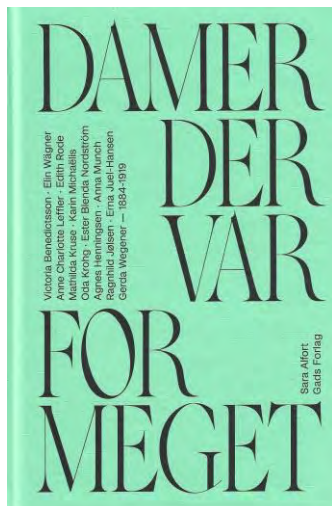
Nogle pointer står klart for mig efter læsningen af bogen: 1) Der har generelt været bred enighed (især hos de 5 gamle partier om støtte til kultur) og bevillingerne har ligget fast på de godt og vel 1% af budgettet. Imod var i 1960'erne De Uafhængige, i 1970'erne og 1980'erne Fremskridtspartiet, i 1990'erne og frem ofte Enhedslisten og Dansk Folkeparti (dog ikke i Nullerne, hvor det som bekendt var støtteparti for VK-regeringen). 2) Per Stig Møller, der var konservativ kulturminister 2009-2011, blev af mange (herunder undertegnede) anset som meget velegnet til posten, men han fik egentlig ikke sat det store præg på kulturpolitikken. Det var nyt for mig. Det skyldes dels hans kortvarige periode, dels at han gjorde hvad han kunne for at overholde armslængdeprincippet. Som han sagde til de skuffede kritikere "De kan ikke kræve, at jeg skal sige, hvordan hele kulturlandskabet i Danmark skal se ud og så samtidig bede mig om at blande mig udenom". 3) Når de radikale havde kulturministerposten, som de ofte ønskede, når de var i regering, blev folkeoplysning og fritidsloven lagt ind under dette ministerium og ikke undervisningsministeriet. Og der er mange andre pointer, som der ikke er plads til at nævne her.

Bogen er ikke velegnet til undervisningsbrug i gymnasiet, men for læreren, der ønsker at engagere sig i debatten og have det historiske aspekt med er bogen en guldgrube. Særligt første del, der trods alt fylder over 250 sider, er værd at læse, hvor der føjes et kulturpolitisk billede til den politiske og økonomiske historie, som vi ofte lægger vægt på i undervisningen. Bogens sidste del er godt baggrundsstof, hvis man ønsker at deltage i en debat. Arbejder man med en periode, f.eks. 1970'erne kan bogen med fordel inddrages, evt. som elevoplæg eller små opgaver. En stor ros til Poul Bache skal lyde herfra. Han har gjort et måske tungt og forsømt emne interessant.

Kai Verner Nielsen

Frigjorte kvinder

SARA ALFORT: Damer, der var for meget. Gads Forlag 2022. Udgivet i samarbejde med Golden Days. 456 sider, illustreret, 2022. 300 kr.



De brød med konventionerne. De gik til kamp mod autoriteterne. De skrev og de malede. De forargede det pæne borgerskab og den pæne kvindebevægelse. De markerede sig, så det gav genlyd over hele Skandinavien og langt ud i Europa.

Det er grundlæggende fællestræk ved de 13 kvinder, der er portrætteret i litteraturforskeren og journalisten Sara Alforts bog. Og så udfoldede de sig alle i perioden fra 1884 – 1919. Sara Alfort betragter denne periode – i lighed med 1970'erne – som ”et åbent øjeblik,” hvor gamle normer blev kastet op i luften, og hvor dørene til kvindernes frigørelse stod på vid gab. De 13 kvinder er valgt ud, fordi de er udtryk for og bidrog aktivt til denne åbning.

Sara Alfort har valgt en komposition, hvor de enkelte biografier fletter sig ind i hinanden. Bogen er delt i fire kapitler. De er så igen delt i fem dele, der hver repræsenterer et udvalgt år. Det ser stramt ud, når man åbner bogen – som et stramaj broderi – men de valgte kvinder bliver så fanget i øjebliksbilleder med præcise steds- og situationsbeskrivelser. Alt sammen fortalt levende og underholdende.

Det er på ingen måde kedelige damer, vi har med at gøre. Trods den skematiske opdeling vokser der liv, helhed og sammenhæng frem. En kvinde fra hvert af kapitlerne bliver sent som stafet ind i det følgende kapitel og skaber dermed forbindelse på langs.

Det kan på grund af den håndfaste tidsopdeling være svært at fastholde den sammenhængende linje i de enkelte kvinders liv. Til gengæld bliver samspillet mellem dem og konfrontationerne med det etablerede samfunds normer tydeliggjort.

Sara Alfort pointerer, at alt i bogen er kildebaseret. Bagerst i bogen finder man en gennemgang af det omfattende kildemateriale, der knytter sig til hver af de biograferede kvinder.

Til kredsen af skrivende og malende kvinder, der var ’for meget’ for det etablerede samfund hører kendte navne som Agnes Henningsen og Karin Michaëlis, der har fået plads i litteraturhistorien og malerne Oda Krohg og Gerda Wegener, der er velkendte i kunsthistorien. Men der er også en række navne, der er glemt i

dag, og som helt og fuldt fortjener at blive hentet frem i lyset. Det gælder f.eks. Erna Juel-Hansen, Holger Drachmanns vilde og uregerlige storesøster, der med sin roman *En ung dames historie* vækker vild skandale i 1888. Hun skriver – i lighed med de andre biograferede forfattere – om den kvindelige seksualitet, som ifølge datidens lægeautoriteter slet ikke eksisterer.

Man kunne også nævne journalisten Ester Blenda Nordström, der i 1914 lader sig fæste som tjenestepige på en gård syd for Stockholm. Det udmønter hun i en banebrydende artikelserie og bog: *En pigas bland pigor*.

Set fra et historiker-synspunkt rummer de sammenflettede biografier nogle væsentlige samfundshistoriske perspektiver. Man bliver slået af den tætte skandinaviske sammenhæng, der har været i denne periodes kulturelite og tilhørende radikale kvindebevægelse.

De kender hinanden og brevveksler. De mødes på stamcaféer og færdes hjemmевandt i Kristiania, Stockholm og København. Til de mandlige guruer hører Henrik Ibsen og Herman Bang – samt fløjtyren over alle: Georg Brandes.

Der har hersket et skandinavisk fællesskab, som vi slet ikke kender i dag.

Men det skandinaviske er også det europæiske. Vi er i jernbanernes og dampskibenes gyldne tid. Bogens damer er ofte at finde i Berlin og i Paris. Også i disse byer har de skandinaviske damer og deres mænd faste tilholdssteder på hoteller og caféer. Og det går ikke stille af – i hvert fald ikke når Edvard Munch, Gunnar Heiberg eller Knut Hamsun er til stede. De kan også slå sig ned i Rom eller på Capri. En af dem, Anne Charlotte Leffler, bliver tilmed gift med en italiensk hertug.

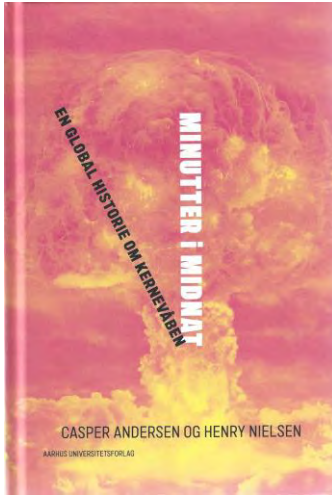
De portrætterede damer repræsenterer et køns- og familiepolitisk nybrud, der får de toneangivende kredse i Dansk Kvindesamfund til at fremtræde som spidsborgerlige, konservative hattedamer. De fatale damer repræsenterer frigørelseskrav, som først for alvor bliver genoptaget og videreført af 1970ernes rødstrømpebevægelse. Her bliver en væsentlig historisk linje blotlagt.

Bogen om *Damer der var for meget* er en velskrevet øjenåbner. I en gymnasiesammenhæng vil den egne sig til inspiration for læreren og opgaveskrivning i det tværfaglige felt mellem dansk og historie. Eleverne vil hurtigt blive fanget af de stærke kvindeskæbner, og i kraft af de omfattende henvisninger kan man let komme et par spadestik dybere. Det gælder både det, damerne selv har skrevet, og det andre har skrevet om dem.

Knud Holch Andersen

Hvis vi skulle have glemt det...

CASPER ANDERSEN OG HENRY NIELSEN: Minutter i midnat. En global historie om kernevåben. Aarhus Universitetsforlag 2022. 272 sider. 300 kr.



Bogens emne er pludselig gået hen og blevet aktuelt, også i den grad, og forfatterne har gjort os en tjeneste ved at skrive en bog om fremkomsten, udviklingen og spredningen af atomvåben frem til i dag. Andersen er idèhistoriker, og Nielsen var ansat ved Center for Videnskabsstudier, og det præger naturligvis bogens formål og indhold.

Omfanget af bogen er overkommeligt, og den er veludstyret med henvisninger, bogliste o.l. og derfor let at finde rundt i og bygge videre på. Kort- og tabelmaterialet er dog lidt spinkelt

Indenfor de rammer forfatterne selv har sat, er bogen ganske udmærket, men man bør gøre sig klart hvad bogen ikke er: Den beskæftiger sig ikke meget med den forventelige konkrete anvendelse af atomvåben, dvs. der er ikke nogen tænkte scenarier, eller i hvert kun ansatser til sådanne, ingen krigsspil, ingen konkrete beregninger på en atomkrigs virkninger undervejs mod den totale udslettelse af menneskeheden, som forfatterne åbenbart regner for den uundgåelige konsekvens af det første tryk på knappen.

Bogens synsvinkel er videnskabsmandens og politikerens. Vi følger den ofte fortalte historie om atombombens tilblivelse i USA og dens vej til Sovjetunionen, og vi får lidt at vide om den britiske og den franske atombombe, og om den kinesiske. Der er nok flere mindre kendte detaljer om den israelske og den sydafrikanske og den indiske, og måske navnlig om den pakistanske og det internationale spredningsnetværk som blev skabt i den forbindelse, bl.a. til Nordkorea. Bogen er helt aktuel mht. Irans udvikling henimod atommagtstatus.

Forfatterne har valgt at gøre en del ud af det såkaldte "dommedagsur", der af en gruppe selvbestaltede eksperter stilles frem og tilbage i forhold til den formodede fare for atomkrig og udslettelse. Samme ur er suppleret med truslen fra klimaforandringerne, hvilket næppe er en fordel. Uret er nu tættere på midnat end det nogensinde har været. Et andet tema er videnskabens rolle og ansvar i udviklingen af atomvåben. Bogen er teknisk velorienteret omkring bombefremstillingen og om de internationale og nationale forhold der muliggjorde spredningen. Navnlig Frankrigs og Pakistans rolle fremhæves negativt.

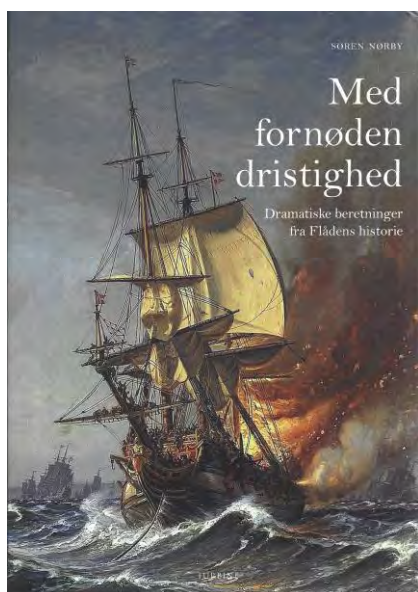
Som vanligt er blandt velmenende mennesker, fremhæver bogen næsten besværgende det meningsløse i en atomkrig. Desværre er truslen om atomkrig jo ikke meningsløs, hvis vi indrømmer den mulige eksistens af internationale gangstere – ingen nævnt, ingen glemt. Et andet katastrofefremkaldende moment omtales til gengæld flere gange i bogen, nemlig den åbenlyse opbakning, for ikke at sige begejstring, atomprogrammerne mødes med i de relevante befolkninger alle steder. Den russiske invasion af Ukraine er med, men ikke gennemanalyseret, forståeligt nok.

Kort sagt, indenfor de rammer som forfatterne selv har sat, er det en god bog, men vi har stadig en bog til gode om atomvåben, der er skrevet af analytikere af international politik, herunder spilteoretikere, af eksperter i infrastruktur og logistik, af militærpersoner og af sundhedsøkonomer.

Axel Moos

Flådens historie

SØREN NØRBY: "Med fornøden dristighed. Dramatiske beretninger fra flådens historie". Turbine 2021, 328 sider, 350 kr.



Ph.d. Søren Nørby, der præsenteres som søværnets historiske konsulent, har siden 2003 skrevet et væld af værker og artikler om flådens historie. Nærværende værk om flåden er på 305 sider samt 22 sider med registre. Det er forsynet med over 150 illustrationer, hvoraf mange angiveligt ikke tidligere har været offentliggjort.

Som titlen angiver, indeholder værket dramatiske beretninger, og dét lige fra linjeskibet Dannebrog's mandskabsmæssigt særdeles kostbare forlis i Køge Bugt i 1710 og frem til inspektionsskibet Tritons redningsaktion ved Island i 2006, der dog også endte tragisk – i alt tolv spændende enkeltberetninger.

Titlen "Med fornøden dristighed" er et ord, der tilskrives Tordenskjold, og værkets formål er at fremdrage beretninger, hvor skibschefer, befalingsmænd eller gaster har udvist den dristighed, der i en given situation skulle til for – med en moderne og forslidt frase – at "gøre en forskel". Enkeltpersoner og deres beslutninger spiller således en helt central rolle i værket.

Lad det være sagt med det samme: Vi har her at gøre med et af de (måske sjældne?) værker, som man ikke slipper, før man når frem til registrene!

Teksten er let læselig og levendegjort med mange direkte citater fra logbøger, rapporter m.m. De integreres fint i brødteksten. Der er nødvendigvis en del fagudtryk, men de forklares elegant langs ad i teksten, og efter hvert kapitel er der tekniske oplysninger om de omhandlede skibe som f.eks. deres længde, bredde, dybgang, byggeår m.m.

Selvfølgelig er der, som i ethvert andet værk, punkter, man kan kritisere. Det væsentligste er her, at Nørby maler med lovligt brede penselstrøg, når han bevæger sig uden for den deciderede flådehistorie, ligesom han herude heller ikke har helt styr på alle detaljer. Et par eksempler:

Nørby anfører, at Store Nordiske Krig udbrød i foråret 1700 ved at en alliance imellem Danmark, Rusland og Sachsen-Polen overfaldt Sverige (s. 13).

Forspillet er imidlertid fra dansk side, at Frederik IV rykkede ind i de gottorpske dele af Slesvig for at forhindre hertugen – svenskerkongens svoger – i at anlægge fæstninger vendt mod Danmark. Skønt Gottorp formelt var et len under den danske krone, havde svenskerne i 1658 reelt gjort hertugdømmet til en svensk vasalstat indenfor det danske monarkis grænser og dermed gjort dets sikkerhedspolitiske stilling noget nær håbløs. Det svenske svar på Frederik IV's aktion i Slesvig var en landgang på Sjælland i august 1700, og dermed udløstes første, korte fase af Store Nordiske Krig. Hele dette aspekt savnes hos Nørby.

Også ved freden i 1720 maler Nørby for bredt. Her hævder han (s. 63), at "Danmark ikke fik noget direkte ud af de 11 års deltagelse i Store Nordiske Krig".

Nej, ikke hvis han kun tænker på de østensundske provinser, et primært dansk krigsmål, der endnu en gang glippede, men Danmark formåede imidlertid at fastholde Norge i monarkiet og opnåede i forbindelse med freden – og endda med stormagternes anerkendelse – at kunne inddrage de gottorpske dele af Slesvig under den danske krone. Hermed fjernedes et alvorligt sikkerhedsproblem ved kongerigets sydgrænse. Nørby undervurderer i anmelderens øjne således freden efter Store nordiske Krig.

Nok et eksempel (s. 67) er, at Napoleonskrigene betragtes som den egentlige 1. verdenskrig. Det plejer ellers at være den preussiske syvårskrig 1756-63, der regnes som den første verdensomspændende konflikt.

Slaget på reden afbrydes (s. 120) på et engelsk "forslag" om våbenhvile. Nej, kampen blev fra dansk side opgivet, fordi Nelson truede med at sætte ild til erobrede danske flådebatterier med mandskab og det hele. Men det er selvfølgelig et spørgsmål om, hvad man lægger i begrebet "forslag".

Øresundstolden afskaffedes i 1857, "hvorfor behovet for vagtskibene forsvandt" (s. 136). Det er en lidt uheldig formulering, for det giver indtryk af, at vagtskibsordningen afskaffedes, men faktisk fortsatte den i

København. Vi har således en meget læseværdig beretning fra 1898 (!) om livet ombord på Københavns vagtskib "Sjælland". Se

<https://milhist.dk/i-den-danske-marines-tjeneste-ombord-pa-vagtskibet-sjaelland/>

samt for interesserede om vagtskibene i øvrigt:

http://mfs.dk/wp-content/uploads/2016/05/2010_historien_om_de_danske_vagtskibe_i_sundet_73-100.pdf

Preussen og Østrig angreb som bekendt Danmark i 1864, men hos Nørby bliver det (s. 161) til, at angriberne var Preussen og Østrig-Ungarn – staten Østrig-Ungarn oprettedes imidlertid først i 1867 efter nederlaget til Preussen ved Königsgrätz året forinden!

Så ved fakta uden om det rent flådemæssige kan der i værket desværre konstateres flere fejl og unøjagtigheder.

Men som sagt er det en uhyre spændende bog, som man straks bliver grebet af og nødigt slipper igen. Meget sigende er det således – hvilket dermed være en varm anbefaling af bogen – at nærværende anmeldelse kunne indsendes en hel måned før skæringsdatoen!

Leif Calundann Larsen